

Universitat de Lleida
Registre General

Número: A001E -228/2003
Data : 28/02/2003 Hora: 11:47:41

Registre d'entrada

M. Salomé Ribes Amorós

L'obra lingüística d'Alfons Par

Director: Dr. Amadeu Viana San Andrés

Tesi doctoral

Departament de Filologia Catalana

Universitat de Lleida

Setembre 2002

4.6.2. "Separació de mots coordinats"

No hem trobat cap comentari crític que faci referència a aquest article. Només n'hi ha una petita ressenya al Butlletí de la RABLB de Barcelona (*BRABL* XII-XIII, 300), que, en castellà, resumeix el contingut exposat per Par a la *Zeitschrift*, però que no aporta res de nou, per la qual cosa ens limitem a reproduir les paraules finals que, a tall de conclusió, són gairebé una declaració de principis que ben bé podria haver signat Par:

"El Sr. Par prueba a continuación que el catalán es la lengua que por más tiempo y con más amor conservó este delicioso efecto de ordenación de las palabras."
(*BRABL* XII-XIII, 300).

4.6.3. "L'ortografia del Diccionari Català-Valencià-Balear"

Tampoc no es troba cap referència a aquest article, excepte un brevíssim resum a l'apartat de Bibliografia de llengua de l'*AOR* II, 356.

4.6.4. "«Qui» y «que» en la Península Ibérica"

Tot i que Par publica aquest assaig en tres dates diferents (1926, 1929 i 1931) i sobre llengües diverses (castellà, català i aragonès, per ordre d'aparició), resumim en un sol apartat el ressò que té en estudiosos posteriors, ja que, pràcticament, hem limitat la recerca a les referències a l'evolució dels relatius en català, apartat que representa, pel volum i la varietat de la documentació estudiada, el treball més complet dels tres.

La unitat en la metodologia i els resultats de les dos primeres parts originen que, en la majoria de casos, els articles de 1926, 1929a i 1929b siguin tractats com un tot. Així ho fa Moll⁷³⁵ —que tampoc no ho hauria pogut fer d'una altra manera, perquè l'article referent a l'aragonès encara no havia sortit—, encara que després de les lloances pertinents a l'obra ressenyada, només resumeix —i encara, molt breument— les

⁷³⁵ MOLL, Francesc de Borja (1929). "Alfonso Par, «Qui» y «que» en la Península Ibérica. En *Revista de Filología Española* (XIII, 337-349; XVI, 1-34, 113-147)", dins *AOR*, v. II, p. 348-349.

conclusions dels documents catalans. Quant als elogis, de seguida afirma que "Ès un treball fort, de preparació pacientíssima, a base d'innumerables anotacions, d'estadístiques, de mides milimetrades en l'espai, en el temps y en les condicions socials" (MOLL: 1929, 348), difícil de resumir. Per això, agraeix a l'autor el resum final, en què exposa les conclusions del seu estudi, les quals subscriu sense vacil·lacions, i matisa, però, que, a pesar del que pugui semblar, el gruix del treball no és feixuc, sinó que "conté paràgrafs de teorissació y d'història lingüística y literària que són molt interessants y de transcendència general" (MOLL: 1929, 349).

Per acabar, felicita el gramàtic i l'encoratja a continuar la recerca en el camp de *ipsu i illu*, que explica que té començada. Finalment, Par no publica l'article (v. 4.7.3).

Les gramàtiques històriques posteriors de Griera (1931), Badia (1951) i Moll (1991) al·ludeixen al monogràfic de Par en termes acrítics, és a dir, sense pronunciar-se sobre la bonesa o el desencert en les seues conclusions, mentre que la de Blasco Ferrer (1984) il·lustra el tema amb exemples de *qui* en textos medievals, recollits per Par a la *Sintaxi* i a la *RFE*, però ens recomana apropar-nos amb cautela al seu assaig, sense justificar per què: "Sulle regole di distribuzione riguardanti l'uso di QUI e QUE in cat. ant. e arag., si possono ancora consultare (con riserve) gli studi ed analisi quantitative di A. PAR" (BLASCO FERRER: 1984, 127, nota 67).

Griera (1931, 107), tot i que des del títol remet a Par 1926 i 1929a —encara que, curiosament, no doni la referència 1929b, del mateix volum que l'anterior—, en el seu breu apartat "Pronom relatiu", apunta de manera molt bàsica les conclusions sobre l'ús de *qui* i *que* en Metge, extretes de la *Sintaxi*. No dedica, doncs, cap comentari a l'article que ara centra la nostra atenció, però el resum sobre les característiques dels relatius podria signar-lo el mateix Par: ús de *qui* per al subjecte masculí i *que* per al femení o per al règim, en català antic. Això sí, Griera elogia les "estadístiques escrupoloses" amb què Par estudia les obres del prosista català (GRIERA: 1931, 107).

Badia (1951, 322), en una explicació tan concisa com la de Griera (1931), cita el monogràfic de Par (1929a; 1929b) —a més del de Miquel i Planas (1906) i Calveras (1931), i la gramàtica de Fabra de 1912 i la *Morphologie* de Fouché—, per situar-nos en

la qüestió de *qui* i *que*, i resumeix els usos d'aquests relatius en català antic, assenyalant que la llengua medieval atribuïa a *qui* el valor de subjecte i a *que* el de règim, sense descartar, però, el *que* com a subjecte. En la llengua moderna, en canvi, assenyalava que tot i que *qui* és admissible en alguns casos concrets d'ambigüitat, l'antiga distribució dels relatius ha desaparegut en favor de *que*.

Per explicar l'intent de recuperació per part d'alguns escriptors de la Renaixença de *qui* per a subjecte i *que* per a complement, independentment de l'antecedent, Moll (1991, 241) remet a Par (1929a i 1929b), sense matisar, però, que el lingüista barceloní destaca que molts d'aquests escriptors no se'n surten (PAR: 1929b, 124)⁷³⁶. L'autor de l'última gramàtica històrica estudiada també fa al·lusió a les conclusions de Par (1929b, 127-130) "per a un resum històric de la lluita entre les formes *que* i *qui* en català des dels documents més antics" (MOLL: 1991, 241, nota), i cita la *Sintaxi* com la font d'on extreu que Metge emprava la distinció de relatius segons el gènere gramatical.

No obstant això, Moll (1991, 240) no recorre a la informació facilitada per Par per explicar aquest fenomen, que considera un cas de llatíisme erudit, cosa que ja havia avançat el filòleg barceloní, tant a l'hora de desenvolupar el tema —"Encontramos aquí una influencia erudita latina, que veremos confirmada más adelante, a tenor de la cual se daba preferencia a *qui* para el masculino, y *que* para el femenino" (PAR: 1929a, 33)—, com en el moment d'exposar-ne les conclusions, en qual cas ho expressa de manera més rebuscada i afegint-hi dades concretes: "Los escribas cortesanos, influídos por el latín, usan , entre 1301 y 1355, la forma *qui* para el género femenino, de 15 a 17 por ciento menos que los escritores plebeyos. Tal influencia latinista aumenta rápidamente entre 1356 y 1409, en que la diferencia en menos oscila entre 22 y 31 por ciento" (PAR: 1929b, 129).

Els tres gramàtics, doncs, tracten l'article de Par sobre els relatius de manera similar: aporten la referència bibliogràfica sense fer-ne comentaris valoratius, i, malgrat l'abundància de dades amb què l'industrial ens il·lustra, fa la impressió que no treuen

⁷³⁶ La referència que Moll dóna no és correcta: fa al·lusió a les pàgines 29 i 30, quan en realitat aquesta informació apareix a la pàgina 124.

prou profit dels resultats aconseguits, probablement perquè un treball d'aquestes característiques no té cabuda en una gramàtica històrica, que ha de donar una visió general del conjunt de fenòmens de la llengua.

En volums de temàtica general, com és el cas del *Manual de lingüística románica*⁷³⁷, o la *Història de la normativa catalana* (1985a), també es poden trobar comentaris a aquest monogràfic de Par. Els autors del *Manual* en donen compte en una mínima nota a peu de pàgina sense afegir-hi anotacions valoratives, i indicant només la referència bibliogràfica —i, a pesar d'esmentar-la completa per als tres articles, només n'aporten una dada molt concreta referida al castellà—, perquè hi acudim per completar el tema dels pronoms interrogatius romànics, dels quals afirmen que no distingeixen entre singular i plural, però continuen expressant, igual que el llatí, la diferència de gènere entre substantius animats i inanimats: en llatí, QUIIS per al masculí i femení > ¿quién?, en espanyol; i en llatí, QUID per al neutre > ¿qué?, en espanyol.

Segarra (1985a, 188) accepta les conclusions de Par en general, que li serveixen, juntament amb alguns dels seus exemples, per il·lustrar el capítol sobre l'evolució històrica dels pronoms relatius, però li discuteix que els casos de *que* en funció de subjecte de l'etapa primitiva siguin resquícies del nominatiu femení QUAE, ja que hi ha set exemples de *que* subjecte a les *Homilies d'Organyà* que demostren que aquesta forma era usada tant amb antecedents femenins com masculins. Segons l'autora:

"La introducció de la forma *que* en el nominatiu és fruit, probablement, de l'analogia establerta amb el pronom interrogatiu (*qui* [+animat] i *què* [-animat]) i amb el relatiu neutre (*que*, subjecte i complement directe)" (SEGARRA: 1985a, 188).

Més tard, torna a aparèixer la referència a Par, quan Segarra (1985a, 197) exposa la norma d'ús dels relatius i explica que la forma *qui* àtona, tal com diu el lingüista, és emprada com a subjecte en català antic i es conserva en menorquí.

⁷³⁷ IORDAN, Iorgu; MANOLIU, Maria (1972). *Manual de lingüística románica*. Madrid: Gredos, p. 309, nota 44.

Coromines (1971, 331) també dedica un apartat especial al recompte de les formes de relatiu, seguint el mètode de Par de distribuir-les segons el seu antecedent (persona masculina, persona femenina, cosa masculina, cosa femenina) i en funció de subjecte, en les *Vides de sants* rosselloneses, i ho justifica "en atenció a l'interès que ha despertat aquesta qüestió". L'investigador palesa, en primer lloc, que el text no presenta gaire originalitat en aquest aspecte, sobretot, comparant els resultats amb el quadre de Par (1929b, 115) que recull la quantitat de *qui* i *que* en les obres literàries de la mateixa època que les *Vides* —amb un predomini aclaparador de *qui*—. Coromines dona les xifres absolutes per als dos relatius i conclou que, per ser un text tan arcaic i septentrional, hi ha un nombre relativament alt de *que*, la qual cosa li fa sospitar que Fabra té raó quan considera que l'ús de *que* com a subjecte és autòcton.

4.6.5. *Curial e Guelfa*. Notes lingüístiques y d'estil

Aquest assaig de Par basat en el *Curial e Guelfa*, probablement per l'enorme transcendència que té una edició d'aquesta novel·la del segle XV, origina gran quantitat de bibliografia posterior, els autors de la qual hi dediquen un grau d'atenció diferent segons el seu camp d'estudi. Hi podem trobar des dels homes de lletres que en fan una ressenya general, fins als investigadors que hi remarquen només algun tret específic que els interessa per a la seua recerca, passant pels que només l'esmenten a la bibliografia. També, hi ha, és clar, estudiosos que han parlat sobre el *Curial* sense referir-se en cap moment ni a l'obra de Par ni a l'edició duta a terme amb Miquel i Planas (1932a)⁷³⁸, entre els quals destaquen els qui, per als seus comentaris, entre les dos possibilitats coetànies, s'han decidit per la versió d'Aramon (1930-1933)⁷³⁹. I, com en altres ocasions, trobem partidaris i detractors de les seues tesis.

⁷³⁸ Per citar-ne només un parell: FERRER, Vicent (1993). "Captius i enamorats: originalitat, convenció i interpretació de l'episodi africà de *Curial e Güelfa*", dins *Miscel·lània Joan Fuster VI*. València / Barcelona: Universitat de València / AILLC / PAM, 47-77; PIERA, Montserrat (1996). "L'elaboració de conceptes humanistes a *Curial e Güelfa*", dins *Actes del Setè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*. Berkeley, 1993. Barcelona: PAM, p. 211-220.

⁷³⁹ Així, tenim el comentari "hom ha pres com a referència —igual que la majoria d'investigadors— l'edició de R. Aramon i Serra", extret de GÓMEZ I FONT, Xavier (1993). "Les *Metamorfosis* (d'Ovidi?) en

Hem de precisar aquí un apunt metodològic. En el capítol 'Altres escrits lingüístics' (4.5), tot i seguir habitualment un ordre cronològic en la revisió dels estudis, hem recol·locat els dos apartats dedicats al *Curial* consecutivament per la seua lògica relació de contingut. En aquest capítol sobre recepció, la necessitat d'actuar seguint aquest criteri encara es fa més evident, ja que les ressenyes escrites arran de la publicació de la novel·la, a més de comentar-ne els aspectes d'edició, també fan referència als comentaris de Par, avançats a les *Notes lingüístiques*. Per consegüent, relacionem les ressenyes i estudis que hem consultat que tenen alguna cosa a dir sobre el monogràfic de Par, tant si són conseqüència de la publicació de les *Notes* com si naixen a partir de l'aparició de la novel·la, i deixem per a l'apartat següent els comentaris que al·ludeixen als trets literaris més específics o als criteris d'edició del *Curial*.

Les primeres ressenyes que es publiquen, l'any 1929, amb l'assaig de Par acabat de sortir pràcticament de la impremta, són d'Emili Vallès⁷⁴⁰ i d'Edouard Bourciez⁷⁴¹, els quals lloen la ingent tasca del filòleg barceloní "conduite avec le soin et la conscience dont l'auteur avait déjà fait preuve précédemment" (BOURCIEZ: 1929, 278), tot i que li discuteixen l'interès que poden tindre alguns punts que desenvolupa en el seu estudi per a la història de la llengua, i no estan d'acord en la seua voluntat arcaïtzant i el seu desig de conservar una tradició actualment obsoleta.

El primer crític, després de descriure breument els principals apartats de què consta l'estudi —qualificat de "important" i de "dens i aciençat"—, recomana especialment als interessats pels problemes de la formació de la llengua literària els capítols dedicats al paral·lel lingüístic del *Curial* amb el *Somni* i la llengua moderna, i repeteix les paraules de Par sobre el nivell d'assoliment de fixació de l'ortografia —"Potser aquesta obra afita lo grau de major perfeccionament de nostra ortografia" (VALLÈS: 1929, 532)—, que no evita, però, que ja s'hi palesi la decadència —"aqueix *Curial* representa respecte al

Curial i Güelfa. ELLC, XXVI. Miscel·lània Jordi Carbonell, 5. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 71-83. Concretament, la cita és de la pàgina 71, nota 2.

⁷⁴⁰ VALLÈS, Emili (1929). "«CURIAL E GUELFÀ». NOTES LINGÜÍSTIQUES Y D'ESTIL, per Anfòs Par. Biblioteca lingüística de l'Oficina Romànica. Vol. I. Biblioteca Balmes. Barcelona, 1928", dins *La Paraula Cristiana*, 9, p. 532-534.

Somni un nou graó dins la davallada, que s'inicià més d'un segle abans" (VALLÈS: 1929, 533).

A banda, però, d'aquestes consideracions de l'obra, més aviat generals, l'interès de l'autor de la ressenya se centra en la qüestió del lèxic i la sintaxi del mateix Par, explicada aquí com un tribut del lingüista als clàssics, entre els quals, seguint la seua cronologia, considera l'autor del Curial, i pels quals sent una passió desmesurada:

"La passió, tan justificada, envers els nostres clàssics ha fet d'En Par un dels nostres més il·lustres arcaïtzants. L'estudi i àdhuc el conreu de l'arcaisme han esdevingut uns dels mitjans millors per a l'*afaiçonament* del nostre llenguatge modern" (VALLÈS: 1929, 533).

Vallès sembla posicionar-se en la mateixa línia que Par quan afirma que l'arcaisme és "un recurs excel·lent per a refer un llenguatge, destroçat a la carrera de quatre segles d'oprobri", però, tot seguit, matisa el seu comentari, afegint "mai no el sabríem mirar amb alguna valor actual que contradiria la seva mateixa denominació" (VALLÈS: 1929, 533). L'autor de la ressenya al·lega que no es poden passar per alt els segles de decadència i renaixença posterior com si res no hagués passat, i que, per tant, no ens podem considerar dins un període evolutiu normal. Vallès es considera un home del seu temps, "d'un temps modern", diu. Per aquest motiu, "no sabríem embadalir-nos, com fa el nostre benvolgut Par, amb qualsevol mot o construcció, o ordenament de mots d'altre temps, gairebé tan sols per raó d'allò que té d'arcaic" (VALLÈS: 1929, 534).

Vallès insisteix que la bellesa de moltes paraules i expressions de la llengua antiga no és raó suficient per reivindicar-les. I ho exemplifica amb el pronom *hi* com a datiu, del qual diu que no importa que provingui de la renaixença literària moderna, sinó que el que s'ha de tindre en compte és que necessitem un mot que correspongui a aquest sentit, i no li sembla pertinent de recórrer a la llengua antiga com Par proposa de fer recuperant

⁷⁴¹ BOURCIEZ, Edouard (1929). "Anfós Par, *Curial e Guelfa* (Notes lingüístiques y d'estil). Biblioteca Balmes, Barcelone, 1928; in 8º de 97 pages.", dins *BH*, volum XXXI, p. 277-278.

loi, li o, fins i tot, *l'i* per a la substitució de la combinació d'acusatiu i datiu⁷⁴². Tanmateix, no vol aprofundir en qüestions ortogràfiques, que diu que no són objecte de la recensió, i clou la seua exposició amb paraules d'elogi cap a l'estudi sobre el *Curial* i sobre la *Sintaxi*:

"L'abundosa còpia de materials que forneix i disposa per a l'estudi i aprofitament de la llengua antiga és digne parió de la tan ingent sobre la *Sintaxi* de la inestimable obra mestra de Bernat Metge" (VALLÈS: 1929, 534).

La segona ressenya sobre l'estudi de Par que apareix l'any 1929 és, com hem dit, de Bourciez, el qual ja n'hi havia dedicat una amb motiu de la publicació de la *Sintaxi*, també al *BH* (v. 4.4). L'autor, en aquest cas, constata que Par no ha explorat en el *Curial* les qualitats literàries de la novel·la, sinó que n'ha fet un estudi filològic i estilístic, buscant d'establir en quina mesura la novel·la del segle XV "se rattachait encore aux saines traditions du catalan classique ou s'en éloignait déjà", i es lamenta del poc interès que deriva de la comparació lingüística entre el *Curial* i el *Somni* de Metge "pour lui le type per excellence du style catalan dans toute sa pureté" (BOURCIEZ: 1929, 277).

Dels aspectes tractats en el text, Bourciez afirma que, quant a l'ortografia i la fonètica, les conclusions que se'n desprenen són més aviat escasses, excepte la confirmació que la grafia del *Curial* és "plus conséquente et plus rationnelle que celle des manuscrits de Metge" (BOURCIEZ: 1929, 277). En canvi, valora molt positivament les aportacions del lingüista barceloní en els àmbits morfològic i sintàctic —per exemple, les seues estadístiques sobre l'aparició de la desinència *-os* per al plural i sobre la freqüència del morfema de primera persona de present d'indicatiu (\emptyset , *-e*, *-u*), entre altres—, malgrat que li retreu que no investigui suficientment els motius que originen els fets descrits.

De fet, les característiques que Par considera positives en l'autor del *Curial* pel seu estil més acostat als clàssics, Bourciez les posa en dubte pel mateix motiu: "M. Par se félicite de voir son auteur anonyme si bien conserver la tradition, mais la question serait aussi

⁷⁴² V. 4.5.8.1.5, en què se cita el fragment de Par on afirma: "Quant desrahonable es introduhir aci lo pronom adverbial *hi* y representar la combinació binària per *lo hi, l'hi*, ressur a bell esguart" (PAR: 1928b, 60).

de savoir si cet auteur n'est pas un peu en retard sur ses contemporains, et volontairement archaïsant", i dóna com a exemple l'elogi que Par fa de la manca de formes del pretèrit perfet perifràstic en la novel·la del XV —temps verbal que en aquell període devia començar a imposar-se com a tret característic del català—, com a cas de resistència dels puristes que "ont longtemps répugné à s'en servir" (BOURCIEZ: 1929, 278).

En definitiva, Bourciez qualifica l'estudi de tendències, com, d'altra banda, ho era la *Sintaxi*, i qüestiona l'obstinació de Par d'aplicar els seus coneixements lingüístics a restituir l'ideal de puresa clàssica, tot parant esment en el model de llengua emprada pels escriptors de la Renaixença:

"il applique sa science de linguiste à remettre en honneur une norme qui s'est singulièrement altérée depuis cinq siècles. C'est une conception. Mais est-il bien prudent, au nom du passé, de résister plus ou moins à l'évolution qui entraîne les idiomes vivants? Et qui oserait dénier ce titre à une langue dans laquelle viennent d'être écrits, il n'y a pas si longtemps, des poèmes comme ceux de Verdaguer? (BOURCIEZ: 1929, 278).

Uns anys més tard, el mateix autor es fa ressò de la publicació de l'edició del *Curial* de Miquel i Planas i Par, i n'escriu una nova ressenya al *Bulletin Hispanique*⁷⁴³, en la qual, per a les qüestions lingüístiques, remet a l'anterior recensió seua, publicada just després de l'estudi de Par, per la qual cosa "nous n'avons donc pas à y revenir". Així i tot, afegeix que, en aquesta ocasió, "les notes, il les a ici resserrées et précisées sur quelques points (p. 461-480): elles sont excellentes en général", i mostren la diferència entre el català del *Curial* i el de Metge, fet que demostra que en cinquanta anys "s'était produite dans l'idiome une infiltration appréciable de certaines flexions castillanes" (BOURCIEZ: 1934, 229).

⁷⁴³ BOURCIEZ, Edouard (1934). "*Curial e Guelfa*. Edició crítica, ab estudis i notes de Miquel y Planas y Anfós Par ", dins *BH*, volum XXXVI, p. 227-229.

Moll no tracta de manera tan general l'assaig de Par en els seus comentaris publicats al *BDLC*⁷⁴⁴ i, tot i que creu que s'hi "exposen les principals particularitats de llenguatge de la novel·la", rectifica alguns punts de la part lingüística, al seu entendre, justificats amb explicacions errònies o poc raonades. L'autor d'aquesta crítica detalla els aspectes amb què no està d'acord, els quals, considerats en conjunt, no representen pas un volum considerable d'objeccions, però palesen algunes mancances en els coneixements, especialment referits a fonètica evolutiva, de Par.

Així, amb termes com "no acabam de comprendre" (MOLL: 1933, 174), "no és exacte", "es dóna erròniament", "no tenim fonament", "no ha estat ben interpretada", "sembla dubtós" (MOLL: 1933, 175), o "seria mal de sostenir" (MOLL: 1933, 175), Moll corregeix les explicacions de Par —en alguns casos també avalades per Miquel i Planas, sobretot quan es tracta de la interpretació de paraules o locucions dubtoses en el manuscrit, i llavors contrasta la versió dels editors amb les de Rubió (1901) i Aramon (1930-1933) per fer paleses les diferents lectures—, i afegeix les seues pròpies conclusions.

Entre altres remarques que el lingüista menorquí duu a terme, es pot destacar que la interpretació de *breus per hebreus*⁷⁴⁵ li sembla poc probable, ja que creu que, en realitat, es tracta d'un nom propi, encara que no argumenta per què (MOLL: 1933, 175). O també refuta la hipòtesi que la forma *ris* (participi passat i tercera persona del perfet del verb *riure*, i també substantiu) sigui gal·licisme o provençalisme⁷⁴⁶, perquè opina que "no hi ha res que s'oposi a la catalanitat pura d'una forma que és un reflex fonètic perfectament normal dels mots llatins RISIT i RISUM" (MOLL: 1933, 175). Afirmar, a més, que *mer* no és temps del verb *merèixer*⁷⁴⁷, sinó del verb *merir* (MOLL: 1933, 175); i que "no és exacte que *ir*, per *anar*, sia encara forma corrent en algunes comarques catalanes" (PAR:

⁷⁴⁴ MOLL, Francesc de B. (1933). "Curial e Guelfa. Text del XVè segle, reproduït novament del còdex de la Biblioteca Nacional de Madrid per R. MIQUEL Y PLANAS, ab estudis y notes del mateix y de ANFÓS PAR. Barcelona, MCMXXXII. —Un volum de XLIV-582 pàgines", dins *BDLC*, volum XV, nov. 1933, p. 174-176.

⁷⁴⁵ A l'edició del *Curial*, p. 492; a les *Notes* (1928b), p. 19 (§ 59).

⁷⁴⁶ A l'edició del *Curial*, p. 508; a les *Notes* (1928b), p. 70 (§ 211).

⁷⁴⁷ A l'edició del *Curial*, p. 512; a les *Notes* (1928b), p. 29 (§ 80).

1932a, 530), a pesar que se'n conservi el futur i el condicional (*iré, iràs; iria, iries...*) (MOLL: 1933, 176).

Deixant de banda altres reflexions d'aquest tipus que acabem de veure, Moll s'endinsa també en algun aspecte que té a veure amb el contingut més que amb la forma, quan discuteix la implicació del concepte *Espanya*. Segons el deixeble d'Alcover —que no vol entrar en la discussió política del terme—, la identificació de la nació castellana amb "la Espanya pròpiament dita" que duen a terme els editors del *Curial* (PAR: 1932a, 532) no és correcta: "tenim documentació medieval", conclou, "que ens permet d'afirmar que el mot *Espanya* com a denominació geogràfica tenia pels catalans de l'edat mitjana el mateix extens significat que la HISPANIA dels romans, i no hi havia una Espanya pròpiament dita, sinó que Espanya era tota la Península, Catalunya inclusive" (MOLL: 1933, 176).

De tota manera, Moll, a pesar de les remarques, conclou que "l'edició del *Curial* feta pels Srs. Miquel i Planas i Anfòs Par és una obra excel·lent en si i esplèndida per sa presentació, que no desdiu dels precedents volums de la gloriosa «Biblioteca Catalana»" (MOLL: 1933, 176), comentari elogiós sobre les característiques del llibre que resumeix més fidedignament l'opinió de Moll davant aquesta obra literària que el seguit de puntualitzacions que ha fet, i que coincideix amb l'opinió unànime dels homes de lletres de l'època, que no dubten a valorar l'edició molt positivament (v. 4.6.6).

Entre els intel·lectuals que reconeixen l'aportació bibliogràfica de Miquel i Planas i Par hi ha Ramon Aramon i Nolasc d'El Molar, que, com Moll, dediquen ressenyes a la nova publicació. El primer, en qualitat d'escriptor, crític i editor, desvia la seua atenció cap a l'estudi de les anotacions lingüístiques de Par en dos ocasions. En primer lloc, en la seua pròpia edició de *Curial e Guelfa*⁷⁴⁸ al·ludeix a les *Notes* (1928b), i, en segon lloc, fa referència a l'edició dels dos antinormistes (1932a) en una ressenya posterior a l'aparició del volum.

⁷⁴⁸ ARAMON, Ramon [a cura de] (1930-1933). *Curial e Guelfa*. 3 volums. Col·lecció Els Nostres Clàssics. Barcelona: Barcino.

Entre 1930 i 1933 Aramon publica una versió de la novel·la cavalleresca i dedica part de la notícia preliminar d'aquesta obra a contrastar algunes de les dades que el lingüista autodidacte havia donat, d'entre les quals l'editor accepta, sense objeccions, la data de composició fixada per Par i Rubió (ARAMON: 1930-1933, 7), i matisa, tanmateix, les proves facilitades per Par que condueixen a fixar el lloc de formació intel·lectual de l'autor de la novel·la, i les influències que s'hi detecten.

L'editor d'aquesta nova versió del *Curial* planteja la pregunta —que deixa sense resposta— sobre si les característiques fonètiques i morfològiques aportades per Par que poden fer pensar en el lloc de formació de l'autor anònim com la Catalunya oriental, podrien ser degudes al copista (ARAMON: 1930-1933, 7-8, nota 1), i, intentant delimitar més la zona, tot i que ofereix la versió de Par que sigui Vic o Barcelona, ell apunta la possibilitat —"amb reserves", confessa—, que l'autor de la novel·la cavalleresca fes algunes estades a l'estranger (ARAMON: 1930-1933, 8, nota 2).

Pel que fa a les influències, Par n'assenyala de dos tipus: literàries i lingüístiques. De les primeres, Aramon no veu clar que l'autor del *Curial* hagués assimilat la literatura medieval francesa i només conegués alguns autors italians, com assenyala Par. Més aviat, "les cites constants d'aquests últims i el discret relleu dels francesos ens fan considerar amb reserves aquesta opinió" (ARAMON: 1930-1933, 12, nota 4). I també dubta que la influència castellana sigui tan important com vol suposar l'industrial.

Quant a les influències lingüístiques, Aramon es limita a reproduir les conclusions de Par —que propugnen que la francesa és la predominant, que la italiana i la castellana són més escasses i que n'hi ha alguna de provençal—, sense contradir-les ni aportar noves reflexions al respecte (ARAMON: 1930-1933, 15, nota 1). Manté, però, que malgrat aquestes influències, el llenguatge del *Curial* conserva característiques que el fan remarcable.

Com es pot observar, aquesta introducció d'Aramon dóna molt succintament uns breus apunts que emmarquen la novel·la, però no aprofundeix en els temes. L'editor coneix l'estudi de Par i n'aprofita solament alguns apartats que poden ajudar a situar l'autor i l'obra en general, però no entra en gaires detalls, sobretot lingüístics —probablement

perquè aquest no és el lloc indicat per fer-ho, ni l'objectiu de l'editor—, i, quan no està ben bé d'acord amb algun punt, només planteja una nova hipòtesi, però sense aportar noves proves que desmenteixin l'opinió de l'industrial.

En canvi, en la ressenya que fa de la versió de *Curial e Guelfa* de Miquel i Planas i Par (ARAMON: 1934, 407-416), Aramon amplia molt més els seus comentaris i fa explícites les seues objeccions a algunes de les afirmacions dels editors, tot i que acaba felicitant-los "por la bella e interesante edición, a pesar de los reparos expuestos" (ARAMON: 1934, 416). També té paraules d'elogi envers l'industrial, que qualifica de "destacado lingüista, conocido principalmente por sus estudios de sintaxis catalana" (ARAMON: 1934, 408), i en lloa les notes, que són "de inestimable valor" (ARAMON: 1934, 413).

Un cop, però, admesa la vàlua de l'edició i reconegudes les característiques positives d'abast general, l'autor comença a detallar les remarques específiques en què discrepa, entre les quals hi ha les que fan referència a errors d'interpretació, ignorància d'algunes fonts, manca de bibliografia i errades en les anotacions lingüístiques. Els tres primers casos els resumim en el capítol següent, perquè afecten l'edició de la novel·la. Pel que fa a les objeccions sobre els trets lingüístics —recollits en aquesta edició, però també en les *Notes* (1928b), que és la publicació que ara ens interessa—, de seguida es planteja, amb una pregunta retòrica, què significa la noció de *correcte* que empra tot sovint Par (ARAMON: 1934, 413). Dels exemples que cita Aramon sembla deduir-se que el concepte de 'incorrecte' podria aplicar-se a algunes afirmacions del lingüista autodidacte, ja que aquell les contradia.

Aleshores l'autor afegeix que comparteix totes les esmenes que Moll havia fet anteriorment en la seua ressenya del *BDLC*⁷⁴⁹ (ARAMON: 1934, 413, nota 1) i n'agrega de noves, com, per exemple, que en el cas de *digmenge* la primera *g* no representa el so africafat linguoalveolar sord [ʂ]⁷⁵⁰, sinó el so de [g], com ho proven les grafies *dicmenge* i

⁷⁴⁹ MOLL: 1933, 174-176.

⁷⁵⁰ A l'edició del *Curial*, p. 464; a les *Notes* (1928b), p. 16 (§ 38).

dichmenge, molt freqüents a l'època. O que *vijares* no significa 'cosa vista, palesament'⁷⁵¹, sinó 'semblant, parer' (ARAMON: 1934, 414).

Com havia fet Moll (1933, 175), que apuntava la possibilitat d'un error en la interpretació de *breus*, Aramon insisteix en aquest cas, afirmant rotundament i amb més virulència que no significa *hebreus*, sinó el conegut cavaller Breus sans pitié. I afegeix, "Es incomprendible que, habiendo visto el estudio de Sanvisenti sobre las fuentes del *Curial*⁷⁵², todavía insistan los editores en aceptar *breus* como un caso de aféresis por *hebreus*, olvidando que el nombre que se da preferentemente durante la Edad Media a los judíos no es *breus* ni *hebreus*, sino *jueus*, el cual aparece de esta forma en el mismo *C. e G.*" (ARAMON: 1934, 414-415).

De tota manera, com ja havia succeït amb la ressenya de Moll, la precisió i el detall en les correccions que fa Aramon, tant en el cas de les lingüístiques, com en el de les que es refereixen a errors d'interpretació o d'altres tipus, no desvirtuen el valor que ofereix aquesta versió del *Curial*, i així ho reconeixen els crítics, els quals, a pesar de les esmenes que hi fan, acaben elogiant l'edició. No oblidem que Aramon en publica una versió coetània i que la seua principal objecció als editors és que no l'esmenten. A més, al CMP hi ha una edició del *Curial* d'Aramon dedicada a Par, que diu:

"Al senyor Alfons Par, autor del millor estudi sobre *Curial e Guèlfa*.
Devotament R. Aramon i Serra. B. 18-X-1930."

⁷⁵¹ A l'edició del *Curial*, p. 475; a les *Notes* (1928b), p. 47 (§ 144).

⁷⁵² A la notícia editorial del *Curial*, efectivament apareix aquest autor esmentat pels editors, els quals mantenen que no han conegut el seu article "fins molt a darrera hora", i tot i que admeten algunes de les seues conclusions —a les quals afirmen també haver arribat ells abans de llegir el text de Sanvisenti—, pel que fa a *breus*, posen en dubte l'explicació del crític italià, el qual cita un poema, *Febusso e Breusso* —edició de Lord Vernon (Florència, 1847)—, que justificaria la interpretació de *breus* com a nom propi d'un heroi italià. Miquel i Planas i Par, en canvi, reafirmen la seua pròpia hipòtesi de l'afèresi. "Com que desconexem en absolut aquest text, ens hem de limitar a pendre nota, com ho fem aquí, de la referència en qüestió; si bé sense gran convenciment, ja que, per lo que dihem en altra nota (7206), la interpretació de *breus* per *hebreus* continua semblantnos sumament lògica y rahonable" (PAR: 1932a, XV-XVI, nota 2).

Nolasc d'El Molar és l'altre autor que, a l'època, recull les seues impressions sobre l'edició del *Curial* en una ressenya publicada a la revista *Estudis Franciscans*⁷⁵³. Es tracta més aviat d'un resum que va acompanyat de poques remarques concretes —i en aquest sentit resulten molt més aprofundides les recensions que havien fet Moll (1934) i Aramon (1934)—, en què, en to elogiós, destaca les característiques bàsiques de la versió de Miquel i Planas i Par. De les 'anotacions lingüístiques' d'aquest últim, "eminent filòleg", n'afirma "són ben fetes, sobre el terreny mateix" (D'EL MOLAR: 1934, 119), i qualifica com a "interessant" l'explicació donada a "colents Elicona" (10063) sobre els participis presents "una riquesa del català antich, estalviant oracions secundàries de relatiu"⁷⁵⁴.

A part de les ressenyes comentades i de la introducció d'Aramon, no torna a aparèixer cap monogràfic especial dedicat a l'estudi de Par, però sí que trobem moltes referències que toquen punts concrets, ara sí, lingüístics, que anem resseguint segons criteris diferents depenent del cas: per ordre cronològic, per connexió temàtica, per relació d'articles d'un mateix autor o pel volum de les reflexions sorgides a partir del treball de Par tractades pels lingüistes posteriors.

Comencem per les gramàtiques i manuals en què trobem referències a les *Notes lingüístiques* de Par. És el cas de Griera (1931), Badia (1951), Riquer (1964), Rubió (1984) i altres. Deixem, de moment, els dos primers crítics perquè d'entre tots ells són els qui dediquen més atenció a l'estudi de l'industrial. Pel que fa als altres dos, Riquer empra per a la *Història de la literatura catalana* l'edició d'Aramon (1930-1933), però al·ludeix a les *Notes* per referir-se a la data de composició de la novel·la. Riquer, que en un principi desconfia de les conclusions de Par, perquè estan basades en fets de tipus lingüístic "que sempre són insegurs", després de concretar alguns indicis a partir de l'argument, acaba confirmant els resultats del coeditor del *Curial* i situa l'obra entre els

⁷⁵³ D'EL MOLAR, Nolasc (1934). "CURIAL E GUELFA. Text del XV^{en} segle reproduhit novament del codex de la Biblioteca Nacional de Madrid per R. Miquel y Plans, ab estudis y notes del mateix y de Anfós Par. Barcelona, MCMXXXII. Un vol. de XLIV-584 pàgs. Preu: 40 pessetes", dins *Estudis Franciscans*, 46, p. 117-119.

⁷⁵⁴ A l'edició del *Curial*, p. 462; a les *Notes* (1928b), p. 42 (§ 111).

anys 1435 i 1462., la qual cosa, conclou, "correspon amb els resultats de l'estudi lingüístic de la novel·la" (RIQUER: 1964, 294-295).

També en la seua *Història de la literatura catalana* Rubió (1984 I, 413) insisteix en aquest tema, i dedica unes línies a l'assaig del lingüista autodidacte per indicar que una de les dades desconegudes del *Curial* és la data de redacció, ratificant la hipòtesi de Par, el qual, a partir de l'estudi de la llengua de l'autor, en situa la composició dins el segon quart del segle XV i abans que la del *Tirant*.

Tornem ara a Badia (1951), que, prenent com a punt de partida l'assaig de Par i, concretament, l'enumeració d'influències d'altres llengües que l'estudiós remarca en el *Curial*, reprèn el tema en l'apartat d'elements constitutius del català de la seua *Gramàtica* en forma de llistes de:

- provençalismes: *asclar, baudor, grasa, pris, ris...* (BADIA: 1951, 30);
- castellanismes (que Par anomena generals de l'època i que són diferents dels particulars de l'autor, i que, a més són més freqüents en la llengua culta que en la parla vulgar, segurament per la convivència de literats catalans i castellans a la cort d'Alfons el Magnànim, com apunta Badia): *amo* (que abans era *mestre*, amb la forma femenina corresponent *mestressa*, que ha perdurat), *ànimo, carro, castigar* (abans *punir*), *dolçura, falta 'culpa', ferro, manto, sitiar, toros...* (BADIA: 1951, 31);
- gal·licismes (que, segons opinió de Par recollida per Badia, són els més freqüents):
a) lèxics: *ahurt* < fr. "à-heurter", *arrestar-se, assallir* [camins], *besar* 'bes', *certà-certana, dempeus, environar, gatge*; b) sintàctics: *açò és ver que...*, la profusió de pronoms personals en casos innecessaris... (BADIA: 1951, 33);
- italianismes: Badia no dona exemples d'aquests manlleus extrets de les *Notes*; només diu, seguint Par, que la influència italiana és menor que la francesa (BADIA: 1951, 34).

A banda del recull de les influències estrangeres en el lèxic del *Curial*, Badia també remet a l'estudi de l'industrial per altres temes lingüístics com són, en primer lloc,

l'estadística de plurals en *-es* i *-os*⁷⁵⁵, la qual, segons Badia (1951, 276, nota 3), que segueix Coromines (1971, 312, nota), confirma clarament l'assimilació de *-es* a una vocal velar tònica precedent; en segon lloc, parlant del pronom de primera persona de plural, Badia revalida la tesi de Par que en el segle XV no era absoluta la substitució de *nos* per *nosaltres*⁷⁵⁶ (BADIA: 1951, 291, nota 4); i, en tercer lloc, quant a l'ús dels possessius, afirma que en el *Curial llur* és molt menys emprat, tractant-se de diversos posseïdors, que *son*⁷⁵⁷, la qual cosa demostra la inestabilitat d'aquesta forma (BADIA: 1951, 308), i, encara Badia esmenta Par com l'investigador que dóna la dada que modernament al Lluçanès *llur* no es conserva més que en expressions fetes⁷⁵⁸ (BADIA: 1951, 309).

Entre les remarques lingüístiques encetades per Par i recuperades per Badia, trobem que hi ha altres investigadors que han dedicat la seua atenció a algunes d'aquestes qüestions i que en fan esment en els seus estudis. Són aspectes molt puntuals que estudiosos posteriors a Par reprenen en els seus treballs, moltes vegades de poca extensió, però que demostren la coneixença de la seua obra entre alguns lingüistes.

A tomb dels plurals en *-os*, Coromines (1971, 312, nota) considera Par el filòleg que va anticipar-se als altres, al suggerir una explicació plausible sobre l'origen de la desinència: "va fer possible la troballa del bon camí, per bé que ell no el seguís". Segons Coromines, el plural en *-os* per als masculins singulars en *-s*, no generalitzat fins al segle XV, no procedeix del castellà —com ho prova l'aparició d'un exemple primerenc, *ergullosos*, a les *Vides de sants* rosselloneses (segle XIII)—, sinó que va nàixer en mots que tenien com a vocal tònica una *u* o una *o* —com és el cas del mot rossellonès esmentat—, per assimilació de la *e* de l'antiga desinència *-es* a aquella vocal tònica; després, partint d'exemples com *cosos*, *usos*, la desinència *-o* es devia generalitzar als altres, com *escassos*, *francesos*, a causa de la necessitat de distingir en plural el masculí

⁷⁵⁵ PAR: 1928b, 21-22 (§ 65).

⁷⁵⁶ PAR: 1928b, 22 (§ 67).

⁷⁵⁷ PAR: 1928b, 23 (§ 70).

⁷⁵⁸ PAR: 1928b, 23 (§ 70).

del femení (*escasses, franceses*). Coromines confessa que l'estadística⁷⁵⁹ de Par li confirma les seues sospites respecte de la preponderància dels plurals en *-os* en mots de vocal tònica velar.

En Coromines (1971)⁷⁶⁰ trobem també la referència a un nou tema fonètic i gràfic que li serveix per il·lustrar la presència, a l'època medieval, d'una paraula que apareix en la novel·la: *viuda*. Coromines es manifesta contrari a considerar un castellanisme l'origen d'aquest substantiu i, per demostrar-ho, postula com a femení més corrent en el llenguatge genuí del masculí *vidu* (< VIDU(US)) la forma *viuda* "de l'hereditari *viuva*, que venia regularment de VIDUA [...], i al costat de *viuva*, per llatanisme, introduïren *vidua* els juristes: per combinació de les dues formes resultà *viuda*, ja molt freqüent i àdhuc predominant a l'Edat Mitjana, i general avui dia" (COROMINES: 1971, 208)⁷⁶¹. Com a exemples de la presència del mot des del segle XIII, l'autor dóna, entre altres, els casos del *Curial* recollits per Par⁷⁶², el qual tampoc no veia una influència castellana en l'ús d'aquest mot.

Faluba⁷⁶³ és l'altre autor que reconeix, en un monogràfic sobre el tema, la contribució de Par a l'explicació d'aquesta desinència. L'industrial català comptabilitza en el *Curial* 43 plurals masculins en *-os* i 20 en *-es* —xifres que Faluba (1980, 180) amplia a 167 en *-os* i 38 en *-es* (els quals detalla a les pàgines 186 i 187), seguint l'edició d'Aramon (1930-1933)⁷⁶⁴—, quantitats que permeten a Faluba confirmar la hipòtesi de Par que l'elevat

⁷⁵⁹ Coromines (1971, 312, nota) xifra en 53 els casos de plurals de masculins en *-s* comptabilitzats per Par en el *Curial*, entre els quals n'hi ha 33 en *-os* i 20 en *-es*. En realitat, Par en relaciona un total de 63 (43 en *-os* i 20 en *-es*), com, en un estudi posterior, corregeix Faluba (1980). Deixant de banda el ball de xifres, la conclusió de Coromines sembla encertada, ja que observa que els plurals en *-es* tenen tots com a vocal tònica una *-e*, mentre que entre els plurals en *-os* hi ha un predomini de *-o* tònica.

⁷⁶⁰ I també a COROMINES: 1951-1952, 201-230.

⁷⁶¹ I també COROMINES: 1951-1952, 224.

⁷⁶² Coromines (1971, 209, nota 13) o també (1951-1952, 224), per referir-se al predomini de la forma *viuda*, esmenta exactament: "*Curial* (*N. Cl.*, I, 105; ed. Par, 1875, 11945, 15092, contra un *vidua*, 8035)". A banda que aquesta manera de citar no sembla excessivament rigorosa, Par dóna per al número 8035 la forma *vidues* (PAR: 1928b, 20).

⁷⁶³ FALUBA, Kálmán (1980). "De nou sobre els plurals en *-os* del català", dins *Miscel·lània Aramon i Serra II*. Barcelona: Curial, p. 179-187.

⁷⁶⁴ La diferència en xifres absolutes entre Par i Faluba és important i té a veure amb la freqüència d'aparició dels mateixos mots vistos per un i altre, però també amb el fet que Faluba en computa molts

nombre de masculins en *-es* "fa improbable que el canvi *-es* > *-os* es degués a una voluntat de distinció entre els dos gèneres gramaticals (v. 4.5.1)⁷⁶⁵.

L'autor d'aquest article comenta que les conclusions de Par continuen essent vàlides, a l'igual que les de Coromines (1971), l'aportació del qual esmenta també, tot rectificant-lo, ja que "allunyat com era de les biblioteques d'Europa", cita el treball de Par "amb imprecisió, tant tocant a les dades bibliogràfiques com a les quantitats assenyalades"⁷⁶⁶ (FALUBA: 1980, 180, nota 12).

Badia (1951) reprèn la llista de provençalismes que Par enumera en el *Curial*, i, després, aquest tema torna a sortir breument, en un estudi de Germà Colón⁷⁶⁷. Aquest investigador es pregunta sobre la presència, en la llengua, d'occitanismes provinents de

més exemples distints. Pel que fa a quantitats, Par comptabilitza una vegada *angleses* per cinc Faluba, o quatre *franceses* i dos *francesos* per onze i dos, respectivament, Faluba. O encara més escandalós, Faluba troba dinou *braços* per un sol cas que esmenta Par, i setze *preciosos* per només sis de Par.

És evident que d'aquesta manera el contrast és important, però no desvirtua els resultats globals, ja que es tracta de la mateixa paraula. Més important sembla la diferència respecte dels diversos mots, que podria considerar-se més significativa. Tanmateix, com Faluba, pensem que les conclusions a què arriben Par i Coromines són igualment legítimes. Quant a paraules distintes, tenim els següents resultats:

	amb desinència <i>-os</i> *	amb desinència <i>-es</i> **	alternança <i>-os</i> / <i>-es</i> ***
Par	23	4	3
Faluba	48	5	3

* Independentment de la freqüència d'aparició dels mots, n'hi ha vint-i-dos exemples diferents documentats per tots dos estudiosos: *amargosos*, *atesos*, *braços*, *corsos*, *descalços*, *desijosos*, *dubtosos*, *empesos*, *encesos*, *envejosos*, *escassos*, *freturosos*, *laços*, *mesos*, *ociosos*, *passos*, *pomposos*, *preciosos*, *solaços*, *tempestuosos*, *tramesos*, *valerosos*; un que només esmenta Par, *balaxos*; i vint-i-sis més que recull únicament Faluba: *amorosos*, *cobejosos*, *comesos*, *dolços*, *dolorosos*, *entesos*, *envessos*, *espessos*, *falsos*, *fangosos*, *fastijosos*, *gloriosos*, *lagrimosos*, *luminosos*, *maravellosos*, *morsos*, *ossos*, *poderosos*, *polsos*, *romasos*, *rossos*, *saborosos*, *soismesos*, *superbiosos*, *troços*, *versos*.

** A banda de les paraules *angleses*, *aragoneses*, *diverses* i *genoveses*, comuns en tots dos autors, Faluba afegeix *corteses*.

*** En aquest cas, coincideixen tots dos estudiosos en els mots *arneses* / *arnesos*, *franceses* / *francesos* i *preses* / *presos*, però no en el nombre total.

⁷⁶⁵ Coromines, en canvi, com acabem de veure, s'inclina per l'explicació contrària a la de Par: la necessitat de distingir en plural el masculí del femení justificaria la generalització de la desinència *-os* (COROMINES: 1951, 312, nota 1), argument que contradiu el de Par, el qual havia justament negat aquest fet, basant-se en el plural en *-os* de substantius com *balax*, *cors*, *solaç*, *braç*, tot i ser "aquells qui més haurien hagut de perpetuar lo plural en *-es* per tal com no pot ésser confós ab femenins qu'ells no tenen" (PAR: 1928b, 22)

⁷⁶⁶ Aquesta inexactitud —que explicaria les diferents xifres aportades per Coromines (1951) i Faluba (1980) a partir del mateix text d'origen, (PAR: 1928b)— ens va fer pensar, equivocadament, que hi havia un treball de l'industrial que no coneixíem, ja que Coromines (1971, 312, nota) afirma que havia trobat l'estadística de Par dels plurals en *-os* i en *-es* en un text vulgar mallorquí del segle XIV publicat a l'*AOR*.

⁷⁶⁷ COLÓN, Germà (1993). *El lèxic català dins la Romània*. Col·lecció Biblioteca Lingüística Catalana. Universitat de València.

la prosa medieval i conclou que en queda ben poca cosa, encara que es mostra prudent a l'hora de fer afirmacions taxatives, ja que, de vegades, és difícil determinar amb seguretat l'origen de termes ben arrelats, cosa que sí fan alegrement, apunta amb ironia, altres estudiosos. Creu que Par s'equivoca en la seua apreciació que atorga la categoria de manlleus a paraules genuïnes, i que Badia ha seguit "en excés el treball de Par" (COLÓN: 1993, 149, nota 10):

"Ja sé que em quede curt, no solament davant l'alegre profusió assenyalada per molts filòlegs francesos i germànics (en llegir-los, un es pregunta, seriosament, si creuen que els catalans abans que arribaren les ordres de les Gàl·lies eren muts), sinó també davant les llistes traçades per alguns filòlegs indígenes (com ara A. Par). Ben segur que no són occitanismes ans bé mots castissos *asclar*, *balma*, *banya*, *espasa*, etc. En la majoria dels casos hi tenim el resultat d'isoglosses que abracen ambdós dominis" (COLÓN: 1993, 148-149).

Colón, amb aquesta cita, sembla atribuir a Par els exemples que esmenta. Tanmateix, el filòleg autodidacte només dóna com a provençalisme d'entre aquests quatre, el mot *asclar* (PAR: 1928b, 70); els altres tres els afegeix Badia (1951, 30), sense especificar la font d'on ha tret la suposada procedència de les paraules. Par (1928b, 70) també reconeix com a occitanisme *baudor*, mot que, en aquest cas, Colón (1993, 148) reafirma com a manlleu lèxic.

Aquesta esmena de Colón a Par no es limita al tema dels mots d'influència provençal. En un altre article sobre morfologia verbal (COLÓN: 1978, 119-130), com ja havia fet anteriorment amb la *Sintaxi* (v. 4.4), Colón manifesta el seu desacord al fet que el lingüista autodidacte consideri el pretèrit perfet perifràstic català com una construcció moderna, ja que afirma a les *Notes*: "Debades es dir qu'en *Curial* hom no trova les formes perifràstiques compostes ab *vaig*" (PAR: 1928b, 32)⁷⁶⁸.

⁷⁶⁸ Bourciez també havia destacat en la seua ressenya dedicada a Par la manca d'aquesta perifrasi en el *Curial*: "Ainsi, dans le *Curial*, pas plus que dans l'œuvre de Bernat Metge, il n'y a aucune trace de ce parfait composé à l'aide de *anar* et de l'infinitif, qui est devenu une des caractéristiques du catalan" (BOURCIEZ: 1929, 278), però aquest autor considera que la valoració positiva que Par fa d'aquesta constatació, era en realitat un senyal d'arcaisme.

Colón (1978, 119, nota 3), lamenta també que hagin seguit l'opinió de Par Bourciez (1910, § 319) i altres lingüistes (v. 4.4). Segons els estudis de Colón (1978, 120), —que, partint de nombrosa documentació de català medieval que abraça des dels orígens de la llengua fins a la fi del segle XV, vol demostrar que els lingüistes que s'han ocupat d'aquesta forma estan equivocats quan refusen el valor de perfet d'aquesta perífrasi en els textos catalans més antics—, la forma va + infinitiu es manifesta en gran proporció en català medieval i sempre amb el valor de passat, i, per acabar, després de l'anàlisi detallada de les manifestacions de la perífrasi estudiada, el lingüista situa el començament de la gramaticalització d'aquesta estructura a la fi del segle XIV (COLÓN: 1978, 130).

Continuant amb el tema de manuals i gramàtiques encetat amb Rubió (1984) i Badia (1951), a la *Gramàtica històrica del català antic* de Griera (1931), en què els exemples de Metge, i consegüentment també la *Sintaxi* de Par, ocupen bona part del capítol dedicat a la sintaxi (v. 4.4), també hi ha una al·lusió a l'assaig de Par sobre el *Curial*, a l'apartat de bibliografia, en el qual Griera (1931, 137) l'esmenta com un dels estudis més importants de sintaxi del català publicats fins llavors, al costat d'altres estudis, entre els quals inclou també l'obra cabdal de Par (1923) i l'article sobre documents medievals de Fabra (1926).

Una altra gramàtica on es pot trobar alguna referència a les *Notes* és la *Grammatica Storica del Catalano* de Blasco Ferrer (1984). En primer lloc, sobre l'ús del pronom de primera persona del plural *nós* versus *nosaltres*, l'autor d'aquesta gramàtica cita Par —el qual esmenta al mateix temps Meyer-Lübke (1890-1906, § 75)— per a la llengua antiga: "Pel plural, generalment trobem [en el *Curial*] *nosaltres*, mes encara hi ha exemples de *nos* (11696, 11727), ço que prova la llarga persistència de la forma simple, en comparació ab *vosaltres* qui's generalisà molt més aviat" (PAR:1928b, 22), i afegeix: "i pron. Personali non rafforzati si riscontrano sino al sec. XIV-XV: ... "*Vós* vos en penedirets", *Curial e Güelfa* (1979,132)" (Blasco Ferrer: 1984, 118, nota 60). En segon lloc, Blasco Ferrer (1984, 194) remet a l'estudi de Par, i també a Solà (1972-1973), Griera (1931), Moll (1952) o Badia (1980) per a les referències a coordinació i subordinació en català antic, sense especificar, però, cap idea en concret.

A continuació, introduïm l'estudi de Solà (1972-1973) que és l'exemple de recepció de l'assaig de Par sobre el *Curial* més complet per la quantitat i qualitat de referències d'aquest estudiós sobre Par (1928b), ja que són abundants i variades. Per aquest motiu, sembla més operatiu oferir-les en forma de llistat, per tal que amb un primer cop d'ull es pugui interpretar què diuen els dos estudiosos.

El comentari que es pot fer, de manera general, és que Solà reflexiona sobre algunes estructures sintàctiques pendents de resolució o no tractades en profunditat per la normativa, i descriu la situació en el català modern, però també en l'antic, amb la intenció de reinterpretar els fenòmens o de clarificar tant com sigui possible els punts foscos de la llengua. En aquest sentit, Par, amb els seus exemples del *Curial* i les conclusions que n'extreu, li serveix com a referent per al català antic. Es detallen, doncs, tot seguit, les construccions sintàctiques que Par aborda i Solà recupera:

- *En + infinitiu*: Solà (1972-1973 I, 20) considera normal aquesta estructura en català clàssic, igual que el lingüista autodidacte, que afirma que pot anar "introduhint complements temporals, finals, causals o condicionals: *has plaer en haver nogut a aquell* (8337)" (PAR: 1928b, 41).
- Els sintagmes *en / al + infinitiu* per expressar el temps: Solà (1972-1973 I, 21) diu que és una construcció imprescindible de revisar, i, després de veure que hi diuen els altres gramàtics, entre els quals inclou Par, afirma que, a pesar que *al + infinitiu* és una construcció catalana avalada per l'ús de molts escriptors i la més persistent avui en la llengua parlada, "s'ha exercit des de fa molts anys una forta pressió per desterrar-la de la llengua escrita, a favor del sintagma *en + infinitiu* (SOLÀ: 1972-1973 I, 24). Par, per la seua banda, i així ho transmet Solà, clarifica: "L'infinitiu introduït per *al* indica simultaneïtat temporal ab la proposició sobirana: *ne saprofitaren...sino dun ganivet en la taula, al menjar* (4140) [...] *Curial* demostra que lo sintagma *al + infinitiu* no es castellanisme" (PAR: 1928b, 41).
- *Habere ad*: Aquesta expressió del romànic, que ha donat en català actual *haver de*, es converteix en català clàssic en *haver (+a) + infinitiu*. Par en tracta a la *Sintaxi* (v.

4.4), i aquí l'exemplifica Solà (1972-1973 I, 28) amb el *Somni*, però també a partir del *Curial*⁷⁶⁹: *hach [...] a acceptar la (Curial, ed. M. i P. 14114).*

- La substantivació de l'infinitiu: Solà (1972-1973 I, 47) a l'igual que Par (1923, § 787, § 788, § 789) classifica els infinitius segons que tinguin valor verbal, siguin mers substantius o presentin característiques verbals i nominals alhora. Per al català antic, Solà (1972-1973 I, 55-60) analitza quatre obres entre les quals hi ha el *Somni*, el *Curial* i el *Jacob Xalabín*, a partir dels respectius estudis que en fa Par⁷⁷⁰, i explica que només l'interessin els dos darrers aspectes, és a dir, que no estudia els infinitius amb valor verbal. Nosaltres, en aquest capítol, només ens referim al que diuen Solà i Par sobre el *Curial*⁷⁷¹. Solà (1972-1973 I, 58-59) repeteix les paraules de Par, però en fa una classificació més exhaustiva, basant-se en Par (1928b) i en l'edició de Miquel i Planas i Par (1932a)⁷⁷²:

1. "Son notables aquests infinitius usats com a mers substantius" (PAR: 1928b, 40):
contempla aquells abraçars e besars, tan saborosos (13145).

2. "ab vàlua substantivada y acompanyats del article definit" (PAR: 1928b, 40):

a) Infinitiu-subjecte

□ Amb article: *quant costa [...] lo amar se lun a laltre (18).*

□ Lligam zero: *car estar musant e no haver de que sostenir lestat en lo qual se era mes [...], haurie desonor e molt gran abatiment (10316).*

⁷⁶⁹ De fet, aquesta construcció no apareix directament a les *Notes*, però, aprofitant l'exemple del *Curial*, ens ha semblat interessant constatar que, tot i que Par en tracta a la *Sintaxi*, no s'hi refereix en aquest estudi.

⁷⁷⁰ Aquesta estadística demostra fins a quin punt els estudis de Par esdevenen textos de referència del català antic per a Solà.

⁷⁷¹ Per al tractament d'aquests aspectes en el *Somni* i *Jacob Xalabín*, v. 4.4 i 4.6.8.

⁷⁷² Solà, que consulta directament l'edició del *Curial* (1932a) es queixa que Par no ha transcrit correctament alguns fragments —per exemple l'exemple que Solà anota 13145, Par el dóna com 13146, o l'exemple 18, Solà el corregeix—, i que tracta superficialment el tema, i, per aquest motiu, en comprova i completa els exemples, que Par: "ha triats un xic a corre-cuita i els ha transcrits amb poc de compte: és una llàstima que no ens ofereixi un estudi més fidedigne i més complet del fenomen" (SOLÀ: 1972-1973 I, 150, nota 20).

b) Règim directe: cap exemple a Par.

c) Altres complements: axi en lo deuisar de les armes com en la eleccio [...] de jutge (14116).

Solà acaba l'apartat dedicat al català antic, repetint les paraules de Par per reafirmar que "la substantivació de l'infinitiu en català antic era un fenomen perfectament viu i normal, així com també l'ús de l'infinitiu amb els dos valors nominal i verbal ben palesos" (SOLÀ: 1972-1973 I, 60): "Los gramàtichs moderns titllen l'ús del article ab l'infinitiu de castellanisme: potser la llengua ara no s'en alta; mes lo català antich nos mostra que no ho es" (PAR: 1928b, 40).

- La concordança del participi passat⁷⁷³: Solà (1972-1973 II, 70-71) assenyala que hi ha poca documentació, en català antic, sobre la distribució dels verbs *ésser* i *haver*, però confirma que els gramàtics estan d'acord a dir que els verbs pronominals i la passiva es construeixen amb *ésser* sense excepció; que els intransitius de moviment, d'estat i repòs, els impersonals, i els verbs *ésser*, *estar*, *romandre*, prefereixen *ésser*; i que els verbs *poder*, *saber*, *voler* i *haver de* seguits d'un pronominal o d'un intransitiu dels anteriors accepten *ésser*. En aquests casos, el participi passat sempre concorda amb el subjecte.

Quant a la informació sobre aquest tema que facilita Par sobre el *Curial* i que Solà recull en aquestes pàgines, trobem: "Respecte al ús respectiu dels auxiliars *haver* y *ésser*, hom nota en *Curial* un principi de decadència, o si's vol de modernisació respecte a Metge: ab verps intransitius y impersonals, qu'en los mellors temps de la llengua construhien ab *ésser*, nostre text esmerça *haver*" (PAR: 1928b, 43).

Tornant a la classificació de Solà, pel que fa al verb *haver*, s'hi construeixen els verbs transitius no pronominals i els intransitius no esmentats en el grup anterior, i generalment hi ha concordança amb el complement directe. Par (1928b, 42)

⁷⁷³ Aquest mateix estudi es pot trobar gairebé amb el mateix títol i idèntic contingut a: SOLÀ (1973). "La concordança del participi passat en català". *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*. Barcelona: Institut d'Estudis Hel·lènics / Ariel, p. 391-416, que hem inclòs també a la bibliografia.

testimonia: "La concordança entre'l participi passat construït ab *haver* y l'objecte de l'acció es sempre servada en nostre text, adès si aquest preceheix aquell [...], adès si va darrera", i afegeix: "No hi ha ni una sola excepció, essent en aquest sentit més pur que'ls mss. qui nos serven lo *Somni* de Metge".

- La negació: En aquest cas, no hi ha més referències a Par, a banda de la *Sintaxi*, omnipresent en el llibre de Solà, que els exemples que aquest autor extreu del *Curial* (1932a), esmentats al llarg del capítol (Solà: 1972-1973 II, 107-117), perquè, encara que es tracti d'un tema que presenta habitualment moltes vacil·lacions, Par no el toca a les *Notes*.

Continuant amb el tema sintàctic, Joan Perera, que analitza en dos articles consecutius les preposicions en el *Tirant*, repassa l'ús d'aquesta partícula en altres obres com el *Curial*, i, per aquest motiu, introdueix els comentaris que Par en fa a les *Notes*. En el primer treball, Perera (1986) dóna compte de dos estructures que el lingüista autodidacte també comenta: la presència de la preposició *a* en el complement directe —i en fa una classificació detallada segons tots els contextos possibles: davant pronoms personals tòncics, amb pronoms interrogatius, amb noms propis de persona, amb noms propis de sants o de divinitats, quan el CD és un sintagma indeterminat, amb els pronoms indefinits *tots* i *negú*, amb CD introduïts per un quantitatiu, un numeral o un possessiu simple, amb pronoms relatius tòncics, i en sintagmes nominals precedits de l'article—, i la construcció *al + infinitiu*.

Pel que fa a l'acusatiu, Perera (1986, 64) remet als casos amb preposició que apareixen en el *Curial e Guelfa* segons Par, el qual, sempre amb la referència del *Somni*, destaca els canvis que es produeixen en la novel·la del XV: "Metge introdueix rigorosament lo règim directe sens la preposició *a*, tant si es nom com si es pronom, adès abans adès darrera lo verp. En *Curial* notem ja un principi d'influència castellana. Ab nom, lo règim es usualment apreposicional: *mata sos propis fills* (13010); emperò, registre excepcions: *la Reyna que molt amava a Curial* (15315). Ab pronom, al costat de: *elegi tu* (10363) [...], llegim qualques casos, en minoria també respecte els anteriors, ab *a*: *veure a vos* (7277)" (PAR: 1928b, 39).

Quant a la construcció *al + infinitiu*, l'investigador evoca les reflexions de Solà (1972-1973 I, 24-26) sobre la poca profunditat amb què les gramàtiques normatives tracten aquest tema, ja que afirma que els valors de *al + infinitiu* i *en + infinitiu* no són els mateixos i per tant no es pot considerar que la primera estructura sigui menys genuïna. Perera (1986, 83) assenjala que el recorregut per les gramàtiques i estudis de sintaxi actuals "palesa una mancança greu d'estudis històrics sobre aquesta qüestió", i destaca que Moll i Par són els únics autors que reproduïxen citacions de textos antics amb la construcció amb *al*, estructura que el segon dels estudiosos no considera un castellanisme.

Els quatre exemples donats per Par del *Curial* contribueixen així a l'intent de bastir una teoria, de moment poc estudiada, sobre el moment en què apareix *al + infinitiu* i en quin tipus de textos, i sobre si té el mateix significat que *en + infinitiu*. En tot cas, l'aportació de més dades que clarifiquin la situació d'aquestes construccions en textos catalans medievals, segons Perera (1986, 84), té molt interès, precisament per la manca d'altres treballs que s'hi refereixin, i per això emprèn ell l'estudi d'aquestes estructures en el *Tirant*. Per aquest motiu, pot considerar-se també l'assaig de Par precursor en aquest camp.

Dos són els casos que Perera tracta en la segona part del seu estudi sobre preposicions en el *Tirant* (1987) en què es troben referències a les *Notes*. En el primer, hi ha, dos subapartats: determinacions circumstancials introduïdes per *a*, quan, indicant la direcció o el terme final d'un moviment, aquesta *a* precedeix noms de persona, o quan *a* designa l'objecte o finalitat d'una acció. En el segon cas, es tracta també d'una determinació circumstancial amb la preposició *en* davant gerundi.

Els usos de la preposició *a* són molt diversos. Perera classifica tots els contextos en el *Tirant* en què aquesta partícula s'empra per introduir determinacions circumstancials, entre els quals destaquem els dos que coincideixen amb els descrits per Par i que Perera reproduïx. En primer lloc, *a* indica direcció davant noms de persona o pronoms personals i, aleshores se sobreentén que el terme del moviment és el lloc on es troba l'esmentada persona (PERERA: 1987, 22). Par ho explica així: "los verbs *anar, venir* y altres de moviment, admetien la preposició *a* quan lo lloch gramatical era de persona: *yo*

iria a ells (7154) [...], es a dir, 'ahont ells son'. Lo castellà admet encara aytal construcció [...]. Lo català modern no l'accepta, llevat quant la persona es personatge important y lo sentit es de moviment espiritual: *vaig anar al Rey pera demanarli gracia; veniu a mi aquells qui sou afexugats*" (PAR: 1928b, 51-52).

En segon lloc, *a* com a determinació circumstancial pot designar l'objecte o finalitat d'una acció, cosa que Perera (1987, 26) també defineix amb l'estructura «verb de moviment + a + infinitiu», molt freqüent en el *Tirant*. L'autor de l'estudi assenyala que l'ús de la preposició en aquestes construccions no era general, "sovint els dos verbs s'enllaçaven asindèticament" i avança que Par n'ofereix exemples dels dos tipus extrets del *Curial*, però lamenta que no en precisi la freqüència d'ús: "Major indecisió notem quant l'infinitiu no es règim directe, ans complement adverbial: *anas menjar* (310, 3821) [...], al costat de: *a oyr la missa sen ana* (409)" (PAR: 1928b, 40-41).

Encara en el camp de les determinacions circumstancials, però ara amb la preposició *en* davant un gerundi temporal, Perera (1987, 62) introdueix l'última estructura que al·ludeix a l'estudi de Par sobre el *Curial*. L'investigador comprova que aquest ús de la preposició té una presència mínima en el *Tirant*, i assenyala que Par no en diu gran cosa: "Sovint es acompanyat lo gerundi de la preposició *en*, construcció que registrà també a pler lo castellà clàssich, anch que modernament hi sigui minvada: *tot en rient* (8428)" (PAR: 1928b, 42). De fet, el filòleg autodidacte aquí no es pronuncia, com en el cas anterior, sobre les estadístiques d'ús, amb la qual cosa no sabem ben bé l'abast de la paraula 'sovint'. Tampoc no és la primera vegada que Par fa referència al castellà⁷⁷⁴.

Pérez Saldanya (1998) és un altre dels investigadors que, juntament amb Solà (1972-1973 II, 70-71) ha estudiat el tema de la concordança del participi, entre altres qüestions de morfosintaxi verbal històrica. Segons ell, l'existència de dos tipus d'auxiliars en les llengües romàniques té una motivació, en un principi, sintàctica i semàntica, que desapareix en algunes a causa de la pèrdua del valor lèxic de possessió de *haver* i de

⁷⁷⁴ En aquest mateix estudi i en la *Sintaxi* apareixen sovint les referències a altres llengües que Par coneix, entre les quals, és clar, predomina el castellà.

l'aparició del verb *estar*, que comparteix els contextos copulatius amb *ésser*, de manera que finalment s'elimina l'oposició entre els dos auxiliars.

En català, "on *haver* manté durant força temps el valor lèxic i on *estar* no ha assolit la difusió que té en castellà, la distinció entre els dos auxiliars ha tingut més estabilitat" (PÉREZ SALDANYA: 1998, 217). Així s'explica que Par (1928b, 43) comentí, des del punt de vista diacrònic i sempre amb la vista posada en el *Somni*, que al *Curial* es comencen a observar indicis de canvi en l'ús dels auxiliars, de manera que, segons Par s'inicia un procés de decadència, perquè es perden les característiques dels millors temps de la llengua. Pérez Saldanya (1998: 217, nota 11) fa una referència a aquesta reflexió, que, d'altra banda, acabem de reproduir, comentant els *Estudis de sintaxi catalana* de Solà.

Amb l'aportació d'aquest investigador, hem començat la introducció d'un seguit de referències breus que tenen l'estudi de Par com a protagonista. Alguns lingüistes posteriors a l'industrial barceloní que han tractat diversos aspectes específics relacionats amb la llengua o amb el *Curial* hi han al·ludit amb els seus comentaris, encara que sigui, moltes vegades, en notes a peu de pàgina dedicades a la dada concreta. Els resseguim per ordre cronològic.

Una ressenya sobre el medievalisme del *Curial* de Sansone⁷⁷⁵ ens aproxima a l'assaig de Par per l'assumpte de la data de composició de la novel·la, tema recurrent en articles d'altres lingüistes que han acceptat la dada com a bona, i que representa el reconeixement a les investigacions tant de Par —que, com hem vist, delimita el període gràcies al seu estudi lingüístic sobre *qui* i *que*— com de Rubió per l'intent de fixar la data en què es va escriure el *Curial*.

Sansone s'adhereix a tots aquests autors que valoren els treballs dels dos estudiosos, que han permès determinar una data prou fiable: "Le indagini di carattere erudito intorno alla data di composizione del romanzo hanno procurato di definire i termini *a quo* e *ad quem*, fissati fra il 1443 e il 1450; l'esame linguistico, condotto dal Par, e il fatto che

⁷⁷⁵ SANSONE, Giuseppe (1963). "Medievalismo del «Curial e Güelfa»", dins *Studi di filologia catalana*. Università degli Studi di Bari, p. 203-242.

l'autore del *Curial* dia ancora il nome di Partepone allà città di Napoli hanno permesso di fermare dati cronologici abbastanza attendibili" (SANSONE: 1963, 210), i remet a l'apèndix de l'edició conjunta de Miquel i Planas i Par (1932a, 461-480) per buscar-hi "dati essenziali dello spoglio linguistico".

Sansone no es mostra d'acord amb la teoria de Sanvisenti, que avança la hipòtesi que l'autor del *Curial* era italià, per, entre altres coses com els aspectes de la toponímia i onomàstica esmentats, els molts italianismes que hi emprava, i cita l'estudi de Par per justificar que, a banda d'italianismes, també hi ha influències franceses i "qualque debito verso la cultura e la lingua castigliane" (SANSONE: 1963, 212-213).

Uns anys més tard, Nadal i Farreras⁷⁷⁶, en el seu estudi sobre les oracions completives, presenta exemples extrets de les *Notes* —com el fragment *Curial sabent boca de Far esser amoros de la Guelfa* (PAR: 1928b, 41)—, per il·lustrar el cas del trasllat del subjecte de la subordinada a l'oració principal, fenomen que, afirma, en llatí era molt corrent, i, també, més freqüent en català antic que en l'actual, per la qual cosa algunes oracions del *Curial* construïdes a partir d'aquesta estructura actualment es consideren agramaticals, perquè "els verbs que admeten aquestes transformacions són més reduïts i per tant s'han de marcar respecte al fenomen" (NADAL I FARRERAS, 1976a, 135).

Amb aquest tema, Par no es limita a viatjar en el temps i situar-se uns segles endarrere per donar-nos a conèixer una estructura medieval com fa en altres casos —cosa habitual en les *Notes*, en què les comparacions, quan n'hi ha, es fan, sobretot, amb la prosa de Metge que ell coneix tan bé—, ja que explica aquesta construcció descrivint-ne no solament el funcionament en el segle XV, sinó també en el català actual, i ho fa, a més, de forma detallada:

"De conformitat ab la manera de la època son usades ab infinitiu, construccions qui en llatí anaven en «infinitiu ab accusatiu». Avuy sols les hi admetem ab verps personals pertanyents als sentits o be de pensament y voluntat, qui tenen per règim

lo subjecte del infinitiu: *he vist passar un home* [...]; mes lo rebutgem resoltament quant lo subjecte del infinitiu, considerat tot sol, no pot ésser prèu com lo règim cabal del verp personal; y aquest es lo cas en lo qual los antichs també l'usaven: *sabent Laquesis Curial venir per pendre comiat* (2190) [...]. Aquests dos passatges, en que'l subjecte del verp principal y del infinitiu es lo mateix, tampoch serien admesos avuy: *com a ell no parega cosa honesta pronunciar ell esser lo millor* (2872), *confes tu, Dea e senyorade totes les prosperitats, prestar aquelles a cascuna persona* (11428). En tots aquests casos avuy esmerçaríem proposicions subordinades" (PAR: 1928b, 41).

Nadal i Farreras⁷⁷⁷ reprèn el tema de l'elevació del subjecte de la subordinada en un altre article en què torna a fer referència a Par (1928b). El fragment que citava anteriorment del *Curial* li serveix per explicar, citant Lakoff (1968), que "les unitats lèxiques porten unes marques que regulen el seu comportament respecte a les transformacions i que aquestes marques poden variar en el temps o, fins i tot de parlant a parlant, en una mateixa època" (NADAL I FARRERAS, 1976b, 180), i posa com a exemple que el verb *saber* admetia en català antic l'elevació del subjecte o l'elevació del predicat, com ell proposa per explicar aquestes frases⁷⁷⁸, mentre que actualment no l'admet (**sabent tu estar cansat*) excepte en alguns casos (*sabent-te cansat...*). Per tant, conclou que la rendibilitat d'aquesta transformació és actualment menor (NADAL I FARRERAS, 1976b, 191, nota 37).

⁷⁷⁶ NADAL I FARRERAS, J. M. (1976a). "Introducció a l'estudi de les oracions completives". *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Cambridge, 9-14 abril 1973)*. Oxford: The Dolphin Book, p. 115-140.

⁷⁷⁷ NADAL I FARRERAS, Josep M. (1976b). "Sintaxi abstracta i derivació: transitivitat versus intransitivitat en el català actual". *Estudios de gramática generativa* (a cura de Víctor Sánchez de Zabala). Barcelona: Labor, p. 151-193.

⁷⁷⁸ L'autor del treball es refereix a la transformació introduïda per J. D. McCawley (1968) que consisteix a elevar el sintagma verbal des de la frase subordinada fins a la frase principal, segons comenta ell mateix (NADAL I FARRERAS: 1976b, 186, nota 11). Així, explica, una estructura del tipus *Jo faig que la Maria empipada esdevingui* es convertiria en *Jo faig que la Maria s'empipi* i, posteriorment, en *Jo empipo la Maria* per la successiva aplicació de la transformació d'elevació del predicat.

En manuals d'abast més general, Sanchis Guarner⁷⁷⁹ i Mila Segarra (1985a, 107) —molt especialment el primer—, resumeixen algunes de les característiques lingüístiques assenyalades per Par que fan referència al *Curial*. Així, el filòleg valencià, sense fer-ne gairebé cap comentari ni valorar-ne els resultats en conjunt, enumera les observacions més importants aportades pel lingüista, que extreu del capítol de morfologia (PAR: 1928b, 21-36) i que reproduïm directament: "que hi apareixen encara alguns exemples de plural de noms masculins amb la desinència *-es* (*arneses, preses, franceses*), per bé que hi predomina la desinència *-os* (*arnesos, presos, francesos*), que el pronom datiu de la tercera persona plural és sempre *los* («que les dones *los* fan») i jamai *lurs*, que en l'adjectiu possessiu de tercera persona plural la forma *son* («tengueren *son* camí») coexisteix i prepondera sobre *llur* («lo rey *lur* senyor»), que en els demostratius hi ha un predomini absolut de les formes reforçades *aqueix* i *aquest*, sobre la directa *est* («*estes* mies velles canes»), etc."

I continua afegint les principals aportacions de Par respecte al verb: "que en la primera persona singular del present d'indicatiu de la primera conjugació, per bé que segueixen predominant les formes amb desinències zero (*port, prech, atorch, deman*), com fa encara avui el mallorquí, ja n'hi ha un 35 % de casos en què apareix la desinència *-e* (*porte, pregue, atorgue, done, parle, pronuncie*), ara característica del valencià, i un sol cas i no clar de *-o* (*renunciu*)⁷⁸⁰, el qual Par atribueix a influència castellana. En la segona persona plural abunda encara més l'arcaica desinència *-ts* (*anats, volets, diets, venits*) que no *-u* (*matau, parlau, digau, enfelloniu*). En el futur apareix encara alguna mostra de separació dels seus components per intercalació de pronoms àtons («*donar-la-m'ha* en pau, o voldrà la defendre per batalla?»; «*fer-vos-hia* conèixer a molta gent»). En el present de subjuntiu apareix un sol exemple de la desinència diftongada en *-ia* (tu *tròpies*, ell *tròpia*), que tanta d'importància generativa tindria posteriorment. El condicional conserva les formes *-ara* del plusquamperfet d'indicatiu llatí (*donara*,

⁷⁷⁹ SANCHIS GUARNER, Manuel (1980). *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Estella: Salvat Editores, S. A.

⁷⁸⁰ Par (1928b, 28), de fet, anota tres casos amb *-u*: *confiu* (8003), *preu* (7648) i *renunciu* (11913), però ell mateix assegura que en els dos primers "aquesta vocal no deu ésser interpretada com a representant primerenca de la *-o* àtona extesa després pel català oriental", sinó que l'explica per raons d'evolució fonètica.

poguera, volguera, dormira), mantingudes ara en valencià però amb un altre valor, i l'imperfet de subjuntiu, les formes en *-às* procedents del plusquamperfet de subjuntiu llatí (*esperàs, pogués, metés, suplís*), etc." (SANCHIS GÚARNER: 1980, 235-236).

Mila Segarra (1985a, 107), en canvi, només inclou un breu comentari a l'assaig de Par sobre la novel·la del segle XV. En aquesta ocasió, hi remet per referir-se a l'estadística sobre la implantació de la desinència *-e* de primera persona de present d'indicatiu en el *Curial*, que li serveix per ratificar que l'ús d'aquest morfema, tot i que va començar a aparèixer al segle XIV, no es va generalitzar fins al segle XVI. Les xifres que dona l'estudiós (60% de formes sense desinència enfront d'un 35% de formes amb la terminació *-e*) avalen la teoria de Segarra, la qual afegeix que en el segle següent encara es mantenen algunes formes sense desinència.

Rafanell és un altre dels estudiosos que dedica la seua atenció a l'assaig de "l'oblidat Anfós Par" en el seu monogràfic sobre la desinència *-itzar*⁷⁸¹, a partir de la qual critica la definició del lingüista que afirma que en el *Curial* "la lingüialveolar aficada sonora es representada usualment per *tz*" (PAR: 1928b, 8). Segons Rafanell aquest plantejament de Par "no deixa de ser tautològic", ja que, tractant-se de la linguoalveolar aficada sonora ningú no discuteix que comporti *tz*. A més, l'autor d'aquest estudi mostra el seu desacord a l'afirmació de l'industrial quan assegura que, a pesar de la grafia d'algunes paraules amb *z*, "lo fet qu'algunes d'aquestes paraules més sovint venen grafiades *tz*, prova qu'aquest es lo sò llur y qu'aquest es lo sò que representa la *z* intervocàlica"⁷⁸²

⁷⁸¹ RAFANELL: 1999, 37.

⁷⁸² Habitualment, el model de llengua que segueix Par en els seus escrits és el patró que adapta dels clàssics medievals (v. 4.2.5). En aquest cas, tanmateix, tot i considerar que *-itzar* és la terminació més freqüent en el *Curial* —*solemnització* (14278), *solemnitzar* (15084), *atzembles* (14809), *ensutzada* (11545), *sutzura* (11546)—, "grafia qui no pot ésser més fonètica ni llògica" (PAR: 1928b, 8), el lingüista empra la desinència *-isar* en molts dels seus escrits—romanisació, dialectalisà (1924, 13), normalisar, generalisació (1924, 15), se sonorisaren (1928b, 16), independisa, vocalisació (1928b, 29)—, seguint la norma de l'Acadèmia de la Llengua Catalana "En unes quantes paraules la *s* suau pren el to de *tz* que s'escriu ab aquestes dues lletres. Ex.: *faritzeu*, *agonitzant*. Però no es admissible aquesta escriptura en totes els altres paraules que no portin aquell sò, com *generalisar*, *realisar*, *preconisar*, *evangelisar*, etc." (REGLES: 1916, 13) —norma que es repeteix en la número 36 de l'Ortografia de la RALBLB, únicament amb el canvi de l'accentuació en les paraules *tò* i *faritzèu* (ORTOGRAFIA: 1923, 6).

No obstant això, hi ha exemples d'ús de la desinència *-itzar* en altres escrits de Par (v. 4.2.5.3.1), potser per la influència precisament del *Curial*, a pesar que la norma que es desprèn del discurs del seu amic Miquel i Planas és totalment contrària al sufix. Així, comenta: "l'haver consagrat y generalisat la forma

(PAR: 1928b, 8). En canvi, Rafanell, que considera Par "tendencios en relació amb la grafia que convenia aplicar modernament a la nostra terminació", assenyala que, de fet, l'únic que prova aquesta alternança és que en català medieval "ens trobem davant d'una situació gràficament irresolta" (RAFANELL: 1999, 37).

I per cloure la relació d'investigadors que han aportat el seu gra de sorra per conformar noves hipòtesis sobre l'autoria del *Curial* o sobre altres aspectes que tenen la novel·la del XV com a protagonista, i que, de retruc, han revisat l'estudi de Par prenent-lo, totalment o parcial, com a punt de referència per a la seua recerca, mencionarem el llibre d'Espadaler⁷⁸³, que formula hipòtesis sobre els personatges, la data de creació, l'autoria, la finalitat i la classificació de l'obra.

El crític extreu de la informació donada per Par a les *Notes* (1928b, 85-86)—basada en les lectures de l'autor, en el regust del llenguatge i en el coeficient de *qui*—, la data probable de composició de la novel·la, apuntada anteriorment per Rubió (1901) i refrendada per Miquel i Planas (en el volum de 1932 preparat conjuntament) i Aramon (1930-1933). Espadaler (1984, 18), partint principalment de les premisses de Miquel i Planas, accepta els anys 1443 i 1450 (dates establertes per Rubió, la primera, i per Par, la segona) com a termes *post quem* i *ante quem* respectivament.

També es refereix al lingüista autodidacte quan mostra la seua aprovació a la teoria de la catalanitat de l'autor, contradient Ferrando (*Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, 1980, 103, *apud* ESPADALER: 1984, 104) introdueix la hipòtesi de l'autor valencià amb arguments de tipus onomàstic, historicoculturals⁷⁸⁴ i lingüístics.

itzar en el seu *Diccionari Ortogràfic* es una de les grans errades d'En Fabra", ja que "l'itzar no es una manera de pronuncia general a Catalunya; la qual tampoch no solia ésser admesa en la llengua escrita, encara que dejorn aparexen grafies antigues que semblen indicar que la gent tendia a pronunciar una *z* y deya *izar*" (MIQUEL I PLANAS: 1918, 335).

Ens trobem, aquí, amb una contradicció, perquè Par, en el seu monogràfic sobre la novel·la del segle XV, desmenteix, com acabem de veure, aquesta afirmació del seu col·lega, demostrant que en el *Curial* en la majoria dels casos apareix *-itzar*. Vegeu també l'apartat 4.2.2.2, en què expliquem les diferències de criteri entre Miquel i Planas i Rafanell.

⁷⁸³ ESPADALER, Anton (1984). *Una reina per a Curial*. Barcelona: Quaderns Crema.

⁷⁸⁴ Ferrando (1980, 104-105, *apud* ESPADALER: 1984, 106-107) planteja les raons historicoculturals que el duen a creure que el *Curial* fou escrit per un autor valencià. El professor al·ludeix en un moment determinat al protagonista d'aquesta tesi: «Tota la crítica textual feta fins ara pels seus editors catalans

Espadaler els rebut un a un, i desmunta les explicacions d'altres estudiosos que han buscat l'origen valencià de l'autor del *Curial*, en contra, segons ell, de l'opinió fins al moment acceptada per tothom.

Ens atenim a les proves lingüístiques, ja que són les que fan referència a Par. En aquest sentit, Espadaler, tot i valorar el llibre de Germà Colón —un d'aquests investigadors que s'han decantat per la hipòtesi de l'autor valencià— com a "interessantíssim", li retrau que ignori l'estudi de Par quan afirma "Hay bastante fundamento para suponer que el *Curial* está escrito por un valenciano. Merecería la pena un estudio lingüístico esmerado de este texto"⁷⁸⁵, ja que Espadaler considera que s'hauria d'explicar quin és aquest "fundamento" i que "si alguna cosa és per sobre de qualsevol sospita l'estudi de Par, és justament *esmerado*" (ESPADALER: 1984, 111). Espadaler, efectivament remet a l'estudi lingüístic de Par per corroborar el seu convenciment que Ferrando s'equivoca, i, com que no troba prou justificació en els arguments d'aquest darrer, conclou: "Per a nosaltres, doncs, refent un valencià, estocades en el buit i fum d'estopa, tot és u" (ESPADALER: 1984, 111).

Segons el crític, Par havia manifestat amb el modisme que apareix a les *Notes 'lenguatge cathala'* (10087) que "aquesta apelació excloïx que l'autor sigui valencià" (PAR: 1928b, 81)⁷⁸⁶. En el seu assaig, Espadaler confirma: "quan Par i Rubió afirmen taxativament que l'autor no pot ésser valencià els assisteix la més sensata de les raons". I, tot seguit, subratlla que Sanchis Guarner, que tracta el tema de la llengua del *Curial* i, de fet, només resumeix el treball del lingüista barceloní (v. supra), tampoc "no dóna cap pas en pro de la valencianitat de l'autor" (ESPADALER: 1984, 113).

reconeix que el nostre escriptor "és reblert de l'esperit nacional, no de Catalunya, sinó de la Corona d'Aragó", per dir-ho en paraules de Par». Aquest argument amb què Ferrando comença la seua exposició pretén circumscriure l'autor de la novel·la en un marc més ampli que permeti l'investigador justificar la hipòtesi de l'escriptor valencià, però Espadaler el refuta de seguida juntament amb els altres arguments.

⁷⁸⁵ COLÓN, Germà (1976). *Léxico catalán de la Romania*. Madrid, p. 374 i nota 65, *apud* ESPADALER: 1984, 110.

⁷⁸⁶ En la notícia editorial del *Curial* es reafirma aquesta teoria: "L'estudi que del CURIAL hem degut fer, mentres hem estat treballant en la present edició, no'ns permet dubtar de que l'autor era català (10086*). Com a tal parla de la nostra terra y de les seves institucions (6727*), y fa comparexer en el seu llibre no tan sols personatges catalans de significació històrica, sinó també d'altres que semblen pertànyer al ordre de les seves relacions personals" (PAR: 1932a, XXXIX-XL). I remet a l'índex de referències del mateix volum, que sota l'epígraf *Catalanitat del autor* recull les dades relatives a aquest punt.

És cert, segons opinió d'Espadaler, que la desinència *-e* de la primera persona del present d'indicatiu —tant si s'interpreta com a vocal de sosteniment, com fa Par (1928b, 28; 34), o com a desinència "pura i simple"— i l'aparició freqüent de les formes *ere* i *havia* —que el lingüista autodidacte no menciona—, podrien fer sospitar que el text fou escrit per un autor de la zona de domini del dialecte occidental, "globalment, però —i ben d'acord amb els tants per cent de Par—, el llibre respon al català de la Cancelleria, és a dir a l'oriental" (ESPADALER: 1984, 113).

Per consegüent, Espadaler, arran de les conclusions de Par, situa el possible lloc d'origen de l'autor en una zona de transició entre el català oriental i l'occidental, on predomina però l'oriental. I concreta encara més el lloc quan assenyala: "Al nostre entendre ha d'ésser d'una zona on la proporció assenyalada per Par de 60 per cent contra 35 per cent, favorable a les solucions del català central sigui possible independentment de la tradició literària". I per concloure, apunta noves circumstàncies que el fan pensar que, atenint-se fonamentalment a les raons lingüístiques, una hipòtesi gens negligible és que l'autor del *Curial* prové del Solsonès (ESPADALER: 1984, 113-114).

Més endavant, en el capítol final d'aquest assaig, el crític resumeix les conclusions que es dedueixen de les característiques sobre la novel·la del XV que ha presentat al llarg de l'obra, i torna a exposar el tema de la procedència de l'escriptor anònim al·ludint novament a Par: "Des d'un punt de vista lingüístic, tot i que s'observa en el *Curial* la mateixa cohesió que en les grans obres del període, els escassos trets dialectals ens remetent a una zona fronterera entre el català occidental i l'oriental. S'esdevé que hi ha una zona en la qual els percentatges elaborats per Par del 60 per cent contra el 35 per cent de solucions del català oriental per damunt de l'occidental en són la característica: el Solsonès" (ESPADALER: 1984, 248).

Insisteix, per tant, en el tema dels percentatges, a pesar que l'autor de les *Notes* només dóna aquestes xifres en referència a les desinències de primera persona del present d'indicatiu, que distribueix en un 60 % de formes sense desinència (32 sobre 43, en

nombres absoluts) i un 35 % amb terminació *-e* (18 sobre 43)⁷⁸⁷. Sembla una mica agosarat construir, com fa Espadaler, una hipòtesi a partir de la generalització d'uns resultats atribuïts a Par, quan aquest no extreu cap conclusió dialectal d'aquestes dades, sinó que es limita a constatar la presència d'unes formes verbals amb les quals pretén justificar, a partir d'un major o menor nombre de formes més clàssiques, el procés de decadència de la llengua i la bonesa d'unes terminacions allunyades del manlleu més modern, i per tant, menys genuí, representat per la desinència *-o*⁷⁸⁸.

Per acabar, afegim alguns estudis, a tall anecdòtic, en què l'assaig de Par (1928b) apareix esmentat a la bibliografia, però a l'interior dels quals no consten al·lusions ni quant al contingut ni quant a exemples extrets de les *Notes*, tot i que han pogut servir ben bé els autors per documentar determinats fenòmens. L'obra de Par ha tingut una difusió limitada, és cert, però així i tot, i encara que no s'hi faci referència directa tocant punts concrets, aquests exemples demostren que el text del gramàtic és conegut de manera almenys indirecta i que ha interessat alguns autors, encara que no hi hagin al·ludit directament. Per citar-ne només alguns exemples: Cabruja (1987)⁷⁸⁹ i Ramos (2000).

I hi incloem també el cas de Bohigas⁷⁹⁰, el qual fa una ressenya sobre el *Curial* en què remet a les edicions de Rubió (1901), Miquel i Planas i Par (1932a), i Aramon (1930-1933). Es tracta d'un escrit en què Bohigas, que pren com a punt de partida l'edició del darrer dels autors per a les citacions, es refereix en diverses ocasions a la notícia editorial de la versió dels dos antinormistes (v. 4.6.6), però només fa una breu al·lusió a les *Notes* del lingüista autodidacte en una nota a peu, sense cap referència explícita a cap pàgina en concret, per assenyalar la precisió geogràfica amb què l'autor parla de França i Itàlia, buscant-hi el record de possibles viatges de l'escriptor anònim.

⁷⁸⁷ Totes les formes verbals que l'estudiós troba amb aquestes terminacions apareixen a PAR: 1928b, 28.

⁷⁸⁸ Aquesta idea sobre la procedència castellana de la desinència *-o*, que Par només insinua en les *Notes*, la desenvoluparà posteriorment en el seu monogràfic "La desinència *-o* del indicatiu present" (1930d). Vegeu també 4.5.10.

⁷⁸⁹ CABRUJA, Lluís et al. (1987). *Història del català*. Barcelona: Columna.

⁷⁹⁰ BOHIGAS, Pere (1936). "Notes sobre l'estructura del 'Curial e Güelfa', dins *EUC*, XXII. *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, III, p. 607-619.

4.6.6. Curial e Guelfa

Com hem avançat més amunt, relacionem en aquest apartat els comentaris que al·ludeixen als criteris d'edició del *Curial*, que tenen Miquel i Planas i Par com a coautors —encara que pot considerar-se que hi té més responsabilitat el primer dels editors—, i deixem de banda les anotacions lingüístiques de Par que apareixen tant en ressenyes específiques dedicades a les *Notes* com en recensions nascudes després de l'aparició de la versió de la Biblioteca Catalana, tractades en el capítol anterior (v. 4.6.5).

Fem referència, per tant, a gairebé els mateixos assajos que els analitzats prèviament; la diferència està aquí en el punt de vista adoptat per a la dissecció de les ressenyes o estudis que hem consultat, els quals, de manera unànime, valoren molt positivament els criteris d'edició i presentació de l'obra i l'oportunitat de la seua publicació. D'aquesta opinió, en són els autors de les recensions especialment dedicades al nou volum de la Biblioteca Catalana que apareixen en els anys immediatament posteriors a l'edició del *Curial* (1932a).

Aramon és el primer dels crítics que dediquen la seua atenció a aquesta publicació i que hi fa referència en la notícia preliminar de la seua pròpia edició (1930-1933, 17): "Els senyors Miquel i Planas i Alfons Par tenen anunciada, de temps, una edició del *Curial* dins la Biblioteca Catalana", informació que completa, en la bibliografia addicional que afegeix al final del tercer volum d'Els Nostres Clàssics, amb la dada que ja s'ha publicat la novel·la editada pels dos antinormistes (ARAMON: 1930-1933, 277). Aramon (1930-1933, 18) també inclou dins l'apartat de bibliografia referida al *Curial* les *Notes* de Par, a banda de fer referència al llarg del pròleg al contingut d'aquest assaig.

Després d'aquest primer comentari d'Aramon, ressenyes d'ell mateix (1934), i de Moll (1933), Bourciez (1934) i Nolasc d'El Molar (1934) —que ja hem introduït en el capítol anterior—, coincideixen a assenyalar l'excel·lent qualitat de l'edició de Miquel i Planas i Par, amb molta tradició en el món editorial i molt reconegut concretament per la col·lecció Biblioteca Catalana el primer dels editors, i amb la col·laboració del segon, que s'estrena en aquest camp. Pel que fa al suport del lingüista, que Miquel i Planas ja

havia lloat en la notícia editorial del volum, les reflexions hi són del tot favorables, i en paraules pràcticament idèntiques d'Aramon i Bourciez:

"Para esta nueva empresa el Sr. M. i P. se ha asegurado la colaboración del Sr. Anfòs Par, destacado lingüista" (ARAMON: 1934, 408).

"... pour le publier l'éditeur s'était assuré la savante collaboration de M. Anfòs Par, (BOURCIEZ: 1934, 227).

"Represa la publicació de la «Biblioteca Catalana», amb l'ajut intel·lectual i financer de l'eminent filòleg Sr. Anfòs Par, desitgem que continui llarg temps" (D'EL MOLAR: 1934, 119).

Tot seguit, apuntem les anotacions elogioses d'aquests crítics dirigides a l'edició de l'obra per la seua magnífica i curiosa presentació, les quals es fan extensibles a la col·lecció Biblioteca Catalana i fins i tot a la impremta:

"... feta amb aquell esment, amb aquella escrupulositat exquisida que és característica del gran exhumador dels vells clàssics catalans" (MOLL: 1933, 174).

"... el Sr. Miquel y Planas ha reanudado la publicación de su magnífica *Biblioteca Catalana*, que dificultades económicas interrumpieron, y en la cual habían aparecido, de 1908 a 1916, obras tan importantes como el *Cançoner Satírich Valencià dels segles XV y XVI*, las *Obres de J. Roiç de Corella* y el *Novelari Català dels segles XIV a XVIII*" (ARAMON: 1934, 407-408).

"No sabría terminar estas líneas sin felicitar efusivamente a los editores de la *Biblioteca Catalana* por la bella e interesante edición, a pesar de los reparos expuestos, que acaban de ofrecernos (ARAMON: 1934, 416).

"Heus ací una obra bella a tot ésser-ho, tant per la presentació principesca, d'un bon gust indiscutible, com per la docta concepció amb què ha estat menada a cap" (D'EL MOLAR: 1934, 119).

"... la Biblioteca Catalana que [...] "s'est assigné comme tâche de reproduire d'après les éditions primitives ou d'après les manuscrits les plus anciens textes catalans, est très vaillamment dirigée par M. R. Miquel y Planas" (BOURCIEZ: 1934, 227).

"Ajoutons enfin que la présente édition du *Curial* est fort soignée, qu'elle se recommande soit par le choix des caractères, soit par la qualité du papier et un élégant cartonnage: c'est une édition, sinon de grand luxe, du moins de bibliophile dans toute la force du terme, et qui fait honneur à la *Casa Miquel-Rius*" (BOURCIEZ: 1934, 229).

A més de les referències a la presentació del volum, aquests crítics també en destaquen l'erudició i la saviesa dels editors. D'aquesta manera, Moll (1933, 174) valora l'aparició d'aquesta edició perquè "acompleix la missió d'oferir el text a l'estudi dels erudits". El gramàtic menorquí, malgrat trobar alguns punts que considera discutibles, pensa que omple un gran buit perquè va dirigida als instruïts en el camp filològic, ja que "és una edició paleogràfica, que dóna el text tal com està en el manuscrit, amb totes les irregularitats de l'original, que farien difícil la seva lectura pels mancats d'iniciació filològica".

Moll (1933, 174) afirma que aquesta versió completa les altres dues edicions preexistents: l'edició prínceps de Rubió i Lluch (1901), que conté un nombre considerable d'errades "que feien desconfiar de la seguretat dels estudis que sobre el text transcrit es poguessen emprendre", i la d'Aramon (1930-1933), que acaba de ser publicada dins de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*, però que "representa la tasca de divulgar el text literari" i, per tant, està adaptada ortogràficament "a l'ús del gran públic actual". Per aquest motiu, Moll no considera supèrflua "la duplicació simultània d'edicions d'una mateixa obra", que tenen finalitats distintes.

En la línia de Moll, d'El Molar (1934, 119) qualifica Miquel i Planas i Par de "doctes editors i comentaristes", i Bourciez (1934, 228-229) remarca que, a pesar que a l'edició de Rubió (1901) "l'exactitude laissait par endroits à désirer", era, donades les condicions "tout honorable", i tenia una introducció erudita que els autors de la versió actual han

aprofitat "tout en signalant leurs emprunts d'une façon scrupuleuse"⁷⁹¹. El romanista francès, que subscriu la definició del *Curial* de Menéndez Pelayo com a novel·la de cavalleries eroticosentimental, afegeix que l'interès de l'obra l'ofereix el "développement psychologique inspiré par des modèles italiens", la qual cosa origina que el text sigui un xic confús i que, per tant, "réclamait des explications et des éclaircissements" que els autors han fet "dans la juste mesure".

En canvi, Aramon (1934, 413), que coincideix a destacar que Miquel i Planas i Par "hacen gala de una erudición extraordinaria", lamenta que s'excedeixin "en sus ansias de anotarlo todo y descendan en algunos puntos a explicar palabras y hechos que un lector de cultura media no puede desconocer". A més, no troba justificats els atacs que fan als 'neogramàtics' i 'neoliterats', segons denominació dels editors, ja que "descendiendo, sin necesidad, a un campo polémico, la anotación pierde la seriedad que hubiera tenido de no moverse de su estadio estrictamente erudito".

A banda d'aquestes consideracions, Aramon encara troba altres punts inacceptables. En primer lloc, li disgusta que no esmentin la seua versió del *Curial*, tot i que li sembla que han aprofitat algunes de les dades bibliogràfiques que ell cita (ARAMON: 1934, 408). En segon lloc, no està d'acord a relacionar la data de la conquesta de Nàpols per Alfons el Magnànim amb la composició del *Curial*, ni a acceptar la interpretació de la "taula de Perusa" —qualificada, en canvi, per d'El Molar (1934, 118) com a "disquisició enginyosa"— (ARAMON: 1934, 408), ambdós aspectes introduïts per Miquel i Planas⁷⁹².

L'autor de la ressenya considera també innecessària la comparació entre el llenguatge del *Curial* i el llenguatge modern (ARAMON: 1934, 408-409). I censura el fet que els editors emprin sistemes ortogràfics diferents i, encara que no hi aprofundeix, deixa entreveure una crítica velada al refús de Miquel i Planas i Par a l'ortografia catalana oficial "por todos usada", perquè "no es aquí el lugar de oponer reparos a ello" (ARAMON: 1934, 416).

⁷⁹¹ Aquesta afirmació contrasta amb la crítica que fa Aramon en la seua ressenya sobre l'ús que han fet Miquel i Planas i Par de les dades bibliogràfiques fornides per ell mateix en la seua edició del *Curial*.

⁷⁹² Quant a les crítiques que fan referència a qüestions lingüístiques, atribuïbles a Par, v. 4.6.5.

Finalment, mostra el seu rebuig a la consideració de l'edició per part dels autors "algo presuntuosamente" com a "neta d'errades", tal com Par havia anunciat a les seues *Notes* (PAR: 1928b, 5). Aramon —amb un comentari no exempt de sorna, "una ligera confrontación de su texto con el manuscrito me ha hecho dar cuenta de que también ellos son humanos, y de que, en consecuencia, algunas malas lecturas o simplemente erratas de imprenta se han deslizado en su trabajo" (ARAMON: 1934, 410)—, s'encarrega de desmentir-ho (ARAMON: 1934, 410-413), aprofitant l'avinentesa per rectificar algunes equivocacions que apareixen en la seua pròpia edició i que no ha pogut incloure en la fe d'errates de l'últim volum (ARAMON: 1934, 412, nota 1).

Altrament, Aramon (1934, 410), valora positivament l'exactitud en la transcripció del manuscrit, excepte quan Miquel i Planas regularitza algunes grafies seguint el seu particular sistema ortogràfic, "como el empleo de mayúsculas y minúsculas (donde por no aceptar el uso del apóstrofo, se producen grafías absurdas, como *dAlemanya, lArta*, etc.)", i en dos ocasions al llarg de la seua ressenya, lloa la puntuació del text que adopten els editors: en una primera ocasió la qualifica de "muy lógica, que facilita en gran manera su lectura" (ARAMON: 1934, 410), i més tard, la titlla de "muy acertada", a pesar que hi fa algunes correccions (ARAMON: 1934, 412). D'El Molar (1934, 118-119) també opina sobre aquest tema quan afirma: "L'edició present, ultra els estudis que l'acompanyen, té especial interès a donar no pas un text millor que cap altra edició —només existeix un manuscrit de la novel·la—, ans a donar un text amb la major fidelitat de transcripció, i amb una puntuació que vol interpretar ben bé el sentit de l'original".

Aquests quatre crítics són els qui més s'han apropiat a l'edició del *Curial* de Miquel i Planas i Par. Entre ells, Moll i Aramon fan un treball de dissecció més consciencios, especialment el segon, el més crític i amb la recensió més extensa, ja que la publicació paral·lela de la mateixa novel·la li ha permès de conèixer millor que els seus companys l'obra analitzada, i, per tant, pot constatar errors i encerts de tota mena: lingüístics, literaris, de transcripció, d'interpretació, d'incoherència en la manca d'unitat ortogràfica... Moll insisteix més en les remarques lingüístiques. Bourciez, que ja havia dedicat ressenyes a la *Sintaxi* i a les *Notes*, és molt més concís i dóna una visió general

de l'obra. I d'El Molar pràcticament es limita a resumir les aportacions dels autors afegint-hi unes breus observacions. Independentment, però, de la contribució d'uns i altres, tots coincideixen a considerar l'edició molt acurada.

Abans, tanmateix, volem afegir a aquest repàs que s'ocupa de la recepció de la novel·la del XV un epíleg de l'amic de Par Manuel de Montoliu, més interessat en qüestions literàries que lingüístiques, el qual, uns anys després dedica al *Curial e Guelfa* una part important de la seua publicació sobre poesia i novel·lística de finals de l'edat mitjana⁷⁹³, i, en el breu apartat encapçalat pel títol 'Llenguatge i estil', homenatja Par, destinant la pràctica totalitat del capítol a repetir literalment la seua opinió, sense afegir-hi gairebé res de nou, perquè les paraules de Par mostren prou l'essència del que representa l'estil del *Curial*. Reproduïm, com Montoliu, tota la cita, que ofereix l'al·licient de veure un Par que es revela com un lingüista que, en ocasions, també pot exercir de crític literari⁷⁹⁴ (v. també 5.1):

"Llenguatge, estil i estructura del nostre llibre, han estat estudiats amb indiscutible encert per Alfons Par. D'ell són les següents paraules: «Un dels principals atractius de *Curial e Güelfa* és la real qualitat literària del llenguatge emprat per l'autor. Si és possible posar en interdicte l'habilitat constructiva d'aquest, el seu encert en lligar les diverses parts de la faula, la seva traça en graduar els efectes i l'interès de la narració, no se li pot, en canvi, discutir la condició d'estilista. Tot en ell revela un veritable talent d'escriptor, a desgrat de les protestes —evidentment insinceres i sols com un tòpic literari— que fa de la seva ignorància i poca experiència en el servei de les Muses. Potser l'única errada fos l'haver-se proposat, com a treball d'assaig, una tasca tan àrdua: difícil era, en efecte, aconseguir la fusió harmònica dels nombrosos i heteròclits materials de què s'havia anat proveint per a l'elaboració del seu verb, i, això sol, pot dir-se, salva la seva obra. El *Curial*

⁷⁹³ MONTOLIU, Manuel de (1961a). Un escorç en la poesia i la novel·lística dels segles XIV i XV. Barcelona: Alpha.

⁷⁹⁴ L'atribució, però, d'aquestes paraules a Par no és prou clara des del moment que se situa en la notícia editorial de la versió del *Curial* dels dos editors (PAR: 1932a, XIX), que, com hem comentat en una altra ocasió, sembla haver estat redactada majoritàriament per Miquel i Planas, encara que Montoliu coneixia

apareix redactat en una prosa abundant i suggestiva, treballada amb complaença evident i respectant les lleis de la gramàtica i de la lògica. S'hi nota el poliment i el retoc, la qual cosa si li lleva en moltes ocasions frescor i espontaneïtat, no és obstacle a produir efectes artístics i fins moments d'emoció. L'autor es compensa d'aitals excessos de disciplina acudint amb tanta freqüència com se li escau al fons del llenguatge popular, que mostra conèixer prou bé, prodigant les dites tòpiques i paremiològiques.» (MONTOLIU: 1961a, 69-70)⁷⁹⁵.

A partir d'aquí les reflexions que introduïm provenen d'estudis que ja hem comentat en el capítol anterior, perquè feien referència a les anotacions lingüístiques del segon dels editors, que també fan al·lusió bibliogràfica a l'edició de Miquel i Planas i Par. Hi afegim només les característiques no detallades anteriorment perquè tenen més a veure amb els criteris d'edició o amb les aportacions del responsable de la Biblioteca Catalana. Es tracta dels articles de Bohigas (1936), Sansone (1963), Faluba (1980), que remetent a l'edició en breus remarques sobre aspectes específics de l'obra.

El primer autor recull el comentari que el *Curial* és "una obra de tipus *compost*", en la qual es troben les influències francesa i italiana, representant la primera la tradició i la segona "un nou esperit" (BOHIGAS: 1936, 607), i per corroborar aquesta afirmació cita el text dels editors:

"quan l'autor no s'ampara en el recort de fets històrics, el tram de aventures cavalleresques que serveix de fons a la narració sembla una evocació genèrica, més que anecdòtica, de la literatura de gesta francesa: fóra difícil precisar cap font determinada, perquè, segons en Par, «sembla com si l'autor s'hagi assimilada a pler la literatura mitgeval francesa en conjunt»⁷⁹⁶

prou bé Par per reconèixer-ne l'estil. Per consegüent, si el bibliòfil és l'autor d'aquests comentaris, sobra el qualificatiu de 'crític literari' que hem concedit en aquest apartat a l'industrial.

⁷⁹⁵ Montoliu copia aquest fragment, adaptant-lo al codi ortogràfic pràcticament vigent avui en dia. L'original manté, lògicament, les grafies i construccions emprades pels antinormistes.

⁷⁹⁶ Aquest primer fragment en concret està extret, a més, de PAR: 1928b, 66, tot i que aquest diu "Podríem dir que l'autor s'es assimilava a pler la literatura mitgeval francesa en conjunt". Miquel i Planas, doncs, adapta el text de Par amb un nou canvi del codi gramatical, en aquest cas del camp morfològic: l'ús de l'auxiliar 'ésser' per 'haver' en els temps compostos.

L'element clàssich o humanístich del llibre posa de manifest, per sa part, la gran amplitut de les lectures fetes per l'autor, de qui pot dirse que no desconeix cap de les principals compilacions de la ciència mitgeval ni cap dels escriptors capdals de la renaxença de les lletres a Italia" (PAR: 1932a, XVII⁷⁹⁷).

Bohigas assenyala dos influències més, la de la crònica de Desclot —i la de Muntaner, tot i que el crític no l'esmenta— (BOHIGAS: 1936, 609, nota), i la de la llegenda del trobador Rigaut de Berbezilh, autor de la Cançó de l'Orifany (BOHIGAS: 1936, 610, nota), que, com en el cas anterior, juntament amb les edicions de Rubió (1901) i Aramon (1930-1933), justifica amb les notes de la notícia editorial de Miquel i Planas i Par:

"Seguint per moments a Montaner o a Desclot, acomodant unes vegades o referint puntualment altres vegades certs episodis de la vida d'aquell monarca y dels antecessors seus, el nostre anònim novelista ha pogut donarnos ab el seu CURIAL una mena d'anticipació, certament rudimentaria, de lo que havia de constituhir modernament el genre de la *novela històrica*" (PAR: 1932a, XVI-XVII).

"L'argument o faula de la novela radica substancialment en una anècdota mitgeval que hagué d'obtenir gran crèdit entre la gent lletraferida del renaxement. Aquesta aventura, que's preté esdevinguda al trobador Ricart o Rigaut de Barbezieux [...], fôu incorporada dejorn a un recull titolat *Il Novellino* [...]. Emperò'l *Novellino* desconeix el nom del trobador provençal, per lo que la gesta hi es atribuhida, com a mera hipòtesi, a un tal *messer Alamanno*, un senyor X, com si diguéssim. Ab el mateix dret l'autor del CURIAL podía, donchs, ferne beneficiar el seu protagonista y atribuhirli de passada la paternitat de la *Cançó del orifany*⁷⁹⁸" (PAR: 1932a, XV).

⁷⁹⁷ Bohigas esmenta, erròniament, la pàgina XVIII.

⁷⁹⁸ Par ja havia esmentat a les *Notes* (1928a, 66) la influència provençal de "*La Cançó del Aurifany*" en el *Curial*, obra que atribueix, seguint Rubió, a Ricart de Barbassieu. Notin-se les diferents grafies dels crítics per a aquest nom propi: Barbassieu, Barbezieux o Berbezilh, segons la font.

Sansone, a banda dels comentaris inclosos a les *Notes* (4.6.5), fa referència al pròleg de l'edició dels dos antinormistes en dos ocasions més, que tenen en comú la recerca de la procedència de l'autor del *Curial* i l'afirmació de la seua catalanitat. En primer lloc, esmenta la paraula *Cathalunya* que es troba en la primera oració del manuscrit de la novel·la ("Fonch ja ha lonch temps segons yo he legit en Cathalunya"), i que apareix reproduïda "in caratteri notevolmente più grandi e sbiaiditi" en l'edició comentada, la qual cosa pot fer pensar "a un inserimento su una lacuna, se non addirittura (ma più improbabilmente) a un intervento estraneo"⁷⁹⁹ (SANSONE: 1963, 213, nota 13).

En segon lloc, mostra el seu desacord amb la hipòtesi de Miquel i Planas que l'autor anònim de la novel·la hagués viscut a la cort del rei Alfons: "la soluzione che tende a fare dell'autore del *Curial* un catalano che visse, o avesse vissuto a lungo, nella corte napoletana di Alfonso il Magnanimo può avvalersi, nonostante che appaia genericamente credibile, si un minimo di documentazione irrefutabile" (SANSONE: 1963, 213-214). El bibliòfil català havia justificat aquesta teoria pel "copiós sediment de cultura italiana" que es desprèn de l'estil emprat per l'autor de la novel·la, ple de construccions sintàctiques hereves d'aquesta llengua, italianismes, al·lusions al país i localització de part de les activitats del protagonista en aquest territori: "Per a que una influencia extranya tan marcada hagi arribat a produhirse en un escriptor, cal que aquest hagi estat sotsmès durant llarch temps al ambient influenciador: suposar, per lo tant, que l'autor del CURIAL visqué algunes temporades a Italia, no fóra sinó establir una explicació bastant rahonable del seu italianisme literari" (PAR: 1932a, XL).

⁷⁹⁹ Espadaler opina que el criteri d'edició de Miquel i Planas de respectar el mot *Cathalunya* —que és clarament un afegit posterior—, "és del tot inadmissible", perquè no té cap mena de sentit que l'autor vulgui indicar on es va llegir un text. La seua hipòtesi és que "l'autor havia destinat aquell lloc per indicar-hi no la demarcació geogràfica on va llegir la història que conta, sinó el títol del llibre o el nom de l'autor d'on va treure la matèria de la narració que tot just acabava d'encetar" (ESPADALER: 1984, 21), per la qual cosa "la benèvola i espavilada mà que ompli el buit deixat completament per l'autor errà completament en farcir amb el controvertit mot l'espai deixat en blanc" (ESPADALER: 1984, 20).

La nostra opinió és que la diferent interpretació ve del fet que l'oració comentada presenta ambigüitat segons que el locatiu 'en Cathalunya' es refereixi al verb 'llegir' o a 'fonc ja ha long temps', que es podria desfer amb el complement 'segons jo he legit' entre comes. Així, Espadaler reproduiria la primera lectura, mentre que Miquel i Planas hauria interpretat la segona. Sansone també al·ludeix a aquesta doble interpretació seguint l'opinió de Menéndez Pelayo, el qual "rilevava che a seconda che si legga *segons yo he legit, en Cathalunya* o... *legit en Cathalunya* «resultará que el padre de Curial era catalán o que el autor habia leído la historia en Cataluña» (SANSONE: 1963, 214, nota 13).

El tercer dels autors a qui ja ens hem referit en el capítol anterior i que esmenta l'edició de Miquel i Planas i Par és Faluba (1980), el qual es limita, d'una banda, a citar-la perquè és la font d'on Par extreu el llistat de desinències en *-os*, i, de l'altra, a remetre els lectors a la ressenya d'Aramon (1934), sense afegir-hi cap comentari (FALUBA: 1980, 180, nota 11), ja que, per la tipologia del seu article, de contingut especialment lingüístic i referit a un tema específic, centra la seua atenció bàsicament en les *Notes* (1928b).

I encara hi ha un últim crític de qui hem parlat en el capítol precedent que dedica la seua atenció a l'edició que comentem. Es tracta d'Espadaler (1984), que introdueix al llarg del seu estudi diferents aspectes d'edició i literaris deguts a Miquel i Planas, amb els quals no sempre està d'acord⁸⁰⁰. Així, entre altres coses, el crític expressa les seues reserves respecte de la utilitat de la identificació de Nàpols sota la denominació culta de Partènope per datar l'obra i per "veure en l'autor un personatge que gaudís de la privadesa del Magnànim" (ESPADALER: 1984, 17-19), i rebutja l'opció interpretativa que l'autor hagués compost la novel·la a Itàlia, o si més no, per extensió, fora de Catalunya, basada en la frase *Fonch ja ha long temps segons jo he legit en Cathalunya*⁸⁰¹ (ESPADALER: 1984, 19-21).

A la recerca de noves aportacions que ajudin a concretar dades de l'escriptor anònim, Espadaler (1984, 28-32) analitza el cognom Pando que duu "el venerable i fidel Melcior"—l'alter ego de l'autor (ESPADALER: 1984, 28)—, i, com que el troba ben poc usual i a primera vista sense arrels catalanes, intenta escatir-ne l'origen. En aquest sentit, una de les interpretacions que li semblen prou assenyades és la possible catalanització del cognom típicament napolità Pandone, hipòtesi que podria ser avalada per la confusió amb Pandolfo "que no pot ser altre que Melcior de Pando, segons unànime opinió dels

⁸⁰⁰ Com hem fet en la recepció dels altres estudis de Par, no farem esment de totes les hipòtesis amb què treballa Espadaler, ni tan sols de les conclusions a què arriba, sinó que ens limitarem a ressenyar breument aquells comentaris que prenen com a punt de partida o tenen com a excusa les reflexions de Miquel i Planas. Creiem que en aquest cas és encara més justificable que en les anteriors un tractament del tema en principi més superficial, perquè, tot i que Par és el coeditor de l'edició, el bibliòfil és qui duu el pes de la recerca literària, i Espadaler, en aquestes remarques, només l'esmenta a ell.

⁸⁰¹ Ja hem observat anteriorment que Espadaler manifesta la seua opinió contrària a la inclusió del mot *Cathalunya* en l'edició de Miquel i Planas per considerar-lo clarament un afegitó.

editors", entre els quals destaca Miquel i Planas⁸⁰² (ESPADALER: 1984, 30). El crític també rebutja l'opinió de l'editor que "darrera el marquès de Montferrat no semblava amagar-s'hi cap noble verídic"⁸⁰³, i postula la hipòtesi, sostinguda per diferents arguments, que "és lícit, si més no, de sospitar que la figura de Joan IV⁸⁰⁴ és l'única, entre els Paleòlegs [*sic*], capaç d'acostar-se al marquès de la novel·la" (ESPADALER: 1984, 63-64).

I pel que fa als 'estrany's' noms dels protagonistes, tampoc no està d'acord Espadaler amb la conclusió a què arriba el bibliòfil —en aquest cas, juntament amb Sanvisenti (p. 96)⁸⁰⁵, però cadascú pel seu compte⁸⁰⁶—, que el nom de 'Curial' "apar respondre al propòsit d'encarnar el tipus de perfecció humana senyalat en el breu tractat *De vita curiali detestanda*, d'Ambrosi de Milliis" (PAR: 1932a, XV), a la qual s'adhereix Montoliu⁸⁰⁷, i que refuta Aramon (1930-1933, 8): "caldria recordar, només, el caràcter tan distint d'ambdues obres per a rebutjar una atribució d'aquesta mena". Aquest llibre, que és "una dissertació moralitzant" (ESPADALER: 1984, 80), no té res a veure, segons Espadaler, amb els continguts del *Curial*, per la qual cosa "no té sentit que el protagonista dugui un nom que en la ment de l'autor estigui connotat negativament" (ESPADALER: 1984, 81). I deixa entreveure una altra explicació "Curial i Güelfa són dos noms que amaguen una realitat que se situa fora de la novel·la, i, per tant, en la contemporaneïtat de l'autor" (ESPADALER: 1984, 85).

⁸⁰² Miquel i Planas a PAR: 1932a, 500, *apud* ESPADALER: 1963, 30, nota 46.

⁸⁰³ PAR: 1932a, 483, *apud* ESPADALER: 1963, 63, nota 4.

⁸⁰⁴ A l'apartat de conclusions, Espadaler (1963, 247) dóna més dades sobre aquesta possible identificació, quan, intentant situar el marc geogràfic en què es desenvolupa la novel·la, comenta que l'autor "degué conèixer el Montferrat després de 1445, és a dir sota el govern de Giovanni IV Paleòleg, únic marquès capaç en la història de Montferrat del segle XV de tenir algun punt de contacte amb el marquès de la novel·la".

⁸⁰⁵ SANVISENTI (1904-1905). "Su le fonti e la patria del *Curial e Güelfa*", dins *Studi Medievali*, I, Torino, p. 94-106, *apud* ESPADALER: 1963, 80, nota 4.

⁸⁰⁶ Així ho afirma Miquel i Planas: "Ens convé declarar en aquest lloch que ja en Sanvisenti (obra cit., p. 96) va senyalar la concordància del personatge principal de la nostra novela ab la definició que fa Ambrosi de Milliis del tipus del perfet *curial*. No haventnos vagat, emperò fins molt a darrera hora, conèixer el susdit article d'en Sanvisenti, fôu pel nostre propri compte, y no pas per sugestió d'aquest autor, que havíem arribat a una conclusió idèntica a la seva" (PAR: 1932a, XV, nota 2).

⁸⁰⁷ MONTOLIU: 1961a, 62, *apud* ESPADALER: 1963, 80, nota 5.

Finalment, Espadaler, en el seu intent de classificar la novel·la, fa un repàs a les diferents denominacions genèriques que n'han fet els més reputats crítics, i, en aquest context, torna a referir-se a Miquel i Planas i a Par, aquest cop per separat. Quant al primer editor, Espadaler (1984, 153) reprèn les paraules que, alhora, aquell havia extret de Menéndez Pelayo: "Més que llibre de cavalleries propiament dit, el CURIAL és una novela eròtico-sentimental, influhida per models italians, y especialment per la *Fiammetta* de Boccaccio..." (PAR: 1932a, XV)⁸⁰⁸, i assenyala que Par, en canvi, la defineix com a *novel·la de cavalleries* (PAR: 1928b, 88)⁸⁰⁹.

Espadaler (1984, 156), que, seguint Riquer, distingeix entre *llibres de cavalleries* —inserir en la línia artúrica de Chrétien de Troyes i caracteritzats per "la presència d'elements meravellosos i inversemblants" (RIQUER: 1964 III, 249)—, i *novel·les cavalleresques* —amb un elevat grau de versemblança, visible tant en els escenaris, com en les accions, com en la construcció i actuació dels personatges: "El *Tirant* i el *Curial* manquen d'elements meravellosos, tenen uns protagonistes molt forts i molt valents, però això sempre dintre d'una mesura humana, s'esdevenen en terres conegudes i perfectament localitzables, en un temps pròxim i en un ambient immediat" (RIQUER: 1964 III, 251)—, busca redefinir el terme de *novel·la cavalleresca* a partir del *Curial*: "Tampoc la *Fiammetta*, malgrat la innegable influència de Boccaccio, no és el model del *Curial* [...] El *Curial* no té model. El *Curial*, ja ho hem dit, crea model. I aprofita per fer-ho i constituir-se en gènere literari independent, elements de molt diversa procedència" (ESPADALER: 1984, 160).

El crític, doncs, adscriu la novel·la a un gènere nou que "és el resultat d'una convergència de gèneres" (ESPADALER: 1984, 160), i "crea un ordre narratiu nou" (ESPADALER: 1984, 161), i, en les conclusions finals resumeix els trets que configuren el *Curial* com a novel·la cavalleresca, que defineix com

⁸⁰⁸ Espadaler repeteix aquesta cita però en castellà, com en l'original de Menéndez Pelayo, que el crític situa a la pàgina 389 de *Orígenes de la novela*, I. Santander: CSIC (1943). Miquel i Planas, que tradueix, doncs, el text, remet a l'erudit castellà, però cita la pàgina ccxlviii de l'edició publicada a Madrid l'any 1905.

⁸⁰⁹ Par no es deté a qüestionar aquesta denominació: senzillament la dóna, sense estudiar les limitacions que comporta.

"aquell gènere que és qualificat per ser una narració realista, la qual cosa afecta els escenaris, els personatges, les seves accions, la seva psicologia, la seva parla, i que no oblida cap d'aquests aspectes i els reuneix tots; on l'autor tendeix a no fer-se visible, i quan intervé ho fa no acompanyant el personatge, sinó intentant d'involucrar el lector; mentre que pel que fa a la seva composició es definiria per ésser el producte d'una convergència d'elements procedents d'altres gèneres: la història, les narracions artúriques, les *novelle* italianes, amb elements no estrictament literaris —les lletres de batalla—, però el resultat no és un gènere mixt, sinó un gènere nou" (ESPADALER: 1984, 251-252).

Som conscients de les limitacions que comporta resumir un assaig tan complex i ple d'elucubracions d'una manera tan fragmentada que només permet recollir parcialment aspectes en alguns casos d'importància menor, i, en canvi, en deixa de banda, d'altres fins i tot de més transcendència, però la nostra intenció és senzillament la d'analitzar quina ha estat la recepció de l'obra lingüística de Par, i oferir, per tant, alguns temes que permetin contrastar les informacions apuntades. En l'edició de *Curial e Güelfa* (com en tot aquest apartat) hem volgut afegir alguns comentaris referits a Miquel i Planas, que, pel seu caràcter més literari i més allunyat dels interessos de Par, hem tractat encara més superficialment. Espadaler ha reprès alguns d'aquests temes als quals també s'ha referit Miquel i Planas —la data i el lloc de composició, l'autoria, el significat de la paraula 'Curial' i la classificació del gènere de la novel·la—, i aquests són els trets que, d'una forma molt bàsica, hem intentat descriure.

Per un altre costat, hi ha autors que no mencionen el monogràfic de Par (1928b), mentre que, en canvi, sí que al·ludeixen a la versió dels dos editors per extreure'n algunes anotacions, tot i dedicar-hi una atenció més aviat minsa. És el cas de Boehne⁸¹⁰ Butinyà⁸¹¹, Gómez (1993) i Colón⁸¹², les aportacions dels quals no deixen de ser

⁸¹⁰ BOEHNE, P. J. (1982). "The coronation of Curial", dins *Actes del Segon Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Yale, 17-19 d'abril de 1979)*. Barcelona: PAM.

⁸¹¹ BUTINYÀ, Júlia (1992). "Juan de Mena i el «Curial»: som davant un antagonisme polític?", dins *Miscel·lània Joan Fuster V*. València / Barcelona: Universitat de València / AILLC / PAM, p. 95-100;

referències marginals, que, d'altra banda, tant tenen a veure amb aspectes lingüístics com literaris. En aquest sentit, mentre els tres investigadors enumerats en primer lloc donen compte d'algunes remarques sobre les influències literàries del text, l'últim dels autors mencionats dedica la seua atenció a una paraula que apareix en la novel·la, *atovar*.

Així doncs, Colón (1997a), que empra per a les cites del *Curial* en aquest article la versió dels dos antinormistes (1932a), es preocupa per un hàpax que apareix interpretat de manera diversa pels diferents editors del *Curial* i que havia tractat ell mateix en un estudi anterior, en què intentà de "desmuntar l'absurda etimologia que derivava el verb *atouar* d'un arab TALB". L'autor parteix de les versions *atouaua*, donada per Rubió (1901) i Aramon (1930-1933), i *atonava* de Miquel Planas i Par (1932a), i acaba modificant la seua primera conclusió després d'haver trobat un tractat de medicina on reapareix el mateix mot diverses vegades, la qual cosa li permet reemprendre l'estudi d'una paraula que era un hàpax i que "ja ha deixat d'ésser-ho", i assegurar-ne així la interpretació més exacta (COLÓN: 1997a, 45-46). L'estudiós dedueix, a partir de les noves dades recollides, que Rubió i Aramon tenen raó i que el terme *atovava* del primer llibre del *Curial e Güelfa* és un membre de la família lèxica de «tou», com ho és així mateix «estovar». Aquest darrer parteix de l'adjectiu, mentre que «atovar» arrenca de «tou», 'concavitat'" (COLÓN: 1997a, 51).

Pel que fa a Boehne (1982) i a Gómez (1993), aporten respectivament una remarca per a cadascun dels editors. El primer, que descriu Par com a "a Catalan literary critic", reprèn unes paraules del lingüista: "No cal dir, com decau, en aquestes concessions al mal gust de l'època, l'interès de la faula passional de *Curial e Güelfa*, tan ben sostingut en sa part senzillament humana". Gómez (1993, 71, nota 2), encara que pren com a referència l'edició d'Aramon, valora positivament les introduccions de Rubió (1901) i Miquel i Planas i Par (1932a), a més de la traducció castellana de P. Gimferrer, amb introducció de Sansone (Alfaguara, Madrid 1983), i al·ludeix a Miquel i Planas quan

⁸¹² COLÓN, Germà (1997a). "Una altra vegada «atovar» en el *Curial e Güelfa*", dins *Estudis de filologia catalana i romànica*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 45-51.

proposa en les seues notes que el fragment «Imprecacions de la Fortuna» "és una derivació d'Ovidi" (GÓMEZ: 1973, 73), tot i que el bibliòfil "dubtava de la possibilitat que l'autor tingués accés a les obres d'Ovidi, bé en català, bé en llatí" (GÓMEZ: 1973, 73, nota 10).

Finalment, ens resta Butinyà (1992), que, buscant en el *Curial* algun tret sensible a la política conflictiva amb Castella, exposa en el seu article els elements que permeten comparar l'obra de Juan de Mena *Laberinto de Fortuna* i la novel·la d'autor anònim, de manera que intenta justificar insinuacions crítiques a la situació política i identificar els protagonistes del *Curial* amb nobles de l'època. Per aquest motiu, quan es refereix a la noblesa d'origen de Curial, menciona Miquel i Planas de manera indirecta, al·ludint-hi a través de l'obra d'Espadaler (1984)⁸¹³, per recordar que, segons l'editor, "a aquest personatge no podia correspondre cap noble verídic" (BUTINYÀ: 96, nota 3).

4.6.7. "La desinència -o del indicatiu present"

Després de les referències a la *Sintaxi* (1923) i a les *Notes* (1928b), aquest article de Par és el que ha suggerit, quant al nombre, més comentaris entre els estudiosos que, posteriorment, han tractat el tema, els quals, gairebé de forma unànime han criticat la principal conclusió de l'erudit barceloní sobre la procedència castellana de la desinència -o del present d'indicatiu. No obstant això, els exemples adduïts per Par han servit en altres ocasions per permetre formular noves hipòtesis sobre l'aparició d'aquest morfema verbal.

Coromines⁸¹⁴ i Badia⁸¹⁵ són els filòlegs que inicialment, o bé per contradir-la el primer, o bé per confirmar-la —amb matisos, però— el segon, recuperen la hipòtesi de l'autor de l'estudi. Coromines (1951-1952, 222) assegura que Par no únicament s'equivoca en

⁸¹³ De fet, sembla clar que Butinyà no coneix l'edició de Miquel i Planas i Par, ja que, a banda d'aquesta referència a través d'Espadaler, no la torna a mencionar. Tanmateix, encara que no es tracti d'una l'al·lusió directa a l'obra, hem considerat interessant ressenyar-la.

⁸¹⁴ COROMINES, Joan (1951-1952). "Algunes lleis fonètiques catalanes", a *Estudis romànics III* (a cura d'Aramon i Serra). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 201-230.

⁸¹⁵ BADIA I MARGARIT, A. M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos. [Citem *Gramàtica històrica catalana*. 3a ed. (en versió catalana). València: Tres i Quatre, 1994].

les seues conclusions sobre l'origen castellà de *-o*, sinó que també són falsos els fonaments en què basa la seua argumentació. Assenyala que els castellanismes que Par troba en el *Curial* i el *Tirant* no ho són, com tampoc no ve de la llengua veïna el verb 'enviar' —que Par qualifica de castellanisme⁸¹⁶—, ja que Alcover en dóna nombrosos exemples des de mitjan segle XIII.

El lingüista troba, en canvi, interessant l'abundant documentació fornida per Par, que ens permet constatar que els primers exemples segurs no són anteriors a 1565, encara que matisa que les cites del quatrecentista Andreu Febrer⁸¹⁷, a pesar d'oèbir a una influència italiana, no s'explicarien si no hi hagués hagut arrelament de *-o* en la llengua vulgar, tot i no haver-se consolidat en la llengua escrita.

Uns anys més tard, a *Lleures*, Coromines ratifica que la qüestió de l'origen castellà de la desinència *-o* pròpia dels dialectes del Principat i del Maestrat ha estat considerada un fet indubtable, tot i haver estat estudiada "amb extraordinària lleugeresa" (COROMINES: 1971, 204). El lingüista, que lliga aquest fenomen amb l'aparició dels subjuntius també en *-o* —que "la llengua, més refinada, de Barcelona rebutja com a bàrbars i rurals" (COROMINES: 1971, 204)—, atribueix bàsicament l'aparició en el segle XVI d'aquesta *-o* de l'indicatiu a la necessitat de desfer l'ambigüïtat —"greu en una llengua que no sol usar pronoms subjectes per acompanyar el verb" (COROMINES: 1971, 206)—, que es va produir després que la desinència de primera persona adoptés *-e*⁸¹⁸, que es confon, en la pronúncia tant del català oriental com del nord-occidental, amb la tercera persona.

Pel que fa a Par, Coromines (1971, 207, nota 11) repeteix la seua argumentació i encara amplia el seu rebuig contra la hipòtesi del filòleg barceloní, prenent com a excusa la tesi doctoral que dirigeix i que el seu alumne Will. J. Harrison dedica als Sermons de Sant

⁸¹⁶ Par parla del poc ús d'aquest verb abans de 1437, quan s'emprava, en el seu lloc, *trametre*, i diu que, en rigor, "enviar no es castellanisme, mes no floria a pler en nostra llengua, y abans de corsecarse fou definitivament revifat per son homofon castellà" (PAR: 1930d, 173).

⁸¹⁷ Par insisteix a descartar algun exemple sospitós de Febrer —tot i que el cita—, per la marcada influència italiana de la seua traducció (PAR: 1930d, 172). Sobre els italianismes en la *Comèdia* de Febrer, v. 4.5.11.3.

Vicent, que demostra que les *-o* de l'indicatiu són anteriors a 1565 en un segle i mig, per la qual cosa qualifica el treball de Par de "caduc".

Badia ratifica la idea exposada per Coromines que la necessitat de distinció entre la primera i tercera persones justifiqui l'adopció d'una desinència, però es pregunta la raó per què aquesta ha estat *-o* en els dialectes del Principat, i, per tant, en la llengua literària. En la resposta a aquesta qüestió introdueix la hipòtesi de Par, i la reitera avalant la teoria el fet que la *-o* es propagui abans en els textos literaris, els primers a castellanitzar-se, que en documents de tipus privat (BADIA: 1951, 345).

Tanmateix, Badia deixa la porta oberta a noves interpretacions, ja que insinua una nova teoria per explicar aquest fenomen. Així, partint dels dos exemples esmentats per Par, —*renunciu*, del *Curial*, i *dono*, del *Tirant* (PAR: 1930d, 172-173), amb *u*, *o* tòniques—, i tenint en compte que en els primers testimonis citats també per Par (1930d, 174-175) abunden els casos amb vocal velar tònica (*trobo*, *asseguro*, *dubto*), Badia proposa si no "caldria veure-hi encara una assimilació a la vocal tònica anterior, que després s'estendria als altres verbs, per facilitar l'articulació consonàntica precedent o la resolució d'una enutjosa homonímia entre les persones 1 i 3" (BADIA: 1951, 345 nota). Aquesta hipòtesi, però, sembla una mica forçada, ja que els exemples que dona Badia, els quals, efectivament, podrien fer pensar en un cas de possible assimilació, no són representatius dins les citacions que Par transcriu.

Joseph Gulsoy dedica dos articles a les desinències verbals⁸¹⁹, en què es manifesta a favor de la tesi de Coromines i cita especialment Par per refutar la seua teoria sobre la

⁸¹⁸ Coromines afirma que "l'estudi de la llengua del segle XV ens mostra que en tot el Continent les formes en *-e* ja s'havien generalitzat a tots els verbs" (COROMINES: 1971, 206), i, per tant, el Principat ja no podia adoptar la solució que prengueren el balear i l'alguerès d'estendre les formes sense desinència.

⁸¹⁹ GULSOY, Joseph (1976). "Desenvolupament de les formes del subjuntiu present". Actes (1976), p. 27-59, i GULSOY (1988). "La *-o* de la primera persona de l'indicatiu present en català", dins *Actes del cinquè col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica. Tampa-St. Agustine, 1987*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 43-68.

Aquest últim article es torna a publicar en un volum en homenatge al filòleg de la Universitat de Toronto —*Estudis de gramàtica històrica*. València / Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat—, revisat i ampliat amb unes addicions complementàries i amb una introducció de l'estudiós canadenc, que també hem inclòs a la bibliografia citant GULSOY

influència castellana en la desinència estudiada. En el primer text, però, només esmenta Par gairebé de passada, ja que l'objecte del seu estudi són els morfemes de subjuntiu present. Així, dóna un exemple del verb 'confiar' (*confiu*) —d'un document de 1385, citat per Par (1930d, 171-172)— que Gulsoy classifica com a pertanyent a un grup que es caracteritza per acabar amb hiatus, que tenia la final *-u* semivocal tant en els singulars del subjuntiu com en la primera persona del present d'indicatiu (GULSOY: 1976, 29 nota 7c)⁸²⁰.

La següent referència a Par en aquest assaig és per rebutjar la seua teoria i per reafirmar la de Coromines, el qual, "en el seu magnífic estudi", en paraules del filòleg canadenc (1976, 36), considera la *-o* de l'indicatiu present com el resultat del mateix fenomen d'assimilació vocàlica (*mostre* → *mostro*) que va donar el subjuntiu en *-o* (GULSOY: 1976, 37, nota 28).

Més extensos són els comentaris que Gulsoy dedica a Par en el segon dels seus estudis, el qual se centra, ara sí, en la desinència de primera persona de present d'indicatiu. Remet un cop més als, segons ell, convincents arguments de Coromines, que havien trobat molta acceptació entre els lingüistes catalans, i torna a rebatre la hipòtesi de Par, que ja hauria estat eradicada, si no fos perquè Blasco Ferrer en un article de 1985⁸²¹ "insisteix que les premisses amb què havia operat Coromines mancaven de fonament i que, per tant, la seva tesi és inadmissible, i torna a ressuscitar la tesi del castellanisme de la *-o* de l'IP" (GULSOY: 1988, 43). Segons el filòleg canadenc, Blasco Ferrer s'equivoca i la hipòtesi de Coromines continua essent vàlida. Per aquest motiu, insisteix a voler demostrar, amb aquest assaig, que les explicacions presentades a favor de l'origen castellà de *-o* no es poden sostenir, i reprèn l'article de Par per refutar la seua argumentació.

(1993a), "Introducció", p. 13-46, i GULSOY (1993b), "La *-o* de la primera persona de l'indicatiu present en català", p. 421-448.

⁸²⁰ I també remet al gramàtic barceloní, quan afegeix: "per a *-i* en pers. 1 de l'indicatiu, veg. A. Par, *op. cit.*, 171" (GULSOY: 1976, 29, nota 7d), però no hem sabut veure exactament a què es refereix Gulsoy amb aquesta indicació.

⁸²¹ BLASCO FERRER, Eduard (1985). "Les desinències de la primera persona del present d'indicatiu en català i en occità. Estudi diacrònic de morfosintaxi gal·loromànica". *ELLC, X. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 37-87.

Gulsoy (1988, 48) assegura que la idea de la terminació *-o* com a calc del castellà havia estat arrelada entre els intel·lectuals del segle XIX, ja que els escriptors de la Renaixença l'evitaven a favor de les formes sense desinència, que eren les clàssiques i genuïnes, tot i que cita que Ballot, en la seua gramàtica⁸²², tenia la desinència *-o* per normal. No obstant això, matisa que Ballot sembla haver-la considerat com la continuació no interrompuda de la *-o* llatina originària, i les formes sense desinència com apòcopes practicades pels escriptors antics com una convenció literària (BALLOT: 1814, 58)⁸²³.

Nonell⁸²⁴, en canvi, que havia documentat uns testimonis de desinència *-o* de la primeria del segle XV, no veia possible, per la data d'aquests exemples, la influència castellana. I Forteza⁸²⁵, a pesar d'estar d'acord amb Nonell que l'aparició de *-o* era anterior a la influència de la llengua veïna, insistia que no per això "dejaría de ser extraña a la lengua", per la qual cosa suggeria fins i tot la seua eliminació. En paraules de Gulsoy (1988, 50), "Forteza considerava la *-o* de l'IP 1 com a [*sic*] una aberració dins l'evolució fonètica catalana, poc adient per a l'ús en la llengua escrita".

Gulsoy (1988, 51) emmarca el treball de Par en aquest "ambient ple de prejudicis contra la desinència *-o*", i desmunta els raonaments del filòleg barceloní, basant-se en quatre aspectes fonamentals: que la noció que la *-o* no va aparèixer en la llengua fins a la segona meitat del segle XVI és una opinió sense fonament; que la seua premissa que la castellanització del llenguatge literari era molt forta en el segle XV "no recolza en fets fefaents"; que la gran majoria de paraules qualificades de castellanismes del *Curial* i del *Tirant* no ho són; i, finalment, que una desinència que, segons els exemples aportats per Par, és d'ús general a tot el Principat durant la segona meitat del segle XVII, no pot explicar-se com un manlleu del castellà, ja que és inversemblant que un morfema

⁸²² BALLOT, Josep Pau (1814). *Gramática y apología de la lengua catalana* [a cura de Mila Segarra]. Barcelona: Alta Fulla, 1987, citada per Gulsoy (1988, 48, nota 9).

⁸²³ Gulsoy (1988, 48, nota 9) cita la pàgina 58, però en la nostra edició (v. nota 69) aquesta explicació de Ballot es pot llegir a les pàgines 55-57.

⁸²⁴ NONELL I MAS, Jaume (1895). *Análisis morfológico de la lengua catalana antigua comparada ab la moderna*. Manresa: Est. Tip. de Sant Josèph, p. 48, i nota, citada per Gulsoy (1988, 48).

⁸²⁵ FORTEZA, Tomàs (1915). *Gramática de la lengua catalana*. Palma de Mallorca: Escuela tipográfica provincial, p. 270, nota, citada per Gulsoy (1988, 50).

presumiblement emprat per la gent culta a imitació del castellà pogués penetrar a tots els parlars del Principat en menys d'un segle (GULSOY: 1988, 52-53).

La conclusió del filòleg canadenc és que s'ha de bandejar definitivament la tesi de Par, perquè "els morfemes verbals normalment no solen passar d'una llengua a una altra, molt menys per influències culturals" (GULSOY: 1988, 54), per la qual cosa manifesta que "l'article de Par és avui completament superat per l'estudi de Coromines" (GULSOY: 1988, 52). Segons el lingüista de Toronto, és per aquest motiu, doncs, que la tesi de Par no va tindre gaire acceptació, ja que Moll no en va parlar en la seua gramàtica històrica (1991) i, encara que Badia (1951) no la descartés del tot, intentà donar-ne una explicació interna anteriorment suggerida per Nonell (1895).

De tota manera, Gulsoy, tot i estar en contra de les premisses de Par i de desmuntar-li un a un tots els arguments, parteix de l'article de l'industrial cotoner per accedir a la "valuable" (GULSOY, 1988, 52) i "abundant" (GULSOY, 1988, 59) documentació que aporta. Així, fins que ell mateix no presenti més exemples, el recull fornit per Par serveix a tots els interessats en el tema per il·lustrar el fenomen de canvi de desinència que es produeix en el passat (GULSOY: 1988, 46, nota 4). Fins i tot, el filòleg de Toronto esmenta que els exemples que presenta Blasco Ferrer estan extrets de la *Sintaxi* de Par (GULSOY: 1988, 58). Li reconeix, per tant, almenys el mèrit de la recerca.

Blasco Ferrer i Alsina⁸²⁶ són els següents autors que dediquen un monogràfic al tema de la desinència de primera persona de present d'indicatiu als quals, a més a més, Gulsoy es refereix en els seus articles (GULSOY: 1988; 1993a). De fet, l'aparició d'un estudi del primer autor (BLASCO FERRER: 1985), refutant les teories de Coromines i reprenent les de Par, és el que motiva la redacció del monogràfic del filòleg canadenc sobre el morfema -o, centrat a demostrar que Blasco Ferrer s'erra i que les tesis de Coromines són vàlides, segons afirma ell mateix en aquest mateix apartat. (V. també GULSOY: 1988, 43-44.)

⁸²⁶ ALSINA, Àlex. (1988-1989). "Un aspecte de la morfologia històrica catalana: la primera persona del singular del present d'indicatiu". *L&L*, 3, p. 89-119.

Par té, doncs, en Blasco Ferrer un aliat que veu en les seues hipòtesis la raó per què s'estén la desinència *-o* per al present d'indicatiu, i així ho palesa aquest gramàtic quan apunta:

"Anfós Par (1930: 169,170), basant-se en materials (al meu parer) força atendibles, va anatematitzar la desinència *-o* com a mer calc dels castellà. Les dades que ens forneix Par a aquest propòsit no poden dur-nos a cap altra conclusió: el morfema *-o* era el resultat de l'embranchida propagativa i indefugible de la nova llengua de la Cort: el castellà" (BLASCO FERRER: 1985, 74).

Tanmateix, a banda d'aquesta declaració, Blasco Ferrer no dóna cap més explicació que reafirmi els arguments de Par, mentre que sí explica detalladament els motius que l'indueixen a rebatre la tesi de Coromines, de la qual diu que "conté un nombre ingent de dades incorrectes i poc solvents" (BLASCO FERRER: 1985, 74), i per a la qual presenta nombroses esmenes. L'autor d'aquest estudi basa el seu rebuig a la hipòtesi de Coromines en diverses afirmacions:

- que la influència de les formes del subjuntiu damunt l'indicatiu és inversemblant;
- que la desinència *-o* no va arrelar en els parlars valencians perquè havia trobat anteriorment una solució autòctona: la desinència *-e*;
- que no és convincent l'argument segons el qual la *-o* hauria substituït la *-e* en català central per l'ambigüitat en la pronúncia de la primera i tercera persones, ja que la vocal de suport no era general en el moment de la substitució, com demostren els textos dels segles XIV i XV, abundants en formes verbals amb desinència [Ø];
- que en català occidental, allí on la desinència *-AT* donava [e], el sistema creà nous mitjans de diferenciació;
- que els primers exemples de *-o* són tardívols, i que s'han de rebutjar definitivament, d'una banda, l'exemple 'parlo' d'Andreu Febrer, perquè la *-o* és deguda a la rima, i, de l'altra, els textos de sant Vicent Ferrer, en què la *-o* alterna amb *-e* i amb [Ø];

- que és sorprenent que dins la Romània gal·loromànica, solament en el català central s'hagi restituit *-o* en la primera persona, i que aquesta desinència s'hagi generalitzat en totes les primeres persones de la segona i tercera conjugacions.

En definitiva, Blasco Ferrer conclou que els arguments que ha adduït li serveixen per invalidar la teoria de Coromines —el qual, "va rebutjar resoltament i sense embuts la tesi de Par" (BLASCO FERRER: 1985, 74)—, o almenys per crear el dubte sobre la genuïtat de la desinència *-o*⁸²⁷, ja que, segons la seua opinió, el conflicte lingüístic naix de la imposició d'una llengua de superestrat, veïna geogràficament i llunyana estructuralment. La seua explicació, com la de Par, recolza sobretot en factors sociolingüístics:

"L'experiència ens demostra que en aquestes circumstàncies el calc morfosintàctic no és pas un fenomen esporàdic i que l'acapte de solucions exògenes en detriment de les internes reflecteix alhora la intensitat d'un conflicte lingüístic pregon i la permeabilitat de la llengua sotmesa" (BLASCO FERRER: 1985, 79).

Aquest article, a banda de consideracions a favor o en contra de la influència castellana en l'aparició de *-o* com a desinència de primera persona de present d'indicatiu, serveix per evidenciar que les dos teories —la de Par i la de Coromines— són conegudes pels estudiosos i estan perfectament formulades (BLASCO FERRER: 1985, 73), i, per tant, són punt de partida per als gramàtics posteriors, els quals, amb aquestes tesis com a referència, aporten nous arguments per rebatre'n o reafirmar-ne una o altra. En aquest sentit, aquest estudi mostra que Blasco Ferrer es manifesta contrari a la tesi de

⁸²⁷ Gulsoy (1988, 57-60) resumeix les premisses bàsiques de la tesi de Blasco Ferrer i les desmunta una a una. Després, en un article posterior —que, com ja hem comentat, té els mateixos continguts que aquest, a banda d'unes addicions—, afegeix més exemples (GULSOY: 1993b, 444-445) que corroboren la presència de *-e* en els segles XV i XVI, moment de la substitució d'aquesta desinència per *-o*. "L'existència d'aquesta terminació per aquells temps és un fet tan ben conegut que causa no poca estranyesa que hi hagi qui pugui discutir-ho", manifesta Gulsoy (1988, 58-59).

Alsina (1988-1989, 115-116) aporta una mica més de llum sobre aquest ball de dades de l'època en què apareix el canvi. Segons l'investigador, Blasco Ferrer té raó quan diu que, pels documents escrits que coneixem, la desinència *-e* per al present d'indicatiu no era predominant al Principat al segle XV, però Alsina manté que, si ens fixem en documents del segle XVI, aquesta desinència ja era general, i, per tant, la terminació *-o* de l'indicatiu no es va generalitzar abans del segle XVI, "un cop ja s'havia implantat la «solució valenciana», encara que el procés de formació d'aquesta desinència sí que comença abans".

Coromines, i, per tant, favorable als postulats de Par, com en l'anterior (GULSOY: 1988)⁸²⁸ l'autor es pronunciava absolutament a favor de Coromines i refutava la tesi de Par.

Un any abans Blasco Ferrer ja havia citat l'article de Par (1930d) en la seua *Grammatica Storica* per assegurar, seguint la tesi del gramàtic barceloní sobre el morfema *-o* del present d'indicatiu, que el fenomen dels plurals en "-os" no es va produir a Catalunya fins al segle XV: "Benché nelle "Vides" il pl. "-os" già sia attestato una volta ("*ergullosos*"; 2v2), esso non attecchisce in Catalogna fino al sec. XV" (BLASCO FERRER: 1984, 109, nota 51).

Alsina (1988-1989), en un article publicat gairebé al mateix temps que el de Gulsoy (1988), és l'autor d'un nou assaig sobre *-o* que el filòleg canadenc esmenta en la introducció al seu darrer estudi (1993a, 44-45). En aquesta ocasió, Gulsoy, després de fer-nos palès que aquest lingüista treballa dins el marc de la fonologia generativa a partir de la tesi de Coromines, posa en relleu una pregunta que Alsina formula: "Per què la morfologització de la *-o*, tot i afectar les formes del SP, ja en *-e*, *cante*, *cantes*, *cante*, *canten*, per a donar origen a *canto*, *-os*, *-o*, *-on*, havia deixat de produir el mateix resultat en les persones 2 i 6 de l'IP, *cantes*, *canten*, que tenien la mateixa estructura vocàlica?" (GULSOY: 1993a, 45).

La resposta a aquesta qüestió li forneix l'excusa per introduir una dada que no havia pensat d'incorporar en el seu anterior article, potser, diu, "per considerar-ho un fet obvi": "la *-o* s'havia identificat com a morfema de la persona 1 de l'IP i de les formes del SP, i per la qual raó hom s'havia refrenat de dir *mostros*, *mostron*, i també *cantos*, *canton*, a l'indicatiu present" (GULSOY: 1993a, 45).

A banda d'aquesta referència del filòleg canadenc a l'obra d'Alsina (1988-1989), aquest autor ens interessa perquè, al·ludint a les dificultats d'anàlisi de la terminació *-o*, que ha rebut interpretacions absolutament incompatibles entre si, esmenta l'article de Par (1930d) —i el de Blasco Ferrer (1985)—, i ho fa per rebatre la seua teoria, ja que es

⁸²⁸ Recordem també que aquest article es va reproduir posteriorment a Gulsoy: 1993b.

decanta decididament per la proposta de Coromines, perquè considera "molt més estimulant i enriquidor de cercar les causes i els mecanismes del canvi lingüístic en la forma i en el producte de la gramàtica afectada pel canvi que no pas de cercar-los en elements externs a la llengua" (ALSINA: 1988-1989, 108). Així, tot seguit, introdueix nous aspectes que fan dubtar de la validesa de la teoria de Par:

- la desinència -o es generalitza al segle XVI, època en què el castellà era una llengua desconeguda per la major part de la població catalana i les persones que tenien contacte amb la cort eren un grup molt reduït, per la qual cosa hi podia haver manlleus lèxics, però no morfològics;
- la desinència -o caracteritzava les primeres persones del present d'indicatiu dels verbs de totes les conjugacions de la llengua d'origen, per la qual cosa, si es tractés d'un manlleu, sembla que hauria d'haver afectat també en català totes les primeres persones, cosa que no passa en verbs de la segona conjugació (*bec, moc, prenc...*);
- no pot considerar-se una coincidència formal que en una bona part dels parlars del Principat la desinència -o sigui també la desinència d'algunes formes del present de subjuntiu: si hi ha una explicació interna per donar compte dels morfemes de subjuntiu, també n'hi pot haver una per justificar la desinència de l'indicatiu, sense recórrer al calc del castellà.

Alsina es decanta per la teoria de Coromines i la desenvolupa aplicant una nova terminologia —com, per exemple, la regla de labialització de -e, segons la qual "el català disposava d'un mecanisme que canviava les vocals àtones mitjanes en síl·laba final en [o] en diversos contextos, principalment després d'una vocal tònica labial" (ALSINA: 1988-1989, 110)—, que s'insereix en el marc teòric de la gramàtica generativa, la qual cosa li permet donar una explicació més convincent a algun dels punts de partida de Coromines que no considera prou satisfactoris, ja que aquest només té en compte un tipus de representacions: les fonètiques. Alsina, en canvi, justifica l'expressió de la primera persona del present d'indicatiu i del present de subjuntiu "a partir de la interacció de diversos principis rectors del canvi lingüístic (la tendència a la simplicitat formal, la tendència a assolir la transparència de les regles, la tendència a

reduir l'alternança al·lomòrfica i la tendència a mantenir l'expressió de distincions funcionals)" (ALSINA: 1988-1989, 115).

Segarra és una altra de les autores que toca el tema d'aquesta terminació en el capítol "Mots en «-o», plurals en «-os» i desinència «-o» de la primera persona del present d'indicatiu i d'algunes persones del present de subjuntiu" de la seua *Història de la normativa* (1985a). La autora recopila les investigacions que s'han dut a terme en diferents monogràfics anteriors i, seguint Gulsoy (1973, 35), assenyala que Par s'equivoca quan situa l'aparició d'aquesta nova desinència almenys el 1565, perquè no té en compte que el morfema *-o* comença a fer-se notar en els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, predicats entre 1412 i 1418 (SEGARRA: 1985a, 107).

També refuta els arguments de Par —i Meyer-Lübke i Morel-Fatio— a favor de la procedència castellana del morfema *-o*, i dóna validesa als de Coromines (1953, 204-206), el qual segueix els postulats de Fabra⁸²⁹ sobre la confusió morfològica entre la primera persona, *-e*, i la tercera *-a*" (FABRA: 1907, 38). En canvi, Segarra admet les afirmacions de Par sobre la manca de desinència a l'indicatiu fins a mitjan segle XIV, tant en la llengua literària com en la popular (SEGARRA: 1985a, 107), i sobre el fet que, atenent a la documentació fornida per Par, la desinència *-o* no esdevé general abans del segle XVII (SEGARRA: 1985a, 108).

I continuant amb la nòmina d'investigadors que s'han dedicat a l'estudi de la morfologia verbal històrica catalana, l'estudi més ampli que s'ha fet sobre el tema l'ha escrit Pérez Saldanya (1988). En el seu llibre, aquest autor destina un capítol a les desinències de la primera persona del present d'indicatiu (PÉREZ SALDANYA: 1998, 127-146), en què recull tots les referències de les monografies sobre aquest morfema que l'han precedit i cita Par, Coromines, Blasco Ferrer, Casanova, Gulsoy, Alsina i Wheeler (PÉREZ SALDANYA: 1998, 127).

⁸²⁹ FABRA, Pompeu (1907). "Le catalan dans la *Grammaire des langues romanes* de W. Meyer-Lübke et dans le *Grundriss der Romanischen Philologie*", a RH XVII, p. 1-45.

L'autor del llibre recorda, un cop més, les dos perspectives radicalment oposades amb què s'ha intentat justificar l'etimologia de la desinència -o: la de caràcter extern, defensada per Par, que postula que aquest morfema és un manlleu morfosintàctic del castellà; la de caràcter intern, enunciada principalment per Coromines, que parteix de la idea que la -o prové de la substitució de la -e epentètica de la primera persona del present d'indicatiu per desfer l'homofonia amb la tercera (PÉREZ SALDANYA: 1998, 136).

Com que les dos teories han estat suficientment explicades en els paràgrafs anteriors d'aquest mateix capítol, només detallarem algun nou punt de vista que presenta Pérez Saldanya (1998, 137), el qual parteix de la base que la tesi del castellanisme planteja molts problemes de caràcter estructural i històric, i que la documentació aportada pels últims estudiosos confirma la tesi de Coromines.

Tanmateix, tot i considerar més encertada la hipòtesi de l'origen fonètic del procés, creu que els arguments externs adduïts per Par (1930d) i Blasco Ferrer (1985) van contribuir que la desinència -o es propagués de manera ràpida i uniforme per tot el Principat. Dit d'una altra manera, Pérez Saldanya defensa que el fet que el morfema -o existís en castellà i en italià i tingués el referent culte del llatí, tot i no poder explicar l'origen de la desinència, "sí que atorgava un prestigi a la nova forma que degué contribuir a la seva difusió i a l'acceptació com a marca de primera persona en tot el català del Principat i del nord del País Valencià" (PÉREZ SALDANYA: 1998, 138).

Per acabar, Pérez Saldanya, referint-se a la cronologia de l'aparició i la generalització de la desinència -o, destaca que Gulsoy (1987) l'ha analitzat acuradament, a partir de "la important documentació aportada per Par" (PÉREZ SALDANYA: 1998, 138), i de noves dades recollides per ell mateix.

Solà i Colón també coneixen l'estudi de Par sobre la terminació -o, però no entren en disquisicions sobre l'origen, la cronologia o la difusió de la desinència en qüestió. Cap dels dos no tracta el morfema de manera específica: el primer elabora un assaig de

temàtica general sobre els segles XVII i XVIII⁸³⁰, i, al final, aporta la bibliografia que coneix sobre l'època, entre la qual inclou el monogràfic de Par (SOLÀ: 1989, 27); el segon, en un article d'abast dialectològic molt concret⁸³¹, proposa una nova desinència de la primera persona del present d'indicatiu (-a) en un àmbit restringit (els pobles castellanencs de les Useres i l'Alcora), i assenyala, com a informació, tots els estudis que s'han escrit anteriorment sobre morfologia verbal (COLÓN: 1997b, 339, nota 2). A més, aquest investigador deixa la porta oberta a la consideració que la teoria de la procedència castellana de -o pugui ser correcta, "el seu paral·lelisme amb la corresponent terminació castellana fou defensat, potser encertadament, per Par" (COLÓN: 1997b, 344). I cal assenyalar, pel que fa únicament a referències bibliogràfiques, que l'article de Par també s'esmenta en un breu manual sobre història de la llengua⁸³².

Finalment, cal destacar dos estudis, de Casanova⁸³³ i de Wheeler⁸³⁴, que tracten el tema de la terminació -o, però que no fan referència a l'estudi de Par. El primer autor, que parteix de la teoria de Coromines (1951-1952) —tot i que es manifesta en desacord amb algun dels seus postulats—, i esmenta Blasco Ferrer (1985), dóna per bona la teoria que la nova desinència va solucionar els problemes de sincretisme de la primera i tercera persones del present d'indicatiu (CASANOVA: 1989, 349).

El segon, en canvi, trenca totalment amb el punt de partida dels seus predecessors i ofereix un plantejament diferent que vol respondre noves preguntes, a banda de l'origen de la desinència: per què els dialectes han divergit i per què s'havia d'introduir cap canvi

⁸³⁰ SOLÀ (1989). "El català a les gramàtiques i els diccionaris llatins dels segles XVII-XVIII". Actes (1989), p. 7-28.

⁸³¹ COLÓN (1997b). "La matisació vocàlica en les desinències de 1^a i 3ª persones del present i imperfecte d'indicatiu (conjugació en -ARE) a les comarques castellanenques", dins *Estudis de filologia catalana i romànica*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 339-346.

⁸³² CABRUJA, Lluís et al. (1987). *Història del català*. Barcelona: Columna.

⁸³³ CASANOVA (1989). "Gramàtica històrica de la llengua. A propòsit de l'evolució de la desinència de 1ª persona del present d'indicatiu", dins *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Història de la llengua VIII*, p. 343-357.

⁸³⁴ WHEELER, Max W. (1995). "La primera persona del present d'indicatiu, pot haver-hi més a dir-ne?". *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Volum II. Barcelona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 411-425.

precisament en la primera persona del singular del present d'indicatiu (WHEELER: 1995, 414). L'investigador afirma que, tot i les observacions valuoses de Blasco Ferrer, Casanova o Alsina, aquests autors no expliquen per què els problemes que han sabut identificar porten conseqüències per a la primera persona del present d'indicatiu més que per a altres formes verbals (WHEELER: 1995, 415). La resposta a les preguntes derivades d'aquestes reflexions l'ofereix, segons Wheeler (1995, 423-424), la teoria de la Naturalitat Morfològica, que postula, per exemple, que la primera persona del present d'indicatiu no és igual psicològicament a altres formes. El desenvolupament d'aquesta teoria, però, no és l'objecte d'aquest capítol, centrat en la repercussió que l'obra de Par ha tingut en els investigadors posteriors⁸³⁵.

4.6.7.1. Recapitulació

Alfons Par tracta, en el seu article publicat a l'*AOR* (1930d), el controvertit tema de l'aparició de la desinència -o per a la primera persona del present d'indicatiu. Uns anys més tard, Coromines (1951-1952) es manifesta en contra de la teoria de Par —el qual, a partir de la hipòtesi de Meyer-Lübke (1890-1906 II), atribueix aquest morfema a la influència del castellà—, i, seguint, segons Segarra (1985a), una tesi apuntada per Fabra (1907), basa la seua argumentació en aspectes interns de l'evolució de la llengua. Posteriorment, la resta d'investigadors que han parlat sobre el tema s'han alineat a favor o en contra d'una de les dos teories exposades, tot i que, finalment, la hipòtesi de Par sembla haver quedat descartada, ja que només Badia (1951) —inicialment i encara no de manera prou clara—, i Blasco Ferrer (1951) la confirmen, mentre que Gulsoy (1976, 1988 i 1993b) —especialment—, Alsina (1988-1989), Segarra (1985) i Pérez Saldanya (1998) —aquest últim, amb matisos— la rebutgen i es mostren partidaris de Coromines. De tota manera, tots aquests investigadors, tant si accepten com rebaten les tesis de Par, reconeixen el valor de la nombrosa documentació que dóna a conèixer el lingüista, la qual contribueix a desenvolupar aspectes importants per a la història de la llengua.

⁸³⁵ Per a més informació sobre la teoria de la Naturalitat Morfològica, v. Wheeler (1995) i la bibliografia que hi cita.

Dels altres investigadors que han tractat el tema de la desinència de primera persona de present d'indicatiu, l'aportació de Solà (1989) i Colón (1997b) és testimonial, però comporta que tots dos estudiosos tenen notícia de l'article de Par, mentre que Casanova (1989) i Wheeler (1995) no hi fan referència, ni tan sols en l'apartat de bibliografia.

Encara, però, i relacionat amb el tema de la desinència *-o*, transcrivim una cita de Fabra que palesa la vigència del debat sobre aquest morfema entre escriptors coetanis a Par, els quals rebutgen una forma que, indirectament, el mateix Fabra⁸³⁶ qualifica de sospitosa de no genuïnitat:

"Nosaltres trobem justificada l'aversion envers les formes en *-o*; però tant com ens plauria de veure alliberada la nostra llengua d'aquestes formes, tan contràries al seu geni, havem de reconèixer que el restabliment de les formes antigues, desproveïdes d'aquella desinència, ofereix dificultats grosses, potser insuperables" (FABRA: 1954, § 163).

4.6.8. "Acotacions lingüístiques i d'estil a clàssics menors catalans"

A l'*AOR*⁸³⁷ és el primer lloc on es troba ressenyat aquest estudi de Par, però es tracta d'una referència breu, recollida al capítol "Bibliografia de la llengua", sota l'apartat "Estilística", que no té més valor que el que pot oferir un recull bibliogràfic. L'única informació que dona són els títols de les quatre obres que formen part de l'article, però no hi ha cap comentari ni crític ni de cap altra mena.

Més interessants, sens dubte, són les opinions de Gallina, Rubió, Solà, Ribera Llopis, i Ramos⁸³⁸, estudiosos que, anys més tard, han recuperat alguns dels comentaris lingüístics recollits en aquest article de Par. I, anecdòtica, l'aportació de Badia (1951:

⁸³⁶ FABRA, Pompeu (1954). *Converses filològiques*. Volum I. Barcelona: Barcino.

⁸³⁷ *AOR* V (1932), 373.

⁸³⁸ V. ALIGHIERI (1974), RUBIÓ (1984), SOLÀ (1972-1973); a més de RIBERA LLOPIS, Joan Miquel (1990-1991). "Per a la interpretació —literària— de la *Història de Jacob Xalabín*". *L&L*, 4, p. 7-37; RAMOS, Joan Rafael (2000). *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

34), que es limita a repetir l'opinió de Par sobre la traducció de Febrer sense qüestionar-la, i simplement afirma que "conté moltíssims italianismes crus".

Martí de Riquer, en canvi, d'una banda, no fa cap al·lusió al treball de Par sobre *Jacob Xalabín* en la *Història de la literatura catalana*, tot i tindre un capítol dedicat a aquesta novel·la⁸³⁹, mentre que, d'altra banda, el cita per parlar de la traducció de la *Divina Comèdia*, en l'apartat dedicat a Andreu Febrer⁸⁴⁰.

Gallina, Rubió i Riquer, que són els autors que es manifesten en contra de les opinions de Par sobre l'obra de Febrer, reconeixen efectivament que la traducció de la *Comèdia* està farcida d'italianismes, però matisen la importància que aquest tema tenia en l'època en què va ser escrita, a més de considerar la tasca de Febrer lloable per la dificultat que comportava.

És així com Gallina atribueix aquest abús d'italianismes a l'afany del poeta català de mostrar fidelitat al text italià, però en lloc de trobar-ho tan abjecte com Par, busca justificacions que ho expliquin. D'una banda, recorda la semblança entre les dos llengües, que pot fer que en alguns casos hi pugui haver coincidència d'expressió. D'altra banda, constata que el concepte de traducció a l'Edat Mitjana era molt diferent de l'actual, ja que llavors n'hi havia prou a traduir mitjançant calcs o transliteracions, encara que no tinguessin prou sentit, ni es respectés la sintaxi ni, fins i tot, s'entengués el significat en la llengua de la traducció (ALIGHIERI: 1974 I, 27). Finalment, Gallina comenta encara que la versió de Febrer, amb un percentatge massa elevat d'expressions no genuïnes per a un bon poeta com ell, fa l'efecte d'ésser una cosa provisional, no definitiva "talment com un esborrany pendent de correcció" (ALIGHIERI: 1974 I, 28), per la qual cosa el traductor podia haver deixat fragments al peu de la lletra per buscar posteriorment expressions més adequades.

⁸³⁹ RIQUER, M. "Una novel·la oriental: la *Història de Jacob Xalabín*", dins RIQUER, Martí de; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim (1964). *Història de la literatura catalana*. 11 volums. Barcelona: Ariel. 4a edició (1984), volum III, p. 243-248.

Riquer, en canvi, sí que esmenta l'edició de Miquel i Planas, usada per Par per fer el seu treball, però empra per a les cites de la novel·la la versió de PACHECO, A. (1964). *Història de Xacob Xalabín*. Barcelona: Barcino.

⁸⁴⁰ RIQUER: 1964 II, 92-111.

Gallina conclou la seua valoració sobre la versió catalana de la *Comèdia* afirmant que "la traducció de Febrer queda sovint a un nivell inferior al del model; encara que seria molt difícil per a qualsevol traductor de sostenir-se al llarg del poema a l'altura de Dant" (ALIGHIERI: 1974 I, 30), i en això està d'acord amb Par, tot i que no ho expressa amb la vehemència del gramàtic barceloní, d'una banda, perquè diu que hi ha errors d'interpretació justificables en un home que no disposava de l'ajut dels comentaris del poema descrits en els darrers cinc segles, i, d'altra banda, perquè valora positivament els fragments que Febrer reproduceix en estil perfectament dantesc, demostrant així que ha comprès la lletra i l'esperit del text, a pesar que també hi hagi "fragments mediocrement traduïts, ben lluny de l'expressió poètica del model" (ALIGHIERI: 1974 I, 30).

Rubió destaca que la de Febrer és la primera traducció en vers feta a Europa de la famosa obra de Dant, i aquest és un dels seus principals mèrits, ja que "presentar les versions en la mateixa forma que l'original és una exigència pròpia dels temps moderns i sembla anacrònica en els de Febrer" (RUBIÓ: 1984 I, 295). Està d'acord en les observacions de Par que moltes vegades els italianismes són innecessaris i dificulten la lectura, i que hi ha fragments que Febrer no entengué, però considera que en altres passatges la seua interpretació és superior a la d'altres traductors en prosa i, per tant, conclou que "el judici de Par és exagerat i mancat de ponderació crítica, ja que els encerts de Febrer són molts" (RUBIÓ: 1984 I, 296).

Riquer també blasma l'actitud excessivament bel·ligerant de Par i qualifica el seu article de "treball amb tancat criteri 'purista' i escrit en actitud adversa a Febrer" (RIQUER: 1964 II, 108, nota). El fet que el traductor català emprengués l'àrdua tasca de transportar hendecasíl·labs de tipus italià a decasíl·labs de tipus provençal i català, i assolís transmetre no únicament bona part del sentit literal d'un dels poemes més difícils de traduir, sinó també el seu to, el seu estil i, en alguns casos, la seua musicalitat, originen que Riquer no dubti a qualificar la *Comèdia* de Febrer d'esforç notabilíssim (RIQUER: 1964 II, 110).

Joan Solà dona en els seus *Estudis de sintaxi catalana* (1972-1973) un exemple extret de la pàgina 179 de l'estudi del *Jacob Xalabín* de Par per il·lustrar "La substantivació de l'infinitiu" en català antic, «Ali Baxa procehia fer *sos plers* della, los quals», tot i que

Par no el recull amb aquesta finalitat (SOLÀ: 1972-1973 I, 59). També esmenta les pàgines que fan al·lusió a *Partinobles* en la bibliografia especial del capítol sobre "La abstracció i la intensitat" (SOLÀ: 1972-1973 I, 101), però no n'hi ha referències concretes dins el seu desenvolupament.

També Ribera Llopis (1990-1991) s'ocupa de l'article de Par "Acotacions..." i se centra en la *Història de Jacob Xalabín*, a la qual vol apropiarse des d'un punt de vista literari. Per aquest motiu, remet els interessats en les consideracions d'ordre lingüístic a estudis prou sistematitzats d'altres autors, entre els quals cita el de Par. Tanmateix, no s'està de fer algunes "postilles filològiques" (RIBERA LLOPIS: 1990-1991, 7) sobre, per exemple, la repetició de la forma 'si' expletiva al començament de frase, lloc comú en tots els estudis, incloent-hi el de Par. Ribera Llopis analitza breument les aportacions dels seus predecessors i llença la hipòtesi que l'ètim pugui ser *ACCU'SĪC > AIXÍ > SI, amb significat adverbial. Introdueix també la proposta de Par sobre el valor copulatiu coincident amb l'evolució romanesa de SĪC > SI, que suposaria la presència de polisíndeton, però no té en compte les altres vàlues que el gramàtic barceloní dona a aquest mot, ni que Par apunta la possibilitat que la reiteració del 'si' pugui ser una ingerència del copista, cosa que sí reconeix a Pacheco, un altre dels estudiosos de la novel·la recollits per Ribera Llopis⁸⁴¹.

Ramos (2000) introdueix el seu llibre donant un cop d'ull als estudis previs que s'han fet sobre els verbs 'ésser', 'estar' i 'haver-hi' en català antic, i justifica la seua obra en el fet que els treballs descriptius anteriors, o bé presenten limitacions metodològiques o de corpus, o bé no tenen com a objecte principal el tema del seu monogràfic, sinó que tracten l'ús d'aquests verbs de manera marginal, tot i que li han servit de base per a la seua investigació. És en aquest segon grup que situa el treball de Par que es refereix a "Acotacions...", concretament, tot i que no ho especifica, a l'apartat del *Partinobles* (RAMOS: 2000, 24).

⁸⁴¹ Segons Ribera Llopis, Pacheco afirma que aquesta reiteració del 'si' només es troba en un altre text, *Història de la filla de l'emperador Contastí*, novel·la continguda en el mateix manuscrit del *Jacob Xalabín*, per la qual cosa la profusió del 'si' pot ser deguda a error del copista (Ribera Llopis: 1990-1991, 8). Però això ja ho havia formulat Par anteriorment, en els mateixos termes, afegint, per justificar la

Les úniques referències que Par fa sobre el tema al qual Ramos dedica l'atenció en aquest treball formen part dels dos llistats en què el gramàtic barceloní recull els trets gramaticals propis del text català del XVI (PAR: 1931a, 184-185). D'una banda, Par classifica com a construccions castellanes l'ús continuat de 'estar' en lloc de 'ésser' («la emperatriu estaue molt bona», 2476) i la presència de 'haver' com a verb auxiliar de 'estar' («ha estat», 2363), i, d'altra banda, com a expressions genuïnes, 'haver' denotant existència sense l'adverbi 'hi' («havie en la montanya», 127, 145, 237)⁸⁴², 'ésser' en sentit de 'haver-hi' («que eren» 256), 'ésser' auxiliar de 'estar' («era estat» 967), i 'ésser' auxiliar de reflexius, recíprocs i pronominals («se eren trobats», 948).

Aquestes són les característiques que Par assenyala i que tenen a veure amb la investigació de Ramos, el qual situa Par en la línia més tradicional, perquè, pel que fa als usos dels verbs atributius amb participi, l'autor de "Acotacions..." considera que l'ús aspectualment no marcat amb 'estar' no és genuí (RAMOS: 2000, 32).

4.7. Estudis inèdits

A banda de tots aquests assajos que acabem de repassar, reproduïts en llibres i revistes diversos, hi ha un seguit d'estudis que Alfons Par tenia en projecte de dur a terme o que en algun moment de la seua producció sorgeixen com a idees per treballar en el futur. Ens ha semblat interessant recollir-los, tot i que en alguns casos no hem trobat cap referència que ens dugui a concloure que finalment van ser publicats (sense que en coneguem les causes), o, àdhuc, en altres ocasions tot apunta que va tractar-se de mers

hipòtesi que no havien estat els autors sinó el copista, que "lo llenguatge es molt bó y no sembla dirse ab aytal mancament de gust" (PAR: 1931a, 178).

⁸⁴² Ramos, després d'aquesta introducció general al tema, no té en compte aquest exemple recollit per Par, tot i parlar en altres apartats específics sobre els verbs presentacionals i esmentar, això sí, la *Sintaxi*. L'autor del monogràfic afirma que estudis com el de Par "es limiten, de manera molt breu, a apuntar l'augment de la presència del clític *hi* a partir del segle XV sense aprofundir gairebé gens en el tema", i lamenta que, per aquest motiu, desconeguem l'evolució d'aquestes estructures (RAMOS: 2000, 30). Tanmateix, les cites de *Partinobles* situen la presència, l'any 1588, del verb 'haver' sense 'hi', i Ramos no en parla. És clar que Par anuncia que expressions tan catalanes com aquestes en ple segle XVI demostren l'existència d'una traducció catalana molt anterior, i, per tant, aquesta versió de *Partinobles*, tot i que ell l'elogia, no té el valor d'edicions anteriors. En un altre dels seus escrits confirma que, pel que fa a l'ortografia "es ben sabut que les copies del segle XV y posteriors invariablement malmeteren l'original" (PAR: 1925-1926, 424).

projectes. També anotem alguns treballs que, presumiblement, va llegir a la RABLB, ja que consten al *Butlletí* de la institució com a presentats en diferents sessions, dels quals, però, no tenim constància escrita.

4.7.1. Gramàtica lul·liana

La primera notícia que tenim sobre treballs gramaticals de Par és arran d'un parell de cartes datades el 10-10-1906⁸⁴³ i el 24-10-1906⁸⁴⁴, en què, interessat en els temes gramaticals, l'industrial es dirigeix a Alcover demanant-li consell sobre una gramàtica lul·liana que havia començat a redactar feia dos anys:

"vaig pendre també «gran res de» notes gramaticals: que considerant-les d'interès, me proposí arranjar de modo que formessin una «gramatica Luliana» en la que derrere de quiscuna de les parts de la oració, s'hi trobarien tots els mots lulians dignes de menció, trets per mi dels tres primers volums publicats fins ara⁸⁴⁵" (JULIÀ: 2000, 100).

A pesar que la seua feina habitual no li permet dedicar-se plenament a la investigació lingüística, "estic ocupadíssim en altres quefers de la vida material y no em lleu gayre pera esmersarme en questions literaries", confessa (JULIÀ: 2000, 101), Par comparteix la passió per la sintaxi amb el filòleg mallorquí, el qual era en aquells moments un home de prestigi reconegut que "s'interessava per l'estructura gramatical del català, i des dels primers temps concebé la idea de fer una gramàtica molt extensa, de caràcter històric, en la qual es formulassin les lleis fonamentals de la nostra llengua, sobretot en quant a la

⁸⁴³ JULIÀ: 2000, 100 (número 25). La carta no està datada originàriament. La data que donem és la que facilita Julià.

⁸⁴⁴ JULIÀ: 2000, 101-102 (número 26).

⁸⁴⁵ Suposem que es refereix a la col·lecció *Obras de Ramón Llull*, editada a Palma de Mallorca i composta per tres únics títols, amb textos en català i introducció i notes en castellà:

- *Libre del gentil e los tres savis; Libre de la primera e segona intencio; Libre de mil proverbis*; textos originals publicados e ilustrados con notas y variantes por Jerónimo Rosselló; prólogo y glosario de M. Obrador y Benassar (1901, volum 1)
- *Arbre de filosofia d'amor; Libre de oració; L. de Deu; De conexença de Deu; Del es de Deu*; textos originals publicados e ilustrados con notas y variantes por Jerónimo Rosselló; con prólogo de Miguel Costa y Llobera (1901, volum 2)

Sintaxi. La Sintaxi el preocupava molt, i principalment la conservació de certs trets sintàctics característics del català clàssic que es mantenien a Mallorca i havien desaparegut de les altres regions" (MOLL: 1962, 75).

L'aprenent de gramàtic, reconeixent l'autoritat del canonge, no busca únicament la seua opinió, sinó la seua aprovació:

"en gran temensa soc, de que al adresar-li la present traspassi les fites de la recta cortesia, car atreviment es destorbar qui està tan enfeynat y ab materies de mes transcendencia. Mes, lo molt valuós que per a mi sera son parer, y'l dupte que tinc sobre la conveniencia de tirar avant una tasca filològica m'encoratjen a escriureli. Perdoni-m.

... M'atrevesc doncs a demanarli dongui no mes un cop d'ull a lo que li encloc (no val la pena que ho llegexi) y vulga ferme la, pera mi, mercé de dirme si he de tirar avant, o val mes que ho deixi correr.

Si no vol perdre temps en escriure y m'ho vol dir de paraula dongui-m hora y lloc, *quan li llegui* (no li dono pas cap pressa)" (JULIÀ: 2000, 100).

Par, que es manifesta aficionat a la filosofia des de petit, explica que va iniciar fa dos anys un estudi sobre les obres de Llull, "m'hi posí de ferm y vaig fer una serie de remarques y anotacions subjectives sobre la obra del mestre de Bogía⁸⁴⁶, considerant-la en sos aspectes filosofic y mistic" (JULIÀ: 2000, 100), però que una malaltia l'ha mantingut allunyat del treball durant aquest període. Amb la primera carta a Alcover, es constata els seu interès a reemprendre la tasca, i per aquest motiu li demana consell. La seua intenció és elaborar "una gramàtica y vocabulari à l'hora", tant pel que fa als aspectes filosoficomístics com als aspectes lèxics. En aquest sentit, quan redacta la carta ja ha començat la feina de recollir els noms i adjectius, darrere dels quals "hi posí lo nom corresponent a la mateixa arrel en Llatí, Castellà, Francès, Anglès y algunes voltes

• *Felix de les maravelles del mon*; texto original publicado e ilustrado con notas y variantes por Jerónimo Rosselló; y un proemio bibliografico por M. Obrador y Benassar (1903, volums 3-4).

⁸⁴⁶ Es refereix a Bugia, ciutat d'Algèria on Llull va ser empresonat durant sis mesos l'any 1307, i on, segons la llegenda, morí màrtir el 1315.

Italià, grec i Provensal", i es proposa de continuar el seu treball amb un estudi complet de la conjugació verbal, al qual seguiria "lo vocabulari dels verbs, qu'à mon judici merexessin remarcar, fixant-me especialment en los sentits ab que s'esmersen en la Filosofia luliana" (JULIÀ: 2000, 100).

Al moment en què escriu la carta ja té bastant avançat el glossari "m'he mirat lo fet, y he temut no sia molta feyna mal dirigida" (JULIÀ: 2000, 100), i vol acabar-lo abans d'endinsar-se en la gramàtica, ja que li agrada fer la feina conscienciosament, "tinc ja moltes remarques singulars fetes. Empero, s'han de sometre a una rigurosa comprobació analítica avans de fer cap generalisació. Si V. ha llegit quelcom de mes fulles suposo haurà vist que no hi ha res dit (i escrit) de lleugeresa sino que tot es estat avans rigurosament comprovat" (JULIÀ: 2000, 101).

De la segona carta que Par escriu a Alcover el 24 d'octubre, en què manifesta un dels trets que més el caracteritzen com a lingüista autodidacte —"M'he fet molts tips d'estudiar gramàtica principalment anglesa"—, i insisteix que "*de temps* me sembla no faria cap bunyol si assajés de fer una gramàtica luliana" (JULIÀ: 2000, 101), es desprèn que el gramàtic mallorquí es mostra interessat en la feina de Par, i l'encoratja a continuar endavant. Par agraeix la resposta d'Alcover i que vulgui utilitzar els fulls que li havia tramès en la carta anterior:

"moltes merces de sa resposta. No tindria cap inconvenient de que V. es quedés les fulles enviades si estiguessin repassades y termenades, ço que no es. Li prego doncs vulga tornàrmeles a fi de que ab elles pugua continuar lo glossari. Si V. emperò, pot utilitzarles prompte faci-ho abans de tornàrmeles que jo no porto pressa: de lo contrari enviimeles, jo les faré copiar y les trametrè de nou a V." (JULIÀ: 2000, 101).

Par dóna en aquesta carta més dades que ens permeten conèixer l'estat del seu estudi: "La part dels verbs es molt mes llarga: els tinc ja tots aplegats, me manca ordenarlos y definirlos y comprovar els mots estrangers de la mateixa família. No puc comensar la gramàtica fins haver termenat lo glossari" (JULIÀ: 2000, 101). A partir d'aquesta informació, poca cosa més podem afegir sobre el desenvolupament d'aquest treball, si

bé és veritat que posteriorment en tornem a trobar alguna referència més aviat poc concreta. En definitiva, doncs, no sabem si Par va acabar la gramàtica —i podríem aventurar algunes explicacions que en justificuessin el possible abandó: la seua feina immersa en el món dels negocis, que el podria mantindre allunyat de la tasca especulativa durant un llarg període de temps; el seu precari estat de salut; el compromís amb els institucions amb què col·laborava, que l'obligava a presentar treballs de menor extensió tot sovint; la dedicació al conreu de les obres de Shakespeare o Wagner; la traducció de *Lo rey Lear*, que ha d'acabar abans d'endinsar-se en la gramàtica; o, fins i tot, el descobriment d'una nova passió, Bernat Metge, al qual va dedicar finalment una sintaxi, potser en detriment de la gramàtica lul·liana prevista en un principi—, o, si ho va fer, on es troba aquest ambiciós treball introductori a l'obra de Lull del qual tenim constància a través d'aquesta missiva.

Efectivament, com acabem d'assenyalar, es conserva, a la seu de l'Acadèmia una nota breu d'Alfons Par a Casades i Gramatxes, secretari de l'entitat, en què demana torn per presentar un estudi en el si de la institució, "Notes lingüístiques y d'estil (Lull, Arnau de Vilanova, etc.)", que ja està enllestit (RABLB: 27/10/1927). Par manifesta en aquesta nota que el seu treball de torn versarà sobre aquest tema, i demana que Casades l'avisí vuit dies abans de la data que, com a secretari, fixi per a la lectura. No obstant això, al *BRABL* no hi ha constància que s'arribés a desenvolupar aquesta sessió.

En aquesta mateixa línia, uns anys més tard Par fa un repàs a la seua obra i diu que en la seua joventut havia analitzat els clàssics catalans, entre els quals inclou Lull:

"Endut per l'amor a nostre «bell catalanesch» ja fa molts anys, en la meua juvenesa, vaig emprendre un estudi apregonat, qu'encara mantinch⁸⁴⁷, dels nostres clàssichs sots l'aspecte lingüístic y literari: sengles assaigs sobre Lull⁸⁴⁸, Andreu

⁸⁴⁷ No sabem si en el moment de redactar aquest opuscle, Par treballava en altres estudis lingüístics, però, després de l'edició de *Curial*, apareguda el 1933 (4.5.9), només ens consten dos publicacions importants referides a Shakespeare, de 1935 i 1936 (5.1) i alguns treballs menors llegits a la RABLB els darrers anys de la seua vida (4.7.5).

⁸⁴⁸ Tot i que, com assenyallem en aquest capítol, no ens consta cap estudi complet de l'obra del filòsof medieval, en diversos treballs, Par hi fa referència de manera parcial. És el cas, per exemple de la *Sintaxi*

Febrer⁸⁴⁹, los escrivans de la curia de Pere III, Anfòs II y Jaume II⁸⁵⁰, «Curial»⁸⁵¹, Eximeniç⁸⁵², y les més antigues cartes en romanç⁸⁵³, foren completats en 1923 per una extensíssima sintaxi catalana basada en Bernat Metge⁸⁵⁴" (PAR: 1934, 9).

Queda clar, doncs, que, si més no, Par va fer un estudi sobre Llull i altres autors medievals⁸⁵⁵ que no ens ha pervingut, i fins i tot és molt possible que el llegís a la RALB, però no sembla tractar-se d'aquell ambiciós projecte monogràfic que proposava en la carta a Alcover molts anys abans: la confecció d'una gramàtica lul·liana.

4.7.2. El Diccionari Català-Valencià-Balear

Un altre projecte en què Par no sembla participar, encara que no naix de la seua iniciativa sinó d'Alcover, és la col·laboració que el canonge mallorquí li demana per al *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Si el mencionem és perquè el lingüista barceloní, en aquesta segona carta a Alcover que es conserva, suara esmentada (JULIÀ: 2000, 101-102), manifesta la seua intenció de contribuir-hi quan acabi les obres en què està treballant, la gramàtica lul·liana i la traducció catalana de la tragèdia de Shakespeare *Lo Rey Lear*, la segona de les quals li comporta molta dificultat, tot i que l'apassiona: "Pot comprendre si una cosa axis es difícil y els tips que m'he fets de regirar les obres d'en Lull, J. Martorell, Jaume el Conqueridor, Muntaner, etc. Curial etc. Emperó hi estic entusiasmat y prego molt à Deu me dongui forces pera durla a terme" (JULIÀ: 2000, 102).

(PAR: 1923, § 282, § 1275), i del breu monogràfic sobre la separació dels mots coordinats, en què el lingüista esmenta fragments extrets de les diverses obres de Llull (PAR: 1925, 84).

⁸⁴⁹ L'únic estudi de Par sobre l'obra d'Andreu Febrer de què disposem és el que va fer a partir de la seua traducció de la *Divina Commedia* de Dante Alighieri (PAR: 1931a).

⁸⁵⁰ Poden trobar-se referències als documents cortesans d'aquesta època en l'estudi d'entrada a la RALB de Par (1924a) i en l'estudi sobre les relatius *qui* i *que* (PAR: 1929a).

⁸⁵¹ PAR: 1928b i 1932a.

⁸⁵² Com veurem en aquest mateix capítol, l'estudi sobre Eiximenis, tot i que ens consta que el va dur a terme, no es va arribar a publicar (v. 4.7.6).

⁸⁵³ Poden trobar-se referències a aquestes cartes antigues en l'estudi d'entrada a la RALB de Par (1924a) i en l'estudi sobre les relatius *qui* i *que* en català (PAR: 1929a).

⁸⁵⁴ PAR: 1923.

⁸⁵⁵ Si hem de fer cas de la possible exposició de la RALB, un d'aquests escriptors seria Arnau de Vilanova, l'obra del qual, com la d'altres autors medievals, es tracta parcialment en l'estudi dels relatius.

Com sabem, Par fineix la traducció de l'obra del dramaturg anglès (5.1.2), però, en canvi, com hem mencionat en l'apartat anterior, deduïm que no acaba la gramàtica prevista inicialment. Així doncs, aquests treballs són els que li impedeixen de col·laborar amb Alcover: "Tot axò li dic pera que compregui ab quina feyna me prenc les coses, mes la qüestió no es ferne moltes sino ben fetes. Compendrà també per axò, com are per are no'm lleu omplir cèdules de sa obra magistral" (JULIÀ: 2000, 102).

Tanmateix, Par, que disposava d'un exemplar de la *Lletra de convit*⁸⁵⁶, en què Alcover exposava el projecte del *Diccionari de la llengua catalana*, a més del sistema de recull de materials, el qüestionari per al recull i les instruccions per als col·laboradors, promet prendre part en el projecte del canonge més endavant: "quan tot axo sia un fet, col·laboraré, no'n dubti al gran Diccionari" (JULIÀ: 2000, 102). Suposem que no ho arribà a fer, o, almenys, no tenim dades que corroborin aquesta participació promesa.

4.7.3. ILLU / IPSU

Alfons Par enceta el tema de l'article català procedent de IPSU i ILLU en el seu discurs d'entrada a la *RALB Notes lingüístiques y d'estil sobre les inscripcions y cartes de Catalunya anteriors al segle XIV* (1924a). En aquell treball s'aproxima per primer cop a l'evolució d'aquestes formes però no les estudia amb detall, sinó al costat d'altres aspectes morfològics, juntament amb els fonètics i sintàctics, que tenen a veure amb els documents esmentats (v. 4.5.1).

Uns anys més tard, manifesta la seua voluntat d'aprofundir en aquest tema mitjançant un monogràfic en una nota a peu de pàgina que apareix en el seu treball sobre *qui i que* (1929a), quan, en la descripció de documents que duu a terme, justifica la no-inserció de resultats del segle IX per manca de documents originals d'aquesta època. En aquest sentit, una de les raons en què basa la consideració de l'*Acta de Consagració de la Seu d'Urgell* (839) com a apòcrifa és justament la presència de deu *illu*, "una excepción única y sospechosa", ja que "en ningún documento original, entre los muchísimos que hemos examinado pertenecientes a los siglos IX, X i XI, se halla *illu* con valor de

artículo: invariablemente leemos *ipsu*"⁸⁵⁷. I conclou: "Pienso estudiar esta cuestión más detenidamente" (PAR: 1929a, 5, nota 2).

Així ho entén Moll, que, en la ressenya que fa a l'*AOR* sobre el monogràfic de Par, afirma: "Felicitem de cor el distingit gramàtic i desitjam veure aviat els resultats d'una investigació que incidentalment diu que té començada: la de la competència entre els articles *ipsu* y *illu* en els documents de l'alta Edat Mitjana" (MOLL: 1929, 349)

Doncs bé, tot i l'interès que Par manifesta per aquest tema, finalment sembla que no va escriure l'article, o, com a mínim, no el va publicar. Tanmateix, com hem indicat al capítol anterior, al CMP es pot veure un exemplar del *BDC V* (1917), en què s'observa que el treball de Griera "L'article en català i la llengua literària", qualificat de "preuhadíssim estudi" (PAR: 1924a, 30), conté nombroses anotacions manuscrites de Par que palesen el seu acord o desacord amb les conclusions de l'autor: "tots aquests exemples son en redacció llatina", "solsament hi ha un exemple en una carta pessimament redactada en que en redacció llatina trobem illu, illa", "no: es, sa, tenen lo domini en llatí; illu, illa en català", "no: es, sa, desaparegué de la llengua parlada molt abans", "Naturalment"... A pesar que no tenim constància que Par dugués a terme el treball, aquestes notes deixen entreveure, de tota manera, el seu interès per aprofundir en el tema.

4.7.4. Col·lecció de documents per dialectes

Un altre dels treballs que Par insinua que li agradaria fer, però del qual no hem tingut cap notícia —possiblement perquè aquest treball seria bàsicament de suport per a noves incursions en temes filològics—, és una classificació de documents per dialectes que

⁸⁵⁶ Aquest opuscle es conserva al CMP.

⁸⁵⁷ En canvi, en el seu discurs d'entrada a la *RABLB* (1924a, 30), havia comentat aquest mateix cas, però amb una interpretació diferent. Efectivament, com aquí, confirmà que de quaranta -tres articles que apareixen a l'*Acta de consagració*, deu són *illu*, però d'aquests, vuit acompanyen noms geogràfics, "o sigui noms propis catalans qui nos són pervinguts fins avuy ab dit article : *illa Maciana* (La Massana), *illa Curriz* (La Corriu) [...] Sembla, donchs, que si duhen *illa* es per ço com *la* ja era en lo títol y l'escriba no gosà canviar *la* vivent per *ipsa*, com féu però, en alguns pochos altres casos : *ipsa Mora* (avuy La Mora)" (v. 4.5.1).

l'ajudin en les seues investigacions lingüístiques: "La división del dominio lingüístico catalán en Oriental y Occidental, que tan acertadamente anticipó ya Milá y Fontanals, no nos ha sido posible establecerla para las formas de los pronombres relativos; ni tampoco hemos podido mantener, a pesar de nuestro empeño en descubrir matices comarcanos, una circunscripción exclusivamente pirenaica. Si fuera posible coleccionar documentos particulares de cada una de las regiones catalanas que abarcasen todos los años desde 1200 hasta hoy (y en este empeño ya andamos metidos para ulteriores investigaciones lingüísticas), quizás se podrían sorprender las líneas geográficas de difusión de *que* y desaparición de *qui*." (PAR: 1929a, 14).

El lingüista autodidacte és, a més d'investigador, un industrial amb prou recursos econòmics per proveir-se d'un bon repertori de documents antics. En aquesta cita parla de la necessitat d'incrementar la seua col·lecció particular de textos, cosa que no li suposa cap problema, ja que, arran del treball sobre els relatius, ja havia adquirit molts dels documents emprats per a l'estudi d'aquestes formes.

4.7.5. *Curial e Güelfa* (versió de 1929)

Sota aquest epígraf volem deixar constància del projecte d'edició de la novel·la del XV en un principi projectada per aparèixer l'any 1929, la qual, però, gairebé amb tota certesa, no es va publicar aquell any. Les diferents disquisicions que ens han dut a constatar la no publicació de l'edició de 1929, contra tots els indicis que assenyalaven aquesta data com la d'aparició del *Curial*, poden trobar-se en l'apartat *Curial e Güelfa* en el capítol "Altres escrits lingüístics" (v. 4.5.9).

Per aquest motiu, i tenint en compte que en el capítol esmentat es pot trobar una cronologia detallada dels fets, només inserim en aquest fragment un comentari aparegut a l'*AOR* de 1928, que remet a la represa de la col·lecció de la Biblioteca Catalana i que lliga amb el següent apartat, dedicat a l'obra d'Eiximenis: "Per ésser obra de dos membres del *Comitè* directiu que porten endavant pel seu compte un treball escaient de tot en tot a la finalitat de l'*Oficina Romànica*, volem consignar aquí el fet de la continuació de la *Biblioteca Catalana* de Miquel i Planas, que té ja estampats i a punt de

sortir, dos volums més, *Curial e Guelfa*, editat novament net d'errades, i tres obretes de *L'Eximenis*" (*AOR* I, 1928, 403)⁸⁵⁸.

4.7.6. Eiximenis

Així com en els temes lingüístics apuntats per Par que hem tractat en els apartats precedents no sabem exactament si finalment l'investigador arriba a desenvolupar els assajos que anuncia en articles anteriors, en el cas de l'estudi dels tractats d'Eiximenis tenim prou proves que demostren que, efectivament, Par va dur a terme l'anàlisi lingüística d'almenys una obra de l'escriptor, la *Doctrina Compendiosa*, tot i que el dubte que ara es planteja és si es va publicar o no. Si tenim en compte la dada que es reflecteix en la citació de l'*AOR* suara esmentada, queda clar que n'hi ha una edició preparada per aparèixer l'any 1928.

Aquesta referència no és l'única que trobem que dona aquesta informació. En *Ensayos de Bibliofilia* (1929, 17), en el capítol 'Obras en prensa para su publicación inmediata', no solament apareixen, d'una banda, el *LIBRE DE LES DONES de fra Francesch Eximeniç. Text establert per R. Miquel y Planas, en presencia dels manuscrits, y publicat ab estudis y notes del mateix y de Anfòs Par*, en dos volums, i de l'altra, *TRACTATS MENORS DE FRA FRANCESCH EXIMENIÇ. I. Regiment de la cosa pública. II. Doctrina compendiosa de viure justament e de regir qualsevol ofici públich. III. Cercapou. Transcrits dels originals antichs per R. Miquel y Planas*⁸⁵⁹ y publicats ab estudis y notes, tots dins la col·lecció Biblioteca Catalana amb data d'edició 1929, sinó que, en el mateix llibre, també hi ha una reproducció de les portades, ambdós amb dibuixos de J. Figuerola, en què consta la mateixa data: MCMXXIX.

També Alfons Par, en el seu estudi sobre els relatius catalans (1929b), enumera les edicions emprades, d'entre les quals destaquen les de la col·lecció Biblioteca Catalana i

⁸⁵⁸ Queda clar en aquest fragment de l'*AOR* que els dos volums, el *Curial* i les obres d'Eiximenis, estan ja "estampats i a punt de sortir" l'any 1928, tot i que després no es confirma pas aquesta data d'aparició.

⁸⁵⁹ La responsabilitat que aquest volum sigui només de Miquel i Planas, segons *Ensayos de Bibliofilia*, contrasta amb la citació que acabem de donar de l'*AOR* I (1928) 403, que atribueix els tractats d'Eiximenis

en menciona tres que en el moment d'aparició de l'article estan preparades per veure la llum, en les quals sembla que intervé com a coeditor: "Se continúa esta *Biblioteca* por Miquel y Planas y Alfonso Par; están a punto de publicarse *Curial e Guelfa, Regiment de la cosa pública y Doctrina compendiosa*, de Francesch Eximeniç; las tres obras han sido puestas a contribución⁸⁶⁰" (PAR: 1929b, 114, nota 1). En aquest cas, ha variat el projecte esmentat en el paràgraf anterior, ja que les dos obres del franciscà apareixen en volums separats.

Ara bé, el fet definitiu per establir que, efectivament, Par duu a terme un estudi sobre Eximenis el cita el lingüista al seu opuscle del *Curial* (1928b), quan presenta el llibre *Doctrina Compendiosa* com a editat pels dos filòlegs en una primera citació, i es refereix a la mateixa obra en diverses cites al llarg de l'article. Les reproduïm literalment, juntament amb les notes a peu de pàgina del mateix Par, perquè, a més de fer palès que l'industrial n'ha fet l'estudi, donen un mínim d'informació sobre l'escriptor del XIV:

"No puch, però, admetre aquesta forma com a provençalisme, com sia que la usa també un escriptor valencià molt anterior al del *Curial* com es N'Eximeniç⁸⁶¹, l'estil del qual es ahora pur y popular" (PAR: 1928b, 26).

"[Al *Curial*] Trobem ja qualque *alli* (<AD ILLIC) adverbí desconegut dels bons clàssichs catalans: *si alli fos* (15182, 15204, 15530), emperò usat molt aviat pels valencians, per exemple Eximeniç⁸⁶², y que sens dupte foragità *aqui* de son lloch, fentli pendre lo d'*aci*, y igualant les significances de *aqui*, *alli*, a les castellanes" (PAR: 1928b, 43).

"*Pur* (<PURE): trobem aquesta partícula en provençal, *puro*, *pu*, y en italià *pure*, mes es aytambé viva encara a Cerdanya, y antiguament era extesa a totes les terres

als dos editors, i, contrasta també, com veurem en aquest capítol, amb les informacions que tenim que confirmen que Par va dur a terme un estudi sobre aquests textos.

⁸⁶⁰ Aquestes paraules poden donar una nova pista per comprendre perquè algunes de les obres projectades no acaben de veure la llum, si interpretem que "puestas a contribución" significa que, si no hi ha prou subscriptors, no s'editen.

⁸⁶¹ *Doctrina Compendiosa*, 836. Edició propera a ésser publicada per En Miquel y Planas y N'Anfòs Par.

catalanes, puix la trop usada en aquella qui primer rebé la influència de Castella, ço es València, d'ahont era N'Eximeniç⁸⁶³" (PAR: 1928b, 57).

"gara: gara dell (6617), no es galicisme com sembla a bell esguart; N'Eximeniç ja l' usava⁸⁶⁴" (PAR: 1928b, 77).

"*Malay*⁸⁶⁵ [...] se tracta, donchs, d'un complement adverbial de temps: *en mala hora hi...* Aquesta elisió era ja tradicional, puix la he trobada també en N'Eximeniç: *mala per a ells (Doctrina Compendiosa, ratlla 1916, ed. Miquel y Planas, y A. Par) (PAR: 1928b, 78).*

Més tard, quan es concreta la publicació de *Curial e Guelfa* de 1932 de Miquel Planas i Par —recordem que segons Aramon (1934) i el mateix Par apareix el 1933 (v. 4.5.9)—, el bibliòfil parla de l'ajut de l'industrial, i informa de nous treballs editats amb la seua col·laboració: "no solament ha contribuït al present volum de CURIAL E GUELFA ab els seus estudis lexicogràfichs que li són ja de temps un ben adquirit prestigi —colaboració que's reproduhirà en els volums successius que preparem—, sinó que además ha volgut participar en el risch econòmic de la nostra empresa" (PAR: 1932a, XLIV). A la contraportada d'aquest mateix llibre s'anuncia que es troben en premsa *Tractats Menors de Fra Francesch Eximeniç* i el *Libre de les dones*⁸⁶⁶ del mateix escriptor.

Bourciez i Aramon també recullen en les seues respectives ressenyes dedicades al *Curial* la intenció dels dos amics antinormistes de publicar conjuntament en un futur proper. D'una banda, el romanista francès remarca la importància de la "savante collaboration" del lingüista autodidacte, "laquelle lui serait déjà acquise pour d'autres volumes annoncés dans la même collection" (BOURCIEZ: 1934, 227). D'altra banda, Aramon felicita els dos editors per "la bella e interesante edición" del *Curial* i no vol

⁸⁶² V. *Doctrina Compendiosa*; ed. Miquel y Planas, y A. Par, ratlles 933 y 960.

⁸⁶³ V. *Doctrina Compendiosa*; ed. Miquel y Planas, y A. Par, ratlla 1607.

⁸⁶⁴ V. *Doctrina Compendiosa*; ed. Miquel y Planas, y A. Par, ratlla 1783.

⁸⁶⁵ La forma *malay* Par la interpreta com Rubió i Lluch *mala hora hi* per enclisi de *hi* que canvia a *y* i considerant que *mala* es refereix al substantiu suplert *hora*.

acabar el seu article sense "hacer votos para que las obras importantes que ya tienen en prensa (*Spill*, de Jacme Roig, y algunos tratados de Francesc Eiximenis) no eternicen la fecha de su publicación" (ARAMON: 1934, 416).

Finalment, un article d'Arturo Llopis a *Destino*⁸⁶⁷ corrobora la publicació final d'aquests llibres:

"Con uno de sus más entrañables amigos y maestro en libros, don Ramón Miquel y Planas, continuó la Biblioteca Catalana de Textos Antiguos. En 1932 publicó «Curial e Güelfa» y más tarde «Spill o Llibre de les dones», de Jaume Roig, y dos volúmenes con obras inéditas de Francesc Eiximenis" (LLOPIS: 1964, 33).

Quina és la conclusió de tot aquest seguit de projectes editorials de Miquel i Planas i Par, que, o bé estaven en premsa, o bé havien aparegut, fins i tot, anunciats com a publicats pels dos amics? Només hem trobat un exemplar incomplet dels *Tractats Menors de Fra Francesch Eximeniç*, que no està relligat, a la Biblioteca de Catalunya⁸⁶⁸, amb Miquel i Planas com a únic editor, tal com estava previst a *Ensayos de Bibliofilia* (1929). Quant al *Libre de les dones* d'Eiximenis, que apareix també als *Ensayos* com a coeditat pels dos amics antinormistes, no n'hem trobat cap exemplar.

Ara bé, per les citacions de Par al seu assaig sobre el *Curial* (1928b), queda clar que el filòleg duu a terme l'estudi lingüístic de, si més no, *Doctrina Compendiosa* i que n'hi havia una edició preparada que no va acabar de reeixir. En tots dos casos, Rodergas⁸⁶⁹, amic i col·laborador del bibliòfil que en recull la bibliografia, classifica les dos obres d'Eiximenis com a inèdites: els *Tractats Menors*, amb l'única autoria de Miquel i Planas,

⁸⁶⁶ A la BC, a l'Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, hi ha una versió incompleta de les proves d'aquest llibre: comença a la pàgina 77, capítol XIX, i acaba en el capítol CCCXCVI (803 pàgines). Hi ha anotacions i correccions manuscrites en roig: "[fol. 24 v., col. 2]", per exemple.

⁸⁶⁷ LLOPIS, Arturo (1964). "Alfonso Par Tusquets. Un erudito barcelonés de Shakespeare", a *Destino*, núm. 1421, 31 de octubre de 1964, p. 33.

⁸⁶⁸ Concretament, a la Sala de Reserva de la Biblioteca de Catalunya. L'obra no va arribar a publicar-se formalment a causa de la mort de l'editor. Se n'ha vist alguns exemplars sense enquadrar que algun bibliòfil afortunat ha pogut aconseguir. Hi manca la introducció i conté: el *Regiment de la cosa pública*, la *Doctrina compendiosa* i el *Cercapou*, incomplet.

i el *Libre de les Dones*, amb estudis i notes dels dos col·legues (RODERGAS: 1951, 33). És un llàstima no haver pogut disposar d'aquests treballs de Par, de parador desconegut⁸⁷⁰, ja que ens podrien haver ofert més dades sobre les investigacions del lingüista.

4.7.7. *Spill o Libre de Consells*

Tot i que Llopis a l'article a *Destino* suara esmentat (v. 4.7.6), al·ludeix a la publicació de l'*Spill o Libre de Consells* de Jaume Roig —que ell intitula *Spill o Llibre de les dones*⁸⁷¹— com a editat per Miquel Planas i Par, i malgrat que, al capítol 'Obras en prensa para su publicación inmediata' de *Ensayos de Bibliofilia* (1929, 17) també s'atribueix als dos amics l'autoria de l'estudi d'aquesta obra del XV —que apareix en aquest volum amb el títol complet *SPILL O LIBRE DE CONSELLS de Jaume Roig. Poema satírich del segle XV, seguit de la traducció castellana inèdita de L. Matheu y Sanz (segle XVII). Textes publicats ab estudis y notes per R. Miquel y Planas y Anfòs Par. — Barcelona, MCMXXIX*, i amb un dibuix de portada de J. Figuerola—, els exemplars que ens han pervingut de l'*Spill* tenen com a únic editor Miquel i Planas, i com a referència bibliogràfica: *Spill o libre de consells de Jaume Roig. Poema satírich del segle XV. Edició crítica acompanyada d'una notícia, notes y un repertori per R. Miquel i Planas*. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Casa Miquel-Rius, 1929-1950⁸⁷². 2 v. Col. Biblioteca catalana.

⁸⁶⁹ RODERGAS, Josep (1951). *Semblança i bibliografia de R. Miquel y Planas*, dins *Spill o libre de consells de Jaume Roig. Poema satírich del segle XV. Edició crítica acompanyada d'una notícia, notes y un repertori per R. Miquel i Planas*. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Casa Miquel-Rius, 1929-1950.

⁸⁷⁰ Podrien haver-se perdut amb la resta de documents que van desaparèixer amb la mort de la viuda de Par (v. 2.1.1), o podrien trobar-se en algun arxiu encara no investigat.

⁸⁷¹ Aquesta vacil·lació no és estranya, si tenim en compte que les diverses edicions de l'obra, recollides per Miquel i Planas (1929-1950, LIII-LX) presenten títols divergents: *Libre de consells*, les dos primeres; *Libre de les Dones, mes verament dit de consells profitosos y saludables*, *Lo Libre de les Dones, e de concells donats per Mosen Jaume Roig*, i *Lo Libre de les Dones é de Conçells*, les tres següents; *Spill o Libre de les Dones*, i *Llibre de les Dones o Spill*, les últimes de 1905 i 1928.

⁸⁷² Aquesta diferència d'anys, que apareix a la portada i que no sembla tindre una causa justificada, pot explicar-se de manera senzilla: la divergència de dates (1929-1950) remet a dos etapes de redacció diferents, i podríem postular que, en la primera, Miquel i Planas va disposar de l'ajut de Par —i per aquest motiu consten tots dos com a coeditors a *Ensayos de Bibliofilia* (1929, 17) i, a més, al primer volum de

4.7.8. Inici de la decadència literària

Alfons Par manifesta en diverses ocasions al llarg dels seus escrits el seu convenciment que l'origen de la decadència literària se situa al començament del segle XV. Així, per exemple, en la fixació de la grafia dels sons palatals, assegura que els clàssics van assajar diferents solucions fins a arribar a unes grafies predominants que "serien estades absolutes, si la tradició literària no fos embastardida devers 1425" (PAR: 1928b, 9). Aquest comentari, que ja havia introduït de manera més o menys directa en estudis anteriors, que repeteix en aquest monogràfic sobre el *Curial*, i que reprèn posteriorment⁸⁷³, reflecteix la preocupació de l'autor per fixar la data de l'inici de la decadència, a l'estudi de la qual sembla que Par vulgui dedicar-hi un treball, quan, en les *Notes* (1928b), afirma que la influència castellana era general, devers 1450, en la literatura i en la llengua catalana de la ciutat i centres erudits, cosa que "no es més qu'un reflexe de nostra decadència literària y lingüística iniciada molt abans, crech poder demostrar en altra ocasió, a ran de comensar lo segle XV." (PAR: 1928b, 70).

I, unes pàgines després, reprèn la data assenyalada en aquesta mateixa obra: "Lo daltabaix iniciat en nostre romanç abans de 1425, començà per la literatura, per les ciutats cultes, y per la parla oficial y del braç enlayrat, mes hagué fretura de centúries pera capgirar tota la llengua y sullar totes les encontrades: més ben dit, la contaminació castellana no es pas finida; encara se resistexen construccions lingüístiques ben pures y regions geogràfiques privilegiades" (PAR: 1928b, 75).

Tanmateix i a pesar de les paraules esmentades que ens podrien fer pensar en la possibilitat d'un estudi més pregon en què Par mostrés les característiques lingüístiques

l'edició finalment publicada de l'*Spill* llegim "Biblioteca Catalana publicada per R. Miquel y Planas y Anfos Par" juntament amb l'ex-libris imprès que té com a text 'A bon seny no hi val engany'—, mentre que l'edició final només seria atribuïble al bibliòfil.

També contrasten aquestes dates amb la de 1952 que dona Rodergas (1951, 33) com a any d'edició de l'*Spill*. Però aquí l'explicació és encara més simple: després d'imprimir-se el text de Miquel i Planas (exactament, s'acaba el 16 de juliol de 1950, segons es pot llegir en el volum esmentat), s'hi afegeix l'apèndix de Rodergas, de 1951, amb la qual cosa, l'edició final seria de 1952.

⁸⁷³ Par, efectivament, tracta el tema de la decadència en treballs anteriors, PAR: 1924a, 34, i PAR: 1925, 86 (v. els apartats d'aquesta tesi 4.5.1, i 4.5.2), i posteriors, PAR: 1930d, 173 (v. l'apartat d'aquesta tesi 4.5.10), però és en el mateix monogràfic sobre el *Curial* que insisteix que la novel·la presenta alguns trets

que l'haurien dut a aquesta conclusió, només trobem referències al tema en el seu monogràfic sobre els relatius *qui* i *que*, l'estudi dels quals li hauria servit per fixar la data de composició del *Curial*: "Aplicant aquest mètode a *Curial*, los tants per cent qu'he consignats en lo § 75⁸⁷⁴, coloquen la novela vers la meytat del s. XV" (PAR: 1928b, 86).

És doncs en l'estudi de la distribució dels relatius que Par basa les seues conclusions. En principi afirma que durant el segle XIII augmenten els documents redactats en català, llengua que arriba al grau de major perfecció a principis del XV, per, a continuació, "dibujarse su decadencia ya durante el reinado de Alfonso el Magnánimo (1416-1458), o menor dicho la regencia de Dª María, su recta esposa y excelente reina" (PAR: 1929a, 12). Par classifica les etapes d'estudi dels relatius segons les diferents fites que marquen les successives fases de l'evolució i les divideix, d'una banda, en períodes extensos, en què hi ha pocs canvis aparents, que abracen des del segle XIII fins a la meitat del XV, i, d'altra banda, en períodes curts, en què l'evolució és molt ràpida i que pertanyen a l'etapa de transició que comença per al relatiu cap a 1450, "esto es: un poco más tarde de que el léxico catalán comience a mostrar síntomas de decadencia", i acaba el 1600 (PAR: 1929a, 15). L'investigador conclou, a més, que la influència castellana es fa més evident en l'ús dels relatius, perquè el castellà desconeix la forma *qui* (PAR: 1929a, 31).

Quant als textos literaris, la forma *qui* desapareix més ràpidament que en els documents populars, cosa que Par constata i que li serveix per fixar l'inici de la decadència durant el primer quart del segle XV. Recollim alguns dels testimonis que palesen aquest fet: "La fidelidad, pues, a *qui*, en buena parte de los escritores del período áureo de la literatura catalana, es decir, hasta 1425, es de origen retórico y gramatical" (PAR: 1929b, 120); "en 1430 Cataluña había perdido ya la hegemonía literaria" (PAR: 1929b, 122); "en conjunto, los escritores (que se habían mostrado hasta 1430 más fieles a *qui*, en sus

d'influència castellana que assenyalen el principi de la decadència (v. PAR: 1928b, 7, 39, 43, 51, 82, i l'apartat 4.5.8).

⁸⁷⁴ Es aquest apartat conclou que els percentatges d'aparició de *qui* i *que* "nos donen la confirmació lingüística de la època en que fou escrit *Curial*; sien, a aquesta fi, comparats ab les dades estadístiques de les altres obres de la literatura catalana y dels documents particulars en vulgar, que tinch estudiades cronològicament en mon treball publicador en la *Revista de Filología Española*" (PAR: 1928b, 24).

obras literarias, que la gente indocta y que ellos mismos cuando no ejercían de autores) lo abandonan ahora rápidamente; introducen *que* por todas partes" (PAR: 1929b, 123).

Posteriorment, en el moment de les conclusions del mateix estudi, confirma que en els documents particulars i plebeus de Catalunya "tanto en la zona superior como en la inferior, *qui* empieza a perder terreno desde 1450 (PAR: 1929b, 127), mentre que a les obres literàries "desde 1430 se acusa la pérdida rápida de *qui*" i "la literatura anticipa la pérdida de *qui* en dos centurias" (PAR: 1929b, 130). L'autor, doncs, basant-se en el bandejament de la forma *qui* i l'avanç de la forma *que* reinterpreta aquesta informació i generalitza: "Propiamente no registramos el ocaso de una forma literaria, sino el de toda una literatura que cayó deshecha ante la pujanza artística y el predominio político de las letras castellanas" (PAR: 1929b, 123-124).

La promesa de Par, doncs, de deixar constància de la fixació del període en què se circumscriu l'inici de la decadència, no queda, segons la nostra opinió, prou demostrada amb el treball sobre els relatius. No es tracta, en aquest cas, d'un estudi no publicat, sinó de l'intent de corroborar una data que potser podria haver estat més complet si hagués estat fruit d'una investigació més detallada, ja que les dades que recolzen només en l'estudi dels relatius ens semblen parcials i poc justificades, tot i que Par es mostra satisfet d'haver arribat, basant-se només en el coeficient d'aparició dels relatius, a la mateixa data aproximada de composició del *Curial* que Rubió i Lluch "en guisa que ses raons històrich-literàries indubitables coincideixen ab les lingüístiques nostres" (PAR: 1928b, 86). Sense discutir la importància de l'avenç imparable de la forma *que*, ens sembla, però, excessiu atribuir-hi les causes de la decadència: si de cas, representen un cas més que demostra, juntament amb altres factors, que la llengua catalana comença durant el segle XV un procés de declivi inqüestionable.

4.7.9. Cartes medievals

Només fem referència en aquest apartat a un breu comentari que Par en una carta datada el 22 de maig de 1925 escriu a Manuel de Montoliu sobre un projecte previst per al moment en què acabi els monogràfics sobre la separació dels mots coordinats i sobre les formes de relatiu, publicats, posteriorment i respectiva, el 1925 i el 1931 (en aquest cas,

l'última part). El lingüista explica al seu amic que vol "precisar lo curs de la introducció del català en les cartes mitgevals, car me sembla quès materia en la qual hi ha molt per fer" (JULIÀ: 1986b, 323)⁸⁷⁵. No tenim notícia que dugués a terme aquest treball.

4.7.10. Formes verbals en Metge

En aquest cas no ens trobem davant d'un projecte inconclús, sinó davant d'un estudi que, uns anys més tard, Par lamenta no haver fet amb anterioritat: les formes verbals en el *Somni*. Segons l'autor, en el moment d'estudiar la morfologia verbal del *Curial*, hauria estat necessari comptar amb un treball d'aquestes formes en Metge⁸⁷⁶ per poder completar la comparació entre les dos novel·les: "No m'es llegut, ab greu recança, de parangonar les formes verbals per no haver fet aytal estudi en Metge". Així i tot, remarca que en l'obra del segle XV "son molt més abundoses les del condicional en *-ra* (*amara, volguera, etc.*)" (PAR: 1928b, 82).

4.7.11. Obra sobre Shakespeare

Tot i haver publicat nombrosos treballs sobre el dramaturg, les conferències que Par pronuncia en el CEC queden inèdites⁸⁷⁷. Són les que dóna els dies 6 i 27 de març de 1903, i 6 i 13 de maig de 1925, i només disposem de les ressenyes del *BCEC* per aproximar-nos al contingut. En parlem breument a l'apartat dedicat al CEC (v. 2.3.1). Més tard, gairebé al final de la seua vida, Par en el pròleg a l'últim assaig dedicat a Shakespeare, *Representaciones shakespeareanas en España* (1936), en què recull les funcions de l'escriptor anglès que s'havien representat durant els últims darrers cent seixanta anys a Barcelona i Madrid, anuncia encara el seu propòsit d'estudiar un nou aspecte referit a l'escriptor, ja que en la seua intenció d'incloure els textos emprats

⁸⁷⁵ És la carta recollida per Julià amb el número 286.

⁸⁷⁶ En la *Sintaxi* Par s'ocupa abastament del verb, però des del punt de vista sintàctic, no morfològic com fa després en el *Curial*.

⁸⁷⁷ Tot i que en aquest capítol parlem únicament de l'obra lingüística de Par, hem inclòs altres projectes no duts a terme malgrat la seua temàtica més crítica o literària, ja que ens ha semblat interessant recollir-los tots sota l'únic epígraf de "Treballs no publicats", a pesar que, per contingut, haurien de situar-se en altres capítols d'aquesta tesi. Es tracta dels estudis sobre l'obra de Shakespeare, però també d'alguns treballs llegits a la BABLE, que comentem en l'apartat següent.

pretén "desglosar las refundiciones escénicas que iba a estudiar en esta obra, de las verdaderas traducciones, a las que me propongo destinar un trabajo aparte" (PAR: 1936, 10-11).

Aviat, però, es desfà la preocupació de Par que aquesta separació poqués destruir la unitat bibliogràfica del llibre, perquè "los que refunden y los que traducen han seguido senderos muy distintos, o sea, que aquéllos no se han preocupado cosa mayor por el texto verdadero y sólo han perseguido su renombre o su lucro, y éstos por su parte no han logrado captar la voluntad de los empresarios", de la qual cosa es dedueix "que a la escena española se han llevado exclusivamente refundiciones y casi ninguna traducción" (PAR: 1936, 11). L'últim llibre del lingüista dedicat a Shakespeare proporciona, per tant, la bibliografia completa de les refundicions, i deixa de banda la part destinada a les traduccions, que Par es proposa de dur a terme en el futur. Òbviament, en aquest cas, la causa que Par no pogués dur a terme aquest nou projecte és el seu decés el mateix any 1936.

4.7.12. Treballs llegits a la RABLB

Afegim, tot seguit, els treballs llegits a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, juntament amb la data prevista d'exposició —no sempre confirmada—, dels quals no tenim constància escrita, o, com en el cas de l'epistolari de Pau Piferrer, Par no va ser a temps de fer-ne l'estudi:

20/06/1928 - Amb motiu de la celebració del centenari de la mort de Moratín, Carreras i Candi, Par i Miquel i Planas llegeixen treballs al·lusius al dramaturg (*BRABLB* XIII, 319).

Febrer/març 1930 - Durant aquest període Par presenta el cicle 'Los traductores de Shakespeare, miembros de la RABLB'. Es tracta de tres estudis, el títol del segon dels quals es desconeix, llegit suposadament el 26 de febrer:

12/02/1930 - "Juicio crítico de una traducción catalana de un cuadro de Shakespeare de Celestino Barallat⁸⁷⁸" (*BRABLB* XIV, 208).

- 26/03/1930 - "Juicio crítico sobre la traducción catalana de *Hamlet* por Masriera⁸⁷⁹", en el qual el conferenciant demostra la filiació moratiniana de la traducció publicada a *La Atlàntida* l'any 1898, i considera que l'obra és de mèrit inferior al talent del seu autor (*BRABLB* XIV, 313)⁸⁸⁰.

1932 - "Orígens del Romanticisme a Catalunya" (*BRABLB* XVI, 304).

1933 - "Contribució a l'Epistolari de Pau Piferrer i Fabregas⁸⁸¹". Par presenta nous documents del pensador romàntic⁸⁸², autor de *Recuerdos y bellezas de España*, que s'afegeixen a la col·lecció de lletres que es guarden a la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander, publicades en el volum IX de les Memòries de l'Acadèmia per l'acadèmic corresponent Miquel Artigas. Par destaca així que "gràcies a la generositat d'aquells que els serveixen puc avui afegir al recull de M. Artigas un provinent de St. Feliu de Codines, un altre de la família Bofarull i un altre del Sr. Benet de Llança". De moment, Par només mostra les cartes: "No hi afegesc notes, ni comentaris, que'm reservo per a quan

⁸⁷⁸ Celestí Barallat i Falguera (Barcelona ? — 1905) Advocat i escriptor. Col·laborà al *Diario de Barcelona* i a *La Renaixença*, entre altres publicacions. Fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona.

⁸⁷⁹ Artur Masriera i Colomer (Barcelona 1860 — 1929) Escriptor i historiador. Pertanyent a la família d'artistes Masriera, dirigí el taller patern d'argenteria des del 1885. S'inicià en la poesia i traduí sovint en català. Estudià els clàssics grecollatins, i dirigí la part literària de l'*Enciclopèdia Espasa*.

⁸⁸⁰ Aquest treball apareix ressenyat en la memòria del secretari, Casades i Gramatxes, que cita l'estudi com a presentat. La data en què es va procedir a la lectura surt d'un extracte del mateix Par que es conserva entre els papers manuscrits de la RABLB.

⁸⁸¹ Pau Piferrer i Fàbregas (Barcelona 1818 — 1848) Escriptor de família molt humil, es graduà en filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona. La seua vida, curta i malaltissa, estigué marcada per contrarietats econòmiques, sentimentals i polítiques, que no permeteren el desenvolupament de les seues possibilitats literàries i intel·lectuals. La seua obra més important fou la iniciació de *Recuerdos y bellezas de España*. Fou un dels primers recopiladors de poesia popular a Catalunya i contribuí, malgrat escriure sempre en castellà, a la creació del clima restaurador de la literatura catalana. Amb la seua antologia escolar *Clásicos españoles* es mostra com un dels iniciadors de l'anàlisi estilística a Espanya. Traduí Scott, de qui era un abrandat admirador, i Dumas. Fou també un destacat crític musical i de teatre: el rigor, sistema i independència amb què analitza les obres comentades converteixen alguns dels seus articles —publicats en una gran majoria al *Dairi de Barcelona*— en peces de gran qualitat amb encerts sorprenents i amb crítiques extenses i profundes sobre les novetats operístiques del seu temps i d'altres etrenes.

⁸⁸² *BRABLB* XVI, 305. La referència a aquest treball apareix sota l'epígraf 'Crònica'. En aquest mateix volum es pot consultar la recopilació de cartes que ens ofereix el lingüista (p. 145-244).

pugui editar un Epistolari més complert" (*BRABLB XVI*, 1933-1936, 145)⁸⁸³. Una nota a peu de pàgina, però, explica la causa que no pugui culminar aquest projecte: "La mort sobtada d'Alfons Par, (setembre del 1936⁸⁸⁴) deixa sense continuïtat els estudis que oferia sobre Pau Piferrer".

1935 - "Nous esclariments de l'origen de l'òpera a Barcelona" (*BRABLB XVI*, 306).

1936 - "Dues lletres de Jacint Verdaguer a Marià Aguiló" (*BRABLB XVI*, 307).

4.8. Conclusions

Hem repassat en aquest capítol els diferents treballs a què hem tingut accés que fan referència tant a aspectes puntuals com a consideracions generals de l'obra lingüística d'Alfons Par. Creiem que els comentaris transcrits palesen l'interès que els estudis del gramàtic barceloní han despertat en lingüistes posteriors, tot i no ser conegut en profunditat.

En el moment que va presentar els seus assajos —especialment, "«Qui» y «que» en la Península Ibérica", *Curial e Guelfa. Notes lingüístiques y d'estil*, i la novel·la *Curial e Guelfa*, coeditada amb Miquel i Planas—, hi va haver algunes ressenyes que es van encarregar de glossar-los, però és en l'actualitat que l'aportació de Par comença a ser tinguda més en compte, i és amb posterioritat a la seua mort que els articles suara esmentats, especialment el segon, juntament amb "La desinència *-o* del indicatiu present", troben un més ampli ressò en els estudis lingüístics. No en va, les *Notes* i l'article sobre la terminació *-o* són els que generen més resposta: el primer per la

⁸⁸³ Probablement, un recull d'aquestes cartes és el que es troba a la BC, a la caps 2 de Manuscrits de Miquel i Planas. Es tracta de la transcripció de les cartes, a màquina, de Pau Piferrer a Ignasi Petit (1835-46), segurament oncle seu, perquè s'hi adreça com a 'Tio Ignacio'. Entre els llibres que es guarden al CMP hi ha la *Colección de artículos escogidos de D. Pablo Piferrer* (1859) —Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona—, amb una anotació manuscrita i signada per Alfons Par, datada el 1931, que diu: "Lo que me gusta menos son las críticas musicales. En las de teatro está regular. En los primeros ensayos resulta pesado y difuso como Balmes. Pero tiene tres ensayos admirabilísimos y de alto vuelo, y de magnífico estilo. Par mí, es mejor ensayista que crítico. Véanse sus opiniones de Ventura de la Vega, Zorrilla, Latorre, justísimas todas".

importància del text analitzat i l'interessant treball de dissecció dut a terme a partir del clàssic català; i el segon pel refús que ha originat l'explicació donada per Par de la desinència de primera persona de present d'indicatiu com a manlleu del castellà.

La menor repercussió que va tindre l'obra lingüística de Par entre els seus coetanis s'explica en molts casos pel model de llengua emprat, ja que fins i tot els crítics que demostren més interès pels estudis del filòleg autodidacte en el seu temps, com Aramon, Bourciez i Vallès li retrauen que no faci servir les Normes del IEC. En canvi, Moll i els lingüistes més actuals no semblen preocupar-se per aquesta fet: el desacord que poden mostrar a les afirmacions apuntades per Par no té res a veure amb el codi ortogràfic, sinó amb qüestions de contingut.

Cal considerar també, que moltes de les referències actuals a l'obra de Par no constaten ni el seu encert ni el seu error en la formulació d'hipòtesis, sinó que es limiten a reflectir les citacions extretes del *Curial* o de documents medievals aportades pel lingüista, de manera que, si més no, trobem una valoració intrínseca a la feina desenvolupada per Par en l'àmbit de recopilació d'exemples.

⁸⁸⁴ Malgrat que en aquest escrit s'esmenti el mes de setembre com la data de la mort de Par, va morir a l'agost (v. 2.1.1).

5. Par, crític i traductor

5.1. Shakespeare

Alfons Par dedica bona part del seu temps al conreu de la crítica literària i la traducció de l'obra de Shakespeare, una de les seues grans passions. Els seus primers escrits estan basats en el dramaturg, sobre el qual arreplega una extensa bibliografia, pròpia i d'altres autors, entre edicions i traduccions. L'estudiós català sent una profunda admiració per l'autor anglès, a qui qualifica de "el genio dramático mayor que han visto los siglos" (1935a II, 248), i consagra una part important de la seua vida a llegir tot el que s'escriu sobre ell en les diferents èpoques i escoles literàries, i a investigar-ne vida i obra i, fins i tot, tradueix un dels pilars fonamentals de la producció shakespeariana: *King Lear* (*Lo rei Lear*).

5.1.1. Conferències a l'Associació Wagneriana

Deixant de banda les primeres conferències que dóna al Centre Excursionista l'any 1903 (v. 2.3.1), i la traducció catalana de l'escena I de l'acte IV d'*Othello* que apareix a la revista *Catalunya*, núm. 29, el maig de 1904, abans d'editar els seus treballs més seriosos, apunta ja els fonaments de tota la seua concepció shakespeariana en una dissertació que ofereix a l'Associació Wagneriana, el 16 de maig de 1904, intitulada "Shakespeare", més tard recollida en un monogràfic de l'Associació⁸⁸⁵.

Par compara el dramaturg amb Wagner, qualificant-los ambdós de poetes, i aquest fet li forneix una excusa per tal de presentar, en aquesta agrupació musical, els trets característics de l'obra de Shakespeare:

⁸⁸⁵ PAR, A. (1908a). "Shakespeare". *XXV Conferències donades a la Associació Wagneriana (1902-1906)* Barcelona: Associació Wagneriana, p. 157-191.

"Abdós són poetes; anc que sien llurs ormeigs diferents y anc que hagin petjat desiguals vies per'assolir la Bellesa... la causa de qu'entre En Shakespeare y En Wagner hi hagi relació, no es sols per lo que feren, sinó també per còm ho feren, es a dir, perquè tots dos foren grans." (PAR: 1908a, 160)

Després d'una introducció que recorda Lull —no solament perquè el cita directament, sinó perquè se serveix de la seua simbologia de l'arbre—, "Les tres obres gegantines de la poesia dramàtica són, sens dupte, el drama grec, el shakespeareià y el wagnerià. Són tres arbres que be'n podem dir de la Vida" (PAR: 1908a, 160), el crític barceloní passa a analitzar, en un primer apartat, els predecessors de Shakespeare i assegura que la seua instrucció no fou ni tan elevada ni tan migrada com alguns crítics han intentat demostrar.

En una obra posterior que parla dels estudis sobre Shakespeare a Catalunya⁸⁸⁶, es repeteix la comparació entre Shakespeare i el drama grec, ara apuntada per Ramon Vinyes⁸⁸⁷ en una conferència publicada per la revista *Teatralia*⁸⁸⁸. Segons Vinyes, Shakespeare va recollir l'herència del teatre grec: "Les tragèdies, les passions son les mateixes... més l'ànima que les mou, com l'ànima dels segles és diversa, s'ha aparentment dolcificat i els personatges que hi intervenen ens fan sentir nous accents amb els vells odis." (ESQUERRA: 1937, 136)

Par, tanmateix, se centra més en la comparació amb Wagner, a partir de la qual va esgranant, a poc a poc, les característiques de Shakespeare. Diu que el seu geni dramàtic ve donat per la seua passió abusadora i pel fet que considera els drames reflex de la vida i, per tant, l'interessa més de presentar conflictes que de solucionar-los. Pensa que Wagner aprofundeix més en l'essència de la vida perquè així li ho permet la música, però, al mateix temps, creu que la seua obra és menys humana i complexa, i conclou:

⁸⁸⁶ ESQUERRA, R. (1937), *Shakespeare a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de la Institució del Teatre.

⁸⁸⁷ Ramon Vinyes i Cluet (Berga 1882 — Barcelona 1952). Dramaturg que, després de viure uns anys a Barcelona, es traslladà a Barranquilla (Colòmbia), on es convertí en el mestre de les noves generacions d'escriptors. La seua obra dramàtica, escrita tota en català, traeix influències dels expressionistes alemanys.

⁸⁸⁸ Es tracta de la conferència "De la tragèdia", pronunciada el 22 de novembre de 1908 en un cicle sobre temes teatrals, organitzat per la Nova Empresa de Teatre Català, sota la direcció d'Adrià Gual.

"En Shakespeare es més poeta y En Wagner més filosof: En Shakespeare es més natural y En Wagner més artista" (PAR: 1908a, 170).

En un segon apartat, explica les característiques de l'escenari, la pobresa del qual justifica el caràcter novel·lesc que té la construcció dels drames, amb tot el que això comporta de nombre considerable de personatges i manca d'unitat d'acció.

Continua lloant l'intens coneixement del cor humà que Shakespeare manifesta i la seua predilecció pels personatges per damunt de l'argument que fa que Hamlet, Macbeth, el rei Lear... siguin homes de carn i ossos, és a dir, éssers complexos:

"En Shakespeare donava més importància als personatges que a l'argument... Per çò la més gran part de ses obres són batejades ab els noms d'aquests: *Hamlet*, *Coriolà*, *Pericles*, etc., y si les examinem, ens convencerem de que l'autor no volgué pas donar-nos la solució de cap problema, ni ensenyarnos sa manera peculiar d'aconduir-se baix tal situació...

... hom constata que'l Hamlet, l'Otello, En Macbeth y En Lear no són tipus d'un caràcter uniforme preconcebut sinó que, com tots nosaltres, són complexos, estan influïts pel món exterior y enllaçats ab aquesta vida, car són homes de carn y ossos..." (PAR: 1908a, 183-184).

Finalment, acaba el seu estudi referint-se al llenguatge que emprà el dramaturg, del qual destaca l'espontaneïtat i la riquesa de vocabulari, i en justifica algunes faltes de construcció, tot i que considera que "Es, en efecte, En Shakespeare'l pare de la llengua anglesa" (PAR: 1908a, 190):

"L'escriure en una llengua en formació, o al menys en evolució, el poc esment que's posava llavors en matèries gramaticals y, particularment, la manca de cura d'En Shakespeare, justifiquen fins a cert punt qualcunes de ses faltes de construcció..." (PAR: 1908a, 190).

Alfons Par deixa, doncs, assentats, en aquesta primera aproximació a Shakespeare, alguns dels trets que, més tard, en altres treballs, ampliarà o modificarà a mesura que augmenti el seu grau de coneixença del dramaturg anglès.

En aquest estudi, Par palesa, a més, una de les característiques del seu caràcter, la humilitat⁸⁸⁹, —tret, d'altra banda, que si és perfectament justificable en escrits d'aquest tipus per la visió que pren l'assagista davant els autors que constitueixen el seu objecte d'estudi, en Par adopta gairebé un aire de religiositat⁸⁹⁰—, al mateix temps que ens aclapara amb les nombroses referències a diferents autors que legitimen les seues opinions, les quals demostren una profunda erudició. Hi figuren crítics literaris (Dryden, Coleridge, Carlyle), filòsofs i pensadors (Fichte, Taine, Plató, Llull), escriptors i autors dramàtics (Ben Jonson, Rowe, Ruskin), traductors (Schlegel) i, fins i tot, l'escenògraf de la cort, Ifíngo Jones. Evidència, doncs, tindre un vast coneixement no només de l'obra de Shakespeare, sinó també d'altres autors i crítics (anglesos, alemanys, francesos...), coetanis i posteriors al dramaturg objecte d'estudi, que pertanyen sobretot a l'escola romàntica.

Aquesta no és l'única conferència que Par fa a l'Associació Wagneriana. El 25 de juny de 1906 en dóna una altra amb el títol "Poemes èpics de Shakespeare; el Forçament de Lucreça"⁸⁹¹, en què ofereix la traducció d'aquesta obra que, a pesar de no ser tan coneguda com el seu teatre, no per això és menys representativa de la producció shakespeariana.

5.1.2. Lo rei Lear

Sis anys més tard, l'Associació Wagneriana publica la traducció de la tragèdia *Lo rei Lear*⁸⁹², considerada per alguns crítics, entre ells Sidney Lee, reconegut crític shakespearia, "la millor versió en una llengua neollatina" (ROCA: 1924, 65). Es tracta

⁸⁸⁹ En aquest sentit afegeix comentaris del tipus: "Segons mon feble parer" (PAR: 1908a, 183) i "Anc que poc y mal dit, no'm puc estar de creure que no hem pas perdut el temps" (PAR: 1908a, 191).

⁸⁹⁰ Així, al prefaci a la seua traducció de *Lo rei Lear* confessa: "mon cor ha bategat fortament al llegir lo dramaturc anglès; no hagin dupte que l'am; y es precisament aquesta amor y lo respecte religiós que profés per la seva obra, çò qui sols m'ha donada força assats pera arrencar sovint ma fantasia de la lectura encisadora y abstraienta" (PAR: 1912, IX).

⁸⁹¹ PAR (1908b). "Poemes èpics de Shakespeare: El forçament de Lucreça". *XXV Conferències donades a la Associació Wagneriana (1902-1906)*. Barcelona: Associació Wagneriana, p. 469-492.

⁸⁹² PAR, A. (1912). *Lo rei Lear. Tragedia de Guillem Shakespeare feelment arromaçada en estil de catalana prosa*. Barcelona: Associació Wagneriana.

d'una edició crítica⁸⁹³ en què Par inclou comentaris interessants sobre diferents aspectes que queden obscurs en l'obra "original" —ja que Shakespeare no publicà cap dels seus llibres—, i que es basen, per tant, en altres versions que han fet respectables estudiosos anglesos com Daniel, Booth, Boswell, Furness, Dennis o Wright⁸⁹⁴.

Alfons Par havia començat aquesta traducció temps enrere. L'any 1906 escriu a Mn. Alcover i li'n parla (JULIÀ: 2000, 101-102), tot lamentant-se de no poder col·laborar amb l'Obra del Diccionari, en què el prevere mallorquí està treballant. Li explica, entre d'altres coses, que la tasca li resulta laboriosa —l'acabarà el setembre de 1910—, perquè vol conservar el nivell de llengua del començament de la renaixença anglesa (s. XVII), el qual no es correspon al nivell assolit per la llengua moderna, sinó al nivell de llengua de l'edat d'or de les lletres catalanes (s. XIII-XVI). El prefaci a *Lo rei Lear* inclou també aquesta justificació sobre el model de llengua que fa servir (v. 4.2.4.1).

A més, afegeix Par a la carta a Alcover, per tal de mantenir-se fidel a l'original, ha de recórrer a especialistes en indumentària, tractaments, escenes de bufons..., tema que reprèn al prefaci de *Lo rei Lear*, i agraeix l'ajut de diferents tècnics per haver-lo aconsellat sobre vocabularis específics d'ornitologia, botànica i medicina, pel que fa al procés patològic del protagonista.

I, fins i tot, justifica el fet de recórrer a diferents interpretacions de crítics reconeguts i consultar, fins i tot, Mr. Daniel, membre de la New Shakspere Society i amic personal de Par:

"Ses opinions y concells de molt m'han valgut, y la visita que fa tres anys fiu an ell y a l'eminent literat doctor F. Furnivall assuaujaren en gran manera ma tasca" (PAR: 1912, XI).

⁸⁹³ Al CMP es troben altres versions d'aquesta obra, que havien pertanyut a Par: DANIEL, P. A. *King Lear* (1885). London: C. Praetorius; LOTI, P. et VEDEL, E. *Le Roi Lear* (1904). París: Calmann-Lévy, éditeurs; DENNIS, J. *King Lear* (1900). London: George Bell & sons.

⁸⁹⁴ Aquests autors i els textos que han servit de base a l'estudiós català per fer la seua traducció apareixen ressenyats a PAR (1912, 441-442), juntament amb les obres crítiques que Par ha consultat. A més, en una nota a peu de pàgina posa aquests llibres a disposició dels investigadors que vulguin aprofundir en Shakespeare.

Finalment, el pròleg recull la defensa aferrissada del amor que Par sent per l'obra de Shakespeare:

"Res no'm doldria tant com que l'estructura metodica de mon treball te portés a considerar-lo com a producte de çò que'n podriem dir 'enginyeria shakespeareana'. No: séns sentir-lo pregonament, anc qu'hom lo conegui a fons, no es pas possible traduir un poeta." (PAR: 1912, IX),

i, per acabar, manifesta que espera que la seua obra sigui profitosa i, si no:

"jo meteix n'he ben prou tret cabdal profit. He après català; he disciplinat mon intelecte en una tasca metodica y consciencivola, y he conegut Shakespeare: tres estrems, cuide, ab quiscun dels quals me consider ja liberalment pagat." (PAR: 1912, IX).

L'extensa versió de Par conté, ultra el prefaci i el text —dividit en cinc actes i acompanyat de nombroses notes—, quatre apartats dedicats a dèus, bibliografia, escenologia i crítica. Al final, amplia el seu estudi amb una secció on s'ocupa dels mots catalans estudiats a les notes i un índex analític.

L'apartat de Crítica és un dels més interessants ja que mostra una especial atenció als personatges, acció i forma, i formula un judici sintètic final en què compara les principals obres del dramaturg:

"Lo rei Lear es la més gran de les obres de Shakespeare, però no la mellor. En intensitat creadora, poixança imaginativa y universalisme de l'acció, ninguna de ses altres tragedies l'igualava. Mes dramàticament té defectes, y, en aquest concepte, no sols Othello, la més perfeta tragedia shakespeareana, sinó Hamlet y Macbeth, la sobren" (PAR: 1912, 429).

Par palesa els defectes imputats a l'obra: confusió d'alguns passatges a causa de la doble acció, excés de personatges i poca determinació del lloc escènic. Tanmateix, destaca, com a contrapartida, el tractament del tema de l'odi interfamiliar, que esdevé conflicte universal deslligat de tota circumstància de lloc i temps.

També combat la idea de Swinburne —que qualifica de pessimistes les tragèdies de Shakespeare, perquè comporten un fatalisme tràgic que impedeix la redempció dels personatges—, dient que la mort dels protagonistes és, en realitat, purificació:

"Shakespeare ha usada abundantament la dolor, mes en nostre món no hi ha pas altra font de purificament. Sintetisant-ho en dos mots estrema, no hi ha altra via pera l'AMOR sinó la MORT" (PAR: 1912, 429).

Per acabar, Alfons Par aporta la seua visió personal i confessa que no pot fer cap reprovació a l'escriptor anglès com a autor dramàtic, però sí que li retreu —i aquí es deixa traslluir la seua ideologia moral i religiosa— que el final de *Lo rei Lear* no hagi anat més enllà de la mort terrenal sense haver-hi aportat un matís de transcendència:

"Jo'm dolc que Shakespeare, després d'haver-nos traçada la tragedia, per escelencia, humana, car no sols l'home, sinó les forces naturals hi esclaten ab sublim conflicte, no'ns hagi fet ovirar la Pau Divina. A mi'm raca que, després d'espaordir-nos ab los trontollaments angoixosos d'aquest món imperfet, no hagi assuaujat nostre esperit ab lo preluđi de l'himne etern qui resoldrà la natura. A mi'm sap greu que, després de l'encontre titanic de l'amor ab l'odi, no hagi reflectada l'Amor Infinida, en la qual desapareix tot odi, en la qual devé impossible tota tragedia, pera donar lloc a l'armonia perfeta de tots los ens purificats entre sí" (PAR: 1912, 440).

5.1.3. *Vida de Guillem Shakespeare*

L'any 1916 Alfons Par, en homenatge al dramaturg anglès en els 300 anys de la seua mort, dóna tres conferències sobre la vida de Shakespeare a l'Ateneu Barcelonès⁸⁹⁵, les quals es publiquen posteriorment en dos números del *Bulletí* d'aquesta entitat i en un

⁸⁹⁵ I així consta a la memòria de secretaria reproduïda al número 8 del *Bulletí de l'Ateneu Barcelonès*, volum I (1915-1917), p. 316, i signada per Daniel Girona: "La Junta Directiva encomanà al soci Sr. N'Alfons Par unes conferències dessus tant interessant personalitat; y tots sabem com dit senyor en los jorns 3, 10 y 31 de Maig, devant una selecta concorrencia descapdellà son notabilissim treball sobre la *Vida de Shakespeare*, que tots podreu novament fruhir, per tal com es estat publicat en los numeros 6 y 7 del nostre BUTLLETÍ."

monogràfic (1916c)⁸⁹⁶. Par justifica l'interès que pugui tindre aquest estudi seguint les consignes de Carlyle⁸⁹⁷, que diu:

"... que'l culte de l'hèroe, l'herolatría,..., vol tenir enfront l'home heroic, aitant com ses heroicitats. És, doncs, no per tafaneria ans per devoció, que evoquem l'home..." (PAR: 1916c, 1).

En realitat, aquest opuscle es basa en la refosa de les biografies d'altres autors⁸⁹⁸ —Rowe, 1709; Malone, 1821; Halliwell-Phillips, 1881; Hazlitt, 1903 i 1908; i, sobretot, Sidney Lee, 1915—, més un recull d'anècdotes suggerides per Fuller, Aubrey (antiquari d'Oxford), i el vicari d'Stratford⁸⁹⁹. Per a l'estudiós barceloní, aquest fet no té cap importància si tenim en compte que ell mateix ja havia dit en el seu pròleg a *Lo rei Lear*:

"Es pueril pretendre esser original ab nostre dramaturc: séns temença pot hom afermar que tot es estat dit sobre d'ell y ses obres, per genial que sigui y per disparatat que paregui" (PAR: 1912, XI).

Par justifica en un advertiment que no inclou notes en aquest estudi per no enfarfegar el lector amb cites d'autoritats que no interessin a la majoria de lectors, i emplaça els qui vulguin aprofundir en el dramaturg al recull bibliogràfic que sí que presenta al final del volum i que ell anomena "biografies-mares" (PAR: 1916c, VIII).

⁸⁹⁶ Aquest llibre va ser donat a l'Ateneu Barcelonès per l'autor, segons consta al *Bulletí*, volum I, p. 428. Aquesta mateixa biografia apareix al *BAB*, núm. 6 (abril-juny 1916), p. 225-252, i al núm. 7 (juliol-setembre 1916), p. 287-307. La paginació és la corresponent al volum I del *Bulletí*.

⁸⁹⁷ Thomas Carlyle (1795-1881). Crític, historiador i assagista, que escrigué algunes obres de gran importància dins la historiografia romàntica. És una de les principals referències de Par en els seus estudis del dramaturg anglès.

⁸⁹⁸ Com explica el mateix Par a l'inici d'aquesta obra. Al costat dels autors assenyalo la data de publicació dels seus estudis.

⁸⁹⁹ Cal constatar que hi ha una altra biografia del dramaturg, escrita per James Darmesteter —*Shakespeare*. París: Lecène, Oudin et Cie, 1984—, que Par no esmenta, a pesar que tenen prou semblances formals. És molt estrany que l'autor barceloní no en tingui notícia, ja que coneix abastament la bibliografia relativa a Shakespeare. Queda el dubte, per tant, de saber si la coneixia i s'hi va basar, o senzillament no la va arribar a consultar i les semblances són fruit de les mateixes fonts primitives.

Tot seguit comença el relat biogràfic, que presenta en capítols sense títol —però assenyala els marges del text amb petits apunts que situen els lectors en els temes que tracta en aquell moment—, i que, sense cap ànim d'originalitat, inclou fets tan representatius en la vida de l'home com el lloc de naixement, el seu matrimoni, la seua època d'actor... I repassa també la part autobiogràfica de les seues obres, el seu estil i les referències dels seus drames i comèdies en la vida real.

D'aquest llibre s'ha de destacar l'interès que per als seguidors i estudiosos de Shakespeare pot tindre situar la vida i l'obra d'una figura genial. Par actua com en la resta dels seus assajos, de manera rigorosa i, per tant, sols dóna "els fets provats per documents, anc que en el text no esmenti aquests ni llurs fonts, per çò com hom els troba en tots els biògrafs de nostre autor" (PAR: 1916c, 1), i manifesta que es limitarà a indicar la provinença únicament de les anècdotes, les quals per haver estat transmeses per via oral i recollides per escrit amb posterioritat a la mort de l'escriptor no són tan contrastables.

5.1.4. *Vida de Shakespeare*

Catorze anys més tard, la biografia del dramaturg es va reproduir, traduïda al castellà i formant un conjunt homogeni, en un dels volums de la Institució del Teatre, llavors anomenada Instituto del Teatro Nacional.

5.1.5. *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare*

L'any 1930 apareix un nou llibre sobre el dramaturg anglès: *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare*. Es tracta del catàleg dels llibres que Par posseeix i dels volums que coneix però que no consten a la seua col·lecció. En ambdós casos s'inclouen traduccions, relats novel·lescs i obres crítiques, tant en català com en castellà.

L'autor s'havia ofert per exhibir la seua col·lecció a l'Exposició Internacional del Teatre, organitzada per la Institució del Teatre en el marc de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, segons projecte d'Adrià Gual, però no fou possible. Per això sorgeix la idea de publicar la relació d'obres mitjançant un catàleg. Par és ajudat, en la tasca

d'ordenament dels llibres, per la bibliotecària Joana Oliver, filla de Miquel dels Sants Oliver.

Quant a l'edició de l'obra, hi destaca la introducció, on Par revisa les diferents traduccions de l'escriptor anglès que s'han fet, dividint-les en èpoques. De l'escola neoclàssica, assenyala les obres de Moratín, Blanco-White i García de Villalta com les millors; de l'escola romàntica, diu que es produeix un divorci entre els arranjaments escènics i les traduccions literàries i, dels temps moderns, afirma que hi ha dos autors castellans (Roviralta i Astrana Marín) que aporten versions perfectes de l'obra de Shakespeare, cosa que en català no succeeix.

Alfons Par, seguidament, ressenya en un primer apartat el catàleg d'obres de tema shakespearà de la seua pròpia col·lecció, i les divideix en tres grups —traduccions i arranjaments, relats novel·lescs i obres crítiques—, les quals subdivideix alhora en castellanes i catalanes. Tot seguit, assenyala les obres de les quals té alguna notícia, però que no consten en la seua col·lecció, i torna a fer la divisió anterior en tres grups amb la particularitat que de relats novel·lescs i obres crítiques només n'apunta en castellà.

És evident, doncs, que Par disposa d'un considerable volum d'obres referides a Shakespeare, amb la qual cosa la seua col·lecció devia ser força interessant. No és estrany que Esquerra la consideri "la més important del món quant a edicions hispàniques" (ESQUERRA:1937, 151).

5.1.6. "Shakespeare y el folklore espanyol"

Dos anys després, Alfons Par fa una incursió en un tema que no li és habitual, el folklore, i compon un breu escrit de només tres pàgines, aquest cop en català, recollit en una miscel·lània en honor d'Antoni M. Alcover, amb motiu de la publicació del *Diccionari Català-Valencià-Balear*⁹⁰⁰. Es tracta d'una llegenda que es coneix als

⁹⁰⁰ PAR, A. (1932). "Shakespeare y el folklore espanyol", *Miscelánea filológica dedicada a D. Antonio M^o Alcover*. Palma de Mallorca: Círculo de Estudios, p. 461-463.

Pirineus catalans i a Galícia, i que és el mateix tema folklòric que Shakespeare utilitza en la batalla final de *Macbeth*. Segons l'estudiós barceloní, això és degut a l'origen incert del relat, que, en tot cas, no és d'origen germànic, sinó d'una àrea molt més extensa.

5.1.7. *Shakespeare en la literatura española*

Alfons Par, l'any 1935, enriqueix la seua col·lecció d'estudis shakespearians amb un nou llibre, *Shakespeare en la literatura española*, dos volums de 359 i 312 pàgines respectivament, que repassen tot allò que s'ha dit i s'ha traduït a Espanya sobre el dramaturg anglès, i que tenen una excel·lent acollida per part del poeta i periodista Josep Maria Junoy, considerat l'introducció de l'avantguarda a Catalunya, que li dedica un article a *La Vanguardia*⁹⁰¹.

Par recull en el primer volum les diverses opinions dels contemporanis i dels successors immediats de Shakespeare a Anglaterra, dels classicistes francesos del s. XVIII, dels romàntics, i finalment, comenta les relacions de l'escola literària catalana romàntica i preromàntica amb el dramaturg. En aquest llibre Par destaca les aportacions de Moratín, un dels primers autors que va comprendre el geni anglès, i del poeta romàntic francès Alfred de Vigny, que va excel·lir en la traducció de Shakespeare.

En el segon volum, repassa les traduccions i els judicis i comentaris més recents que s'han fet sobre l'autor anglès, entre els quals destaca els treballs de Valera, Jordana, Crexells i Morera i Galícia; lamenta que Maragall no se n'hagi ocupat més; i ironitza sobre les infructuoses temptatives de traduccions d'altres autors.

Deixant de banda aquests aspectes, Par expressa la seua opinió, avalada molts cops per parers d'altres estudiosos, en l'últim capítol del segon volum:

"Paréceme que, después de haber expuesto y pasado por el tamiz los juicios de los demás, es noble y decoroso dar también el mío." (PAR: 1935a II, 245)

En realitat, es tracta de l'ampliació d'idees que havia avançat en la conferència de l'any 1904 a l'Associació Wagneriana. Presenta, en principi, Shakespeare com a home de teatre i, per tant, com a escriptor que concebé les seues obres per a ser representades sobre un escenari, no per ser llegides.

Després, durant un nombre considerable de pàgines, intenta rebatre algunes de les censures que s'han fet a l'il·lustre dramaturg, entre les quals destaquen la profusió d'escenes on els personatges relaten les circumstàncies de lloc i temps i el pessimisme.

Pel que fa al primer retret, Par el justifica al·legant que l'escenari de l'època era molt pobre, lluny dels avenços moderns, la qual cosa obligava a donar explicacions per tal de situar l'acció, que ara ens poden resultar excessives. A més, diu que l'estructura del drama shakespearà és molt a prop de la novel·la: importen els caràcters i la seua evolució, cosa que no passa al teatre del segle d'or espanyol, on té més valor l'argument:

"Shakespeare pintó hombres; Lope de Vega, Calderón y los demás ingenios resolvieron problemas" (PAR: 1935a II, 258).

Quant al pessimisme, tema que com el de la pobresa de l'escenari ja havia tocat en el seu judici final de *Lo rei Lear*, i que, segons Par, consisteix a presentar la mort dels personatges com a punt final més enllà del qual no poden esperar res, afirma que Shakespeare no vol administrar justícia escènica, per respecte als seus herois i per no falsejar el seu humanisme:

"... no resultarían tan humanos como son, si no se condujeran como nosotros en la vida real, es decir, si respondieran a un problema y si éste hallara su compensación en las tablas, porque en este mundo en que vivimos el justo no recibe su galardón ni el malvado su merecido..." (PAR: 1935a II, 269).

Tot seguit, passa a exposar les característiques que el converteixen en "el dramaturgo más excelso que ha tenido la humanidad" (PAR: 1935a II, 272), malgrat alguns errors

⁹⁰¹ JUNOY, J. M., "Los estudios shakesperianos de Alfonso Par", a la secció Correo Literario de *La Vanguardia*, 7 de juliol de 1935.

que cometé, ja que "los genios..., incluso en los errores demuestran su grandeza" (PAR: 1935a II, 270).

La primera característica és que no defineix els personatges d'entrada, sinó que els va perfilant gradualment durant la representació, sense que acabin de completar-se, com de fet succeeix a la vida real:

"A este fin evita cuidadosamente la definición inicial de sus héroes. No quiere que el público carezca del acicate de irlos descubriendo" (PAR: 1935a II, 273).

La segona característica és que situa el conflicte dins de la consciència dels personatges: la veritable tragèdia la duen ells en el seu interior i, de retruc, tots ens veiem inclosos en els casos que presenta:

"... nadie ha removido con tanto vigor y tanto acierto aquella región subconsciente, en donde se deposita el residuo de nuestras obras, que tanto horror sienten muchos en atisbar y tan pocos tienen fuerza para conocer" (PAR: 1935a II, 277).

La tercera característica és la humilitat del dramaturg durant la composició dels seus drames, ja que "renunciaba a cuanto halaga el pundonor de un literato..., en una palabra, a todas las bellezas de forma y de fondo que no son esenciales, pero que cautivan a los lectores y son la vanagloria de quienes las escriben" (PAR: 1935a II, 279). Shakespeare viu en els seus herois i, tan bon punt els ha creat, adquireixen existència independent.

D'aquests trets es dedueix fàcilment la conclusió de Par:

"Su voz resonará melodiosa, penetrante y apasionada en cuantos sientan la belleza; por cima de Sófocles y Calderón hará palpar los corazones humanos, suscitando lágrimas ante nuestras pasiones, provocando sonrisas ante nuestras flaquezas" (PAR: 1935a II, 287).

Si algun dubte ens quedava de l'erudició de Par, aquest treball és concloent. Les referències a filòsofs (Shopenhauer, Voltaire, Ortega y Gasset), escriptors (Cervantes,

Dickens, Zola, Ibsen), i crítics (Swinburne, Bradley, Orellana), de diferents nacionalitats i èpoques, són constants, autoritzen les opinions de l'autor i ens fan conscients de la gran quantitat de temps que l'estudiós barceloní havia esmerçat intentant abastar l'àmplia obra escrita i generada posteriorment per Shakespeare.

Per acabar, inclou al capítol tercer d'aquest volum la seua valoració sobre el dramaturg, que resumeix en un paràgraf abrandat i ple d'entusiasme i admiració, amb un apunt final proper a la transcendència:

"Shakespeare es el poeta de la risa y del dolor, esta antítesis que define al hombre, que le eleva sobre todo lo natural, y que en la misma eternidad se abre trágica y espantosa; es, por consiguiente, el poeta humano por excelencia, el que más se ha acercado a nuestro espíritu y el que mejor ha sorprendido el ritmo y los acentos de aquel canto con que, una vez purgado de sus vicios, cada cual se personificará en la armonía inmarcesible de la Comedia Divina" (PAR: 1935a II, 287).

A l'epíleg, a tall de resum informatiu, Par presenta les conclusions que extreu després de ressenyar les opinions examinades i de recollir les obres que s'han escrit sobre Shakespeare, que resumeix afirmant que Espanya es relacionà amb Shakespeare abans i després de la reconeixença de la seua fama, i recolza la seua teoria en la utilització de faules del país per als seus arguments, per part de l'escriptor anglès; en les opinions favorables d'autors del s. XVIII; en la traducció de Moratín, "la primera traducción europea respetuosa (salvando dos alemanas)" (PAR: 1935a II, 291); en les versions d'escriptors i crítics romàntics com Blanco-White, Böhl de Faber, Bergnes de las Casas, i en la predisposició que, des del segle d'or manifesta el públic envers les formes teatrals:

"...porque la sociedad española en conjunto ha estado siempre y continúa estando tan hecha a la estructura escénica de sus comediógrafos del siglo de oro, que no hay otra nación en Europa que pueda aceptar la de los dramas shakesperianos con tanto gusto y facilidad, sin tener que hacerse fuerza ni reserva mental alguna por razones de época o históricas, antes al contrario, dejándose llevar por la libertad

sin trabas e imaginación poderosa de que alardearon tanto Shakespeare como Lope..." (PAR: 1935a II, 292-293).

5.1.8. *Representaciones shakespearianas en España*

L'últim comentari de Par a l'epíleg anuncia la publicació d'una nova obra referida al dramaturg, que, efectivament, apareix l'any 1936. Es tracta del seu últim treball sobre Shakespeare, *Representaciones shakespearianas en España*, el pròleg del qual està escrit amb un to molt més jovial —fins i tot, a voltes irònic— que altres tractats (sense que Par renunciï per això a la rigurositat en el tractament de les dades), ja que es tracta d'un llibre de tema més lleuger i, per tant, el crític barceloní avisa al lector, qualificat de "reincidente" (PAR:1936 I, 5) que ara no l'atabalarà amb cites i opinions alienes, sinó que es limitarà a fer el recull de totes les representacions que, sobre obres de l'escriptor anglès, s'han dut a terme a l'Estat espanyol:

"Se trata ahora de cómicos y de escenarios, materia farandulesca, más propia para retozar y divertirse que para enfrascarse en estudios comparativos y críticas trascendentales; cuando menos, no tendremos que aventar el polvo de libros viejos, ni inquirir los pareceres shakespearianos de escritores de sentencia grave y tez apergaminada" (PAR:1936 I, 5).

El llibre no té cap més pretensió. Segons Par, el treball de recerca és el més enutjós perquè implica recórrer arxius i biblioteques intentant d'escatir les dates exactes de l'estrena dels espectacles. Par es lamenta que a Barcelona no es col·leccioni cap diari madrileny ni a l'Arxiu Històric Municipal, ni a la Biblioteca de Catalunya, ni a l'Ateneu, ni a la Universitat, i es queixa que, per tant, ha hagut d'abusar d'amics seus de Madrid, perquè no pot desplaçar-s'hi amb la freqüència desitjada, i se'n sent deutor. Així doncs, aprofita aquestes pàgines del pròleg per regraciar-los⁹⁰².

⁹⁰² Es tracta de Joaquín de Entrambasaguas, que recull les representacions fetes a Madrid entre 1820 i 1925, i de Martín Heredia, que l'ajuda en la recerca de 1901 a 1925.

El resultat de la investigació es resumeix ràpidament. D'una banda diu que només s'han dut a l'escena espanyola refundicions i gairebé cap traducció i, d'altra banda, conclou que l'abundància de representacions no ha incidit en el millor coneixement de Shakespeare.

5.2. Recepció

5.2.1. En el seu temps

Aquest és el conjunt d'obres, gens menyspreable, que Alfons Par dedica a Shakespeare. Només hi falta afegir que, segurament, el crític barceloní tot sovint era cridat per fer conferències sobre l'escriptor anglès. En capítols precedents hem detallat que l'any 1916 en féu tres a l'Ateneu Barcelonès (v. 2.3.5, i 5.1.3), que els anys 1903 i 1925 en féu dos al Centre Excursionista (v. 2.3.1) i que, en una carta a Montoliu, també de 1925, diu que el curs següent n'havia d'oferir una en un col·legi anglès de Barcelona (JULIÀ: 1986b, 323). Durant el seu temps fou, doncs, reconegut com a estudiós shakespearà i gaudí de merescuda fama.

A continuació es detallen alguns exemples que demostren la repercussió que l'obra de Par referida a Shakespeare va tindre en el moment en què aparegueren les seues publicacions. Es tracta d'uns casos no gaire nombrosos però significatius, que ens poden arribar a fer copsar l'abast del crític i traductor.

En primer lloc, hi ha la transcripció literal d'elogis de diferents autors que fan referència a *Lo rei Lear* i que apareixen a PAR: 1916⁹⁰³:

"L'extens prefaci orienta en forma exstrictament científica y sempre segons resultats d'investigacions modernes sobre totes les qüestions històric-literaries, en guisa que aquest llibre pot esser recomanat eficaçment com un excel·lent mitjà per

⁹⁰³ L'interior de contraportada d'aquest volum recull aquestes cites sota l'epígraf "Treballs shakesperians del mateix autor", a tall de publicitat, quan esmenta precisament *Lo rei Lear*.

a estudiar Shakespeare" (Prof. O. Max Foersts. Leipzig: *Shakespeare Jahrbuch*, 49).

"Sos capítols sobre la crítica textual, orígens del drama, teatre elisabetà, etc., són admirables y complerts" (Londres: *The Academy*, novembre, 23, 1912).

"Aquesta versió del King Lear te'l mèrit de l'exactitut, y en molts passatges la passió y força de l'original són perfectament preservats" (Londres: *The Athenoeum*, novembre, 30, 1912).

"No se trata ya de una traducción más o menos directa y fiel, sino de una verdadera incorporación" (J. M. López Picó: *Catalunya*, 31 agosto 1912).

"Es uno de los libros mejores, más sólidos, hondos y comprensivos, que ha producido el renacimiento literario de este país. El texto demuestra el cuidado minucioso puesto en la conservación del ritmo que con tan castiza armonía adorna el período" (J. Burgada: *Diario de Barcelona*, 29 enero 1913).

Roca, en la seua resposta al discurs d'entrada de Par a la RABLB (1924, 64-65), repassa l'obra de l'estudiós shakespearíà, en comenta algunes obres i, lloa especialment la seua contribució a l'estudi del dramaturg anglès. De la traducció d'*Othello* remarca "y es digne de notar, que fou aquesta la primera traducció catalana d'un fragment de Shakespeare feta ab estudi dels comentadors y diverses textos originals inglesos", i de les conferències a l'Ateneu sobre la *Vida de Shakespeare*, recollides al *Butlletí*, afirma que presenta "la figura del gran tràgich britànich manyagement y acurada, sense exir-se l'autor de la austeritat que correspon y que deu ésser sempre inseparable del historiayre" (ROCA: 1924, 64).

Menció especial mereixen els seus comentaris a la versió de *Lo Rey Lear*, al qual dedica una especial atenció, perquè fins aquell moment, aquesta traducció era l'obra cabdal de Par referida al dramaturg. Roca destaca les aportacions de l'autor, que no únicament "incorporà magistralment al català" l'obra, sinó que va tractar tots els temes necessaris perquè els lectors coneguem l'època, les fonts, la bibliografia, l'escenologia, la música,

la indumentària i els personatges, de manera que "la traducció resulta una excusa per a poguer fer de la obra un estudi integral" (ROCA: 1924, 64).

Roca comenta que, com que és una obra tan completa, no sap si li agrada més el text o els comentaris que l'embolcallen, i, tement que la seua opinió pugui semblar exagerada, o que es consideri que l'amistat hagi pogut condicionar la visió del crític, o que persegueixi l'elogi aliè, confirma la seua apologia de l'obra de Par amb l'opinió de reconeguts estudiosos shakespeareans:

"En aytal llohança vaig en bona companyia, car lo President de les societats londoneses Shakesperiana y de Textes antichs l'exultà sense reserves; y En Sidney Lee, en la sua notabilíssima *Vida de Shakespeare*, aferma que la traducció del *Rey Lear* feta per N'Anfòs Par no té parió en llengua neo-llatina" (ROCA: 1924, 65).

Berger, al *Bulletin Hispanique*, s'ocupa de ressenyar dos obres de Par. En primer lloc, parla de *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare* (1930b)⁹⁰⁴. Després de fer un resum del llibre i de la classificació que fa de les obres del dramaturg, Berger lloa l'aportació del nou volum, del qual diu que "sera très utile à tous ceux qui s'occupent de Shakespeare et de son influence en Europe" (*BH*: 1931, 367). Tot seguit, afirma que molts "anglicisants" s'estranyaran de veure el nombre d'escriptors espanyols que han traduït, imitat o estudiat Shakespeare i s'interessaran pel fet que les primeres traduccions són fetes sobre adaptacions franceses i que s'ha tardat molt temps a traduir Shakespeare directament de l'anglès. Però també veuran que "la critique actuelle et l'étude des textes faite ces dernières années est bien loin d'être à dédaigner. Shakespeare prend dans la critique espagnole le rang qu'il a partout ailleurs" (*BH*: 1931, 368).

En la segona ressenya, Berger comenta la biografia que Par fa del dramaturg a *Vida de Shakespeare* (1930a)⁹⁰⁵. En aquest cas lloa la impressió del llibre i el fet que no pretengui ser una obra d'erudició, "il a fait revivre la physionomie, sans chercher à faire de nouvelles découvertes et sans s'occuper des multiples controverses auxquelles les

⁹⁰⁴ *Bulletin Hispanique* XXXIII, 367-368.

⁹⁰⁵ *Bulletin Hispanique* XXXIV, 85-87.

questions shakespearienes ont donné naissance" (*BH*: 1932, 85-86). Diu que és una biografia clàssica i tradicional basada en Sidney Lee, però amada de les opinions de Par, "la personnalité de M. Alfonso Par transparait presque partout" (*BH*: 1932, 86), el qual no s'amaga d'exposar la seua opinió fins i tot contra Lee, "Ceci est fait avec beaucoup de pénétration psychologique, un grand bon sens et une critique sûre" (*BH*: 1932, 86). I afegeix "Son portrait final de Shakespeare est fait de sympathie, d'admiration et de compréhension intuitive" (*BH*: 1932, 86).

Segons Berger, la biografia és seriosa, es llegeix amb plaer i facilitat, i "souvent elle nous tient sous un charme qui nous fait nous demander si son auteur n'est pas lui-même un poète" (*BH*: 1932, 87). Finalment conclou la seua descripció del llibre assenyalant la valuosa aportació d'aquesta obra per als especialistes en Shakespeare que hi trobaran "des indications précieuses sur certaines sources espagnoles peu remarquées jusqu'ici" (*BH*: 1932, 87).

Més tard, a l'*AOR* (1931) hi ha una breu recensió de la *Miscelánea filológica* a Mn. Alcover, on es resumeixen els articles que els autors de l'obra han escrit en honor de la publicació del DCVB. Aquest apunt no el caldria ressenyar —ja que la referència a l'escrit de Par, "Shakespeare y el folklore espanyol", és mínima—, si no fos perquè l'autor del resum considera que els qui han intervingut en la seua elaboració són "una trentena de professors espanyols i estrangers, entre els quals trobam els noms més il·lustres de la present generació romanística" (*AOR*: 1931, 306). És doncs, un exemple més de la consideració de què Par gaudia com a lingüista.

Més important és l'article dedicat a Par que, com s'acaba d'esmentar en l'apartat precedent (v. 5.1.7), el 7 de juliol de 1935 Josep M. Junoy publica a *La Vanguardia*, on resumeix els aspectes més interessants del llibre *Shakespeare en la literatura española*, i lloa l'erudició de Par:

"Es imposible, por lo tanto, de resumir en un artículo, toda esa masa enorme de erudición y de referencias, que se basan y fundamentan en varios siglos de existencia y en el estudio y conocimiento de cinco o seis grandes literaturas."

Junoy afirma que en aquest escrit es limita a recollir i anotar algunes de les dades i referències més significatives, ja que el valor d'unitat "... más que a nosotros, incumbe a los eruditos y a los especialistas en la materia, discutir y apreciar en su justo valor". Per aquest motiu, la tasca de Junoy és limita a descriure abastament i amb detall el contingut del llibre de Par, tot i que, com es pot veure en la cita anterior, també inclou alguns comentaris crítics. Així, afirma que l'estudiós català aconsegueix amb aquesta obra que el lector connecti amb una realitat intel·lectual àmplia que transcendeix el tema objecte d'estudi, i destaca que el capítol destinat a donar-nos la pròpia opinió de l'autor ofereix un interès extraordinari.

Cal afegir a aquests comentaris els recollits per l'*Anuari de la Institució del Teatre* un any després de la mort de Par (v. 2.3.6), que celebren el seu gran nivell d'especialització en l'estudi de l'obra shakespeariana:

"Shakespeare va merèixer de Par estudis tan aciençats, que li valgueren sòlida reputació en els mitjans estrangers que mantenen el culte al gran dramaturg. És importantíssima la seva traducció d'*El rei Lear*.

Es pot assegurar que entre nosaltres ningú no havia arribat a aprofundir tant la matèria com ell, i que per això era considerat, dintre l'especialitat, com un dels primers d'Espanya" (*AIT*: 1936-37, 212).

Les línies de l'article, escrites per homenatjar l'estudiós barceloní, també resumeixen les publicacions de Par editades per l'entitat, d'entre les quals en destaquen una per l'excel·lent acollida que rep de crítics i entesos:

"Pocs anys abans de morir havia donat a llum una obra en dos volums, que va ésser rebuda tot seguit per la crítica i per tots els homes d'estudi com un treball d'extraordinària importància, i va merèixer, per tant, nombrosos i càlids elogis.

És l'obra «Shakespeare en la Literatura Española», creada després de minucioses i llargues recerques, ordenades amb mètode perfecte i judici clar" (*AIT*: 1936-37, 212).

I una altra referència interessant és la que fa Francesc Curet⁹⁰⁶, que situa la labor d'Alfons Par com a traductor de Shakespeare al costat d'altres autors que han brillat en aquesta tasca:

"Són notables les traduccions de Magí Morera, Cebrià de Montoliu, Alfons Par, Cèsar August Jordana, Josep M. de Sagarra i Carme Monturiol" (CURET: 1967, 495).

Dins aquest apartat de recepció de l'obra de Shakespeare no es pot deixar d'incloure una autoreferència d'Alfons Par en el llibre que ressenya Junoy. L'investigador barceloní, que es presenta com a pioner en l'estudi de l'obra dramàtica anterior a Shakespeare a Catalunya, afirma:

"Nada referente a crítica estética se registra en catalán antes de las dos conferencias que di en el "Centre Excursionista de Catalunya" durante marzo de 1903 sobre los dramaturgos ingleses anteriores a Shakespeare y sobre la representación de un fragmento de *Otelo*" (PAR: 1935a II, 218-219).

5.2.2. Ramon Esquerra

Sens dubte, l'autor que més atenció dedica a l'obra de Par referida a Shakespeare és Ramon Esquerra⁹⁰⁷, el qual, a més de citar contínuament les recopilacions del crític barceloní sobre el dramaturg anglès, fa un estudi detallat de *Lo rei Lear* i destaca la importància de Par en el món de l'escena catalana de començament de segle.

Esquerra, que analitza la història de la influència de Shakespeare al país durant els segles XIX i XX, defineix el seu estudi com "un inventari del que s'ha fet, i una història de l'evolució del concepte shakesperià, a través de les diverses èpoques de la història literària de Catalunya, des de la Renaixença" (ESQUERRA: 1937, 8-9), i conclou que

⁹⁰⁶ CURET (1967). *Història del Teatre Català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana Aedos. Ed. Aedos.

⁹⁰⁷ Ramon Esquerra (Barcelona 1909 — batalla de l'Ebre 1938). Escriptor especialitzat en literatura comparada i en pedagogia de la literatura. Un any abans de morir va publicar *Shakespeare a Catalunya*, (ESQUERRA: 1937), obra en què inclou els comentaris que apareixen en aquest apartat.

encara hi ha molt per fer "fins a arribar a una assimilació dels valors immutables de l'obra shakesperiana" (ESQUERRA: 1937, 8).

5.2.2.1. Primera part: el segle XIX

Alfons Par apareix esmentat moltes vegades en aquest estudi. En la primera part, en què Esquerra parla de la recepció de Shakespeare a Catalunya al segle XIX, les referències a l'obra crítica de Par són constants. Moltes informacions que dona Esquerra tenen com a font bàsica les publicacions de Par *Shakespeare en la Literatura Española i Contribución a la Bibliografía Española de Shakespeare*. D'aquestes obres Esquerra extreu informacions com el moment de l'entrada de l'obra del dramaturg anglès al país, llistats de traduccions i representacions, judicis de valor sobre aquestes representacions, i referències de diaris com *El Europeo* —que, com diu Montoliu en la *Historia Crítica de la Literatura Catalana*, "assenyala la primera seriosa irrupció del Romanticisme en tota Espanya" (ESQUERRA: 1937, 28)—, *El Vapor*, *El Catalán* i *La Paz*⁹⁰⁸.

És així com Esquerra, emparat en bona part en el treball de Par⁹⁰⁹, afirma que Walter Scott "és el patró de la nostra Renaixença", mentre que "Shakespeare i la seva obra, encara que coneguts i estimats, ho són solament de retop i en quan formen part del bagatge romàntic comú" (ESQUERRA: 1937, 30-31). I conclou que "durant el primer període del moviment català... hom no sent la necessitat d'incorporar les obres de Shakespeare al repertori de la nova literatura renaixent, prou ocupada ja en la tasca d'exhumar el nostre passat" (ESQUERRA: 1937, 31).

La passió que Par sent per Shakespeare l'havia fet descobrir altres estudiosos que havien reflexionat sobre la producció del dramaturg i havien contribuït a difondre'n l'obra, que

⁹⁰⁸ Destaquem entre aquests periòdics *El Europeo* i *El Vapor* per la seua transcendència posterior. El primer era un setmanari barceloní en castellà, aparegut del 18 d'octubre de 1823 al 24 d'abril de 1824. Difongué les tendències romàntiques i informà de les activitats culturals contemporànies.

El Vapor era un periòdic mercantil, polític i literari en castellà fundat per Antoni Bergnes de las Casas. De periodicitat variable segons l'època, es publicà des del 22 de març de 1833 fins al febrer de 1838. En l'aspecte literari cal destacar la defensa de Walter Scott i la participació de Milà i Fontanals.

⁹⁰⁹ Sense menysprear, per això, el treball d'Esquerra, molt lloable pel que té de recopilació de bibliografia crítica sobre Shakespeare. L'abundància de cites de Par en un estudi d'aquestes característiques confirma el valor de la seua obra i el reconeixement de què gaudia en el seu temps.

ara Esquerra esmenta en el seu llibre. Par reconeix el valor dels treballs de molts autors anteriors de qui diu:

"Me siento orgulloso de descubrir en Blanco-White, Bergnes de las Casas, Orellana, Milá, Menéndez y Pelayo, y tantos otros, anticipaciones a ideas más, de proclamar que hace tiempo existe una tradición shakespeariana entre nuestros literatos, y de que las opiniones de algunos de ellos no tenían nada que envidiar, en las épocas en que fueron emitidas, a las de los críticos de las demás naciones latinas" (PAR: 1935a II, 245, nota).

Esquerra analitza quina és la contribució d'aquests escriptors —en molts casos passada pel sedàs de l'obra de Par—, i fa esment d'alguns que, per amistat, per admiració o pel reconeixement a la seua obra, estan lligats d'alguna manera a l'industrial cotoner. Així, apareixen Montoliu, Bergnes de las Casas, Balmes, Milà i Fontanals, Mañé i Flaquer, Barallat, Piferrer i Moratín.

Manuel de Montoliu, crític i historiador de la literatura i amic de Par, en el seu *Breviari Crític 1923-24*, constata que "Al nostre Romanticisme... li mancava, al costat dels tres o quatre genis tutelars, que havien presidit la seva naixença, el numen d'aquell poeta formidable qui, amb la seva obra, havia escrit, com un profeta, la Bíblia d'una revolució espiritual que havia de venir dos segles després d'ell: Shakespeare" (ESQUERRA: 1937, 19-20).

Antoni Bergnes de las Casas⁹¹⁰ és reconegut per Par pels seus estudis sobre Shakespeare com un literat de molta vàlua, i la seua obra, juntament a la d'altres autors espanyols, el fa proclamar que "nuestra literatura ofrece una serie continua de estudios de subido precio, que no es razón hayan sido olvidados por los exegetas y críticos extranjeros" (PAR: 1935a II, 292). Esquerra destaca de Bergnes que era un traductor i editor bon coneixedor de Shakespeare i de les literatures estrangeres, i "un dels homes que més paper han tingut en la formació de les generacions del seu temps" (ESQUERRA: 1937,

⁹¹⁰ Antoni Bergnes de las Casas (Barcelona 1801 — 1879) Hel·lenista, rector de la Universitat de Barcelona i editor. Publicà gramàtiques i crestomaties de la llengua grega. Des de 1830 fins a 1843 dirigí l'editorial que porta el seu nom. Edità periòdics i revistes com *El Vapor* i *El Museo de Familias*.

40), i afirma que els seus judicis sobre el dramaturg "són els més encertats de tots els emesos a la Península fins a aquella data" (ESQUERRA: 1937, 44). També cita, partint de la bibliografia de Par, tres fragments de *Hamlet*, *Macbeth* i *Otel·lo* que dona a conèixer Bergnes (ESQUERRA: 1937, 46).

Jaume Balmes —elogiat per Par en el seu discurs sobre «La labor financiera del Ayuntamiento», "No recuerdo, hablando de Filosofía a nadie comparable con Martí de Aixelá, Balmes, Javier, Llorens, representantes de una escuela que trascendió fuera de aquí, a todos los pueblos europeos" (PAR: 1924b, 1814), i que donà nom a la Biblioteca Balmes d'Estudis Religiosos del Foment de Pietat Catalana, entitat a la qual Par pertanyia i que edità, entre altres un dels llibres de Par que serveix de base a Esquerra (PAR: 1935a)—, no tingué, segons Esquerra, coneixements profunds de l'obra de Shakespeare, tot i que l'esmenta cinc vegades en el curs de les seues obres. Balmes afirma el catolicisme del dramaturg, que visqué i morí pobre —un dels tòpics romàntics sobre Shakespeare—, i "el posa al costat dels més grans homes d'Anglaterra en el seu article *De la Inglaterra*, al costat de Newton, Nelson i Pitt" (ESQUERRA: 1937, 49-50).

Milà i Fontanals ens dona, segons Esquerra, una visió de Shakespeare, que "fugint de les efusions romàntiques, coincideix amb les dels crítics més desapassionats del nostre temps, i la seva traducció d'una escena de *Macbeth* (en castellà, naturalment), és prou fidel perquè podem considerar-la com una de les millors que s'hagin fet en l'Espanya del seu temps" (ESQUERRA: 1937, 70). I això passa en el període vuitcentista que comprèn des de la segona meitat del segle fins a les primeres traduccions catalanes, definit per Esquerra com "el més important per a la història de la introducció de Shakespeare a Espanya". L'autor de l'assaig manté que "l'obra de l'autor anglès, que havia arribat a través de França, va adaptant-se als gustos del país i deixa d'ésser una cosa revolucionària i exòtica per a convertir-se en una obra clàssica. Arribat a aquest concepte de clàssic, hi ha tot seguit una fal·lera per a fer conèixer el veritable Shakespeare, les traduccions es fan directament de l'anglès i són abundants les edicions" (ESQUERRA: 1937, 56-57).

Per a Esquerra, la malfiança de les possibilitats de la llengua catalana per expressar coses dites en qualsevol altra fou una de les causes que "impedien que ja des dels

primers anys de la nostra Renaixença tinguéssim versions catalanes de Shakespeare, i a la vegada foren el motiu pel qual gent com Milà, quan el traduïssin ho fessin en castellà" (ESQUERRA: 1937, 77), cosa que coincideix amb la visió de Par, que afirma que Milà sempre es va mostrar escèptic respecte del català per als escrits científics.

Mañé i Flaquer⁹¹¹ és un altre dels autors que s'ocupen de Shakespeare des del *Diario de Barcelona* i que fa una traducció "força encertada" (ESQUERRA: 1937, 54) d'un fragment d'una obra shakespeariana poc coneguda, *El Rei Joan*, que apareix en aquest diari el 5 de febrer de 1849. Par també es refereix a Mañé, que assenyala els desenllaços fatalistes del dramaturg (PAR: 1935a II, 29), i Esquerra reprèn l'aportació de Mañé en el seu assaig, remarcant l'originalitat d'aquest plantejament a l'època.

Sobre Moratín⁹¹², el 28 de juny de 1928 Par presenta a la RABLB, juntament amb Carreras i Candi i Miquel i Planas, un treball al·lusiú al centenari de la seua mort (*BRABLB* XIII, 208). Més tard, el 12 de febrer de 1930, també dóna a conèixer un estudi sobre Celestí Barallat⁹¹³, "Juicio crítico de una traducción catalana de un cuadro de Shakespeare de Celestino Barallat" (*BRABLB* XIV, 208). L'1 de desembre de 1890 Barallat havia llegit una memòria a la RABLB en què al costat d'una crítica de la traducció castellana de *Hamlet*, feta per Moratín, hi havia un intent de traduir en català l'escena primera de l'acte cinquè. Segons Esquerra, Barallat critica ferotgement la traducció moratiniana i tradueix "en un llenguatge barceloní perfectament bàrbar, com d'aquell temps, i absolutament pedestre, l'escena de l'enterrament d'Ofèlia. El que hi ha de més trist en tot això és que Barallat tradueix, tot fent-lo malbé, el text castellà de Moratín" (ESQUERRA: 1937, 98-99).

⁹¹¹ Joan Mañé i Flaquer (Torredembarra, Tarragonès 1823 — Barcelona 1901) Periodista i escriptor. El 1847 inicià les seues tasques al *Diario de Barcelona* com a crític teatral. Nomenat director pel juliol de 1865, restà al capdavant de la publicació fins a la mort.

⁹¹² Leandro Fernández de Moratín (Madrid 1760 — París 1828) Dramaturg i poeta castellà, la seua obra és el màxim exponent del neoclassicisme literari peninsular. Traduí *Hamlet* de Shakespeare (1796). La seua obra mestra és *El sí de las niñas* (1806).

⁹¹³ Celestí Barallat i Falguera (Barcelona ? — 1905). Advocat i escriptor i exsecretari de la RABLB.

I finalment, en el si de la RABLB, l'any 1933 dedica un estudi, a Piferrer⁹¹⁴, "Contribució a l'epistolari de Pau Piferrer i Fabregas" (BRABLB XVI, 145-244). Esquerra comenta que, com Bergnes, Piferrer, "quan parlà de Shakespeare ho féu incidentalment i per enaltir Walter Scott" (ESQUERRA: 1937, 47) i lamenta que com a "bon coneixedor de la literatura alemanya, crític d'una modalitat ben personal i amb un bon gust innat, que el romanticisme del temps fa doblement interessant, no ens hagi deixat cap assaig sobre l'obra de Shakespeare" (ESQUERRA: 1937, 48).

El recull d'aquests autors que s'han ocupat de Shakespeare representa una mostra significativa de la recepció del dramaturg a Catalunya durant el segle XIX, i la base d'on Esquerra extreu la informació és el llibre publicat per Par (PAR: 1935a). Esquerra inclou l'obra d'altres crítics i traductors, però amb aquesta selecció s'ha volgut deixar constància que una font molt important per conèixer Shakespeare a Catalunya en aquesta època és l'obra de Par.

D'altra banda, Esquerra també fa referències contínues a *Contribución a la bibliografía española de Shakespeare* (PAR: 1930). Aquest llibre apareix esmentat sobretot en el capítol III de la primera part, en què es parla de la segona meitat del segle fins a les primeres traduccions catalanes, i permet conèixer la importància de la col·lecció shakespeareiana del gramàtic barceloní, en la qual es recullen exemplars del dramaturg de gran valor històric i literari pel seu caràcter excepcional —com una traducció castellana de contes shakespeareians de Carles Lamb editada abans de 1847 (ESQUERRA: 1937, 55)—, o les diverses edicions de *Julieta y Romeo* de Villalpando de Cárdenas (ESQUERRA: 1937, 82), o també paròdies com *Otello il moro di Valenzia* —atribuïda per Par a Antoni Ferrer i Codina i Alfred Pallardó— o *Hamletto, princhiipe de Val-licarca*.

La primera part clou amb l'apartat IV dedicat a les primeres traduccions durant els últims vint anys del segle XIX. Esquerra no introdueix a penes en aquest apartat referències a Par. Només cita eminents actors de l'època que representen Shakespeare

⁹¹⁴ Pau Piferrer i Fàbregas (Barcelona 1818 — 1848). Escriptor de família humil. Es graduà en filosofia i lletres. Fou bibliotecari i guanyà una càtedra de l'institut. Col·laborador de *El Vapor*, la seua obra més important és *Recuerdos y bellezas de España*. Fou un destacat crític musical i de teatre.

donats pel filòleg, "la Duse i Novelli" (ESQUERRA: 1937, 96), i alguna altra escadussera al·lusió.

La conclusió d'Esquerra és que "la segona meitat del segle XIX fou a Espanya poc propícia a una influència shakesperiana, tot i el nombre de traduccions i la cura amb què foren fetes algunes d'aquestes" (ESQUERRA: 1937, 93). És amb l'arribada del segle XX que, amb la transformació del catalanisme i la incorporació de Catalunya als problemes internacionals de cultura, sorgeix el desig de creació d'una cultura catalana, que tindrà com a conseqüència "el primer intent de traducció en bloc de l'obra shakesperiana en català" (ESQUERRA: 1937, 118).

5.2.2.2. Segona part: el segle XX

En aquesta segona part, centrada gairebé en els primers quaranta anys del segle XX, Esquerra dedica la majoria dels seus comentaris a les traduccions de Shakespeare, i és en aquest apartat —concretament en el capítol VI, en què parla de traduccions erudites—, on adquireix rellevància l'edició de *Lo Rei Lear* de Par, el qual comparteix protagonisme en el capítol amb Cebrià de Montoliu, de qui l'autor afirma que "la seva actuació com a traductor és una de les més honorades que trobem en la història catalana de Shakespeare" (ESQUERRA: 1937, 144-145).

Esquerra justifica l'aparició de traduccions erudites durant aquest temps en el desig de crear una cultura catalana que pogués posar-se al costat de les foranes "d'una manera científica, amb les necessàries garanties d'ortodòxia erudita" (ESQUERRA: 1937, 139), i fonamenta la seua reflexió en la publicació de dos obres del dramaturg anglès en català: *Macbeth* de Cebrià de Montoliu, "el primer assaig de traducció crítica de Shakespeare al català" (ESQUERRA: 1937, 140), i *Lo Rei Lear* de Par, "el primer i únic assaig peninsular de traducció erudita de Shakespeare en forma tal que s'hagin esgotat tots els extrems del tema", perquè "hi estudia detalladament les fonts de la llegenda de Lear, els textos, (edicions primitives i edicions crítiques), l'escenologia (és a dir, tot allò que fa referència a la representació de l'obra; teatre, interpretacions escèniques, música i indumentària), i, a més d'això, ens dóna la crítica de l'obra en els seus tres aspectes:

personatges, acció i forma" (ESQUERRA: 1937, 148). I conclou: "És una edició amb l'aparat crític de les grans edicions angleses" (ESQUERRA: 1937, 148).

La trajectòria d'Alfons Par com a divulgador de l'obra de Shakespeare apareix en aquest apartat perfectament delimitada. Esquerra repassa les conferències que Par duu a terme des que l'any 1903 enceta el tema al Centre Excursionista de Catalunya (v. 2.3.1) i, posteriorment continua a l'Associació Wagneriana (v. 2.3.4) i a l'Ateneu Barcelonès (v. 2.3.5). També hi fa constar les biografies i la resta de la bibliografia que Par dedica al dramaturg, inclosa la traducció de *Lo Rei Lear*, les característiques de la qual Esquerra destaca a bastament, constatant que "els catalans tenim en aquesta traducció una cosa única a Espanya, i que no tots els països posseeixen: una traducció shakesperiana absolutament científica, sense parió a la Península, a desgrat del gran nombre de traduccions castellanes de totes menes que existeixen" (ESQUERRA: 1937, 150).

Pel que fa al model de llengua emprada per Par, tot i que l'autor de l'assaig considera la traducció "ben saborosa de lèxic en certs moments", també pensa que "limita el nombre dels seus llegidors a les persones amb prou coneixements de la nostra llengua clàssica per assaborir-ne els matisos" (ESQUERRA: 1937, 149). Tanmateix, aquesta més que probable limitació "perd gairebé tota la seva força tenint en compte el caràcter netament erudit de la traducció, que amb el seu aparell filològic i crític, tendeix a allunyar-se del gros públic" (ESQUERRA: 1937, 149). Esquerra apunta que Par ja havia avançat en una de les seues conferències a l'Associació Wagneriana (PAR: 1908b) "les possibilitats del català antic com a vehicle excel·lent per a traduir Shakespeare" (ESQUERRA: 1937, 147), i ara amb *Lo Rei Lear* "certes expressions de l'original shakesperiana han trobat el seu més exacte equivalent en formes catalanes arcaiques" (ESQUERRA: 1937, 149).

El següent llibre de Par al qual Esquerra dedica una atenció especial és *Shakespeare en la Literatura Espanyola* (1935a), que qualifica com l'estudi més complet sobre el tema. Tot seguit, el resumeix comentant les característiques de l'obra del dramaturg que assenyala Par: la concepció dels personatges de Shakespeare per a la representació en els escenaris del seu temps —amb recursos escènics limitats, cosa que justifica les llargues explicacions que estan obligats a fer els personatges—, el paral·lelisme entre Shakespeare i Calderón, i el pretès pessimisme o fatalisme shakesperiana. I també mostra

les qualitats que Par atribueix a l'escriptor anglès: la profunditat psicològica dels personatges i la seua objectivitat davant l'obra.

Esquerra conclou aquest apartat lloant la visió crítica d'Alfons Par, fruit d'un profund coneixement de l'obra shakesperiana, que és "crítica de matís" i "representa un tipus gairebé inexistent a la Península, la crítica textual històrica", ja que "es recolza en un coneixement perfecte i aprofundit de l'ambient de l'Anglaterra renaixentista" (ESQUERRA: 1937, 156-157).

Aquest extens estudi sobre la recepció de Shakespeare a Catalunya, Esquerra el completa esmentant les traduccions poètiques, entre les quals es poden destacar les versions del poeta lleidatà Morera i Galícia, que, segons l'autor, "ens ha revelat les qualitats de la nostra llengua per a donar-nos tota la concisió enèrgica, i tot el lirisme i el patetisme que la lírica i els drames shakesperians contenen" (ESQUERRA: 1937, 162), i les traduccions de Joan Perpiñà i Pujol⁹¹⁵, al discurs d'entrada a la RABLB del qual respon Par, perquè, com ell, Perpiñà representa el món de la indústria (v. 3.3.1.2).

I també parla de la Biblioteca Popular dels Grans Mestres, que és "el primer assaig de popularització de tota l'obra dramàtica de Shakespeare" (ESQUERRA: 1937, 122), que inclou traduccions de Salvador Vilaregut, company d'Alfons Par a l'Associació Wagneriana i membre de la primera Junta Directiva de l'entitat, per a la qual publica conjuntament amb Antoni Ribera *L'Or del Rhin*⁹¹⁶. Precisament, el tema de l'Associació Wagneriana el reprèn Eugeni d'Ors, ja que aquest escriptor, "exponent del pensament d'aquells moments" (ESQUERRA: 1937, 132), esmenta nombroses vegades el nom de Shakespeare en el seu *Glosari* i suggereix que caldria constituir una Societat Shakesperiana com existia la Wagneriana, perquè "una representació shakesperiana, deuria ésser una solemnitat quasi religiosa" (ORS a *Glosari* II, MCMVII, p. 270, *apud* ESQUERRA: 1937, 132).

⁹¹⁵ Esquerra assenyala dos obres traduïdes per Perpiñà, *La Tragèdia de Coriolanus* (1917) i *La Tragèdia d'Otel·lo* (1929), i apunta que n'ha traduït d'altres que encara s'han de publicar (ESQUERRA: 1937, 164-165).

L'autor de l'assaig analitza, així mateix, les traduccions de Josep Carner, que afirma que no pretén fer-les fidels a l'original com fan els escriptors erudits.

"Imagineu que aquest llibre que teniu a les mans prové, no d'un estudi aciençat i curós de l'original shakesperià, pel qual s'hagi escatit cada dubte i sospesat cada paraula, com pertoca en aquest genre de treballs, i com ho fan... mos bons amics Cebrià de Montoliu i Anfós Par. Aquest llibre és fruit, senzillament, d'haver somniat el *Somni*. Per tant, les ventatges de la exactitut, del cerciorament prolix, de la pietat fervorosa pel més mínim detall, romanen llastimosament perdudes." (CARNER a *El Somni d'una Nit d'Estiu* (1908), *apud* ESQUERRA: 1937, 124).

Per acabar l'estudi, Esquerra afegeix uns capítols que se centren en els comentaristes i crítics contemporanis —entre altres, Carles Riba, Josep M. de Sagarra, i Josep M. López Picó, al qual Par dedicà un exemplar del seu *Vida de Shakespeare*—, en les adaptacions teatrals —cosa que li permet tornar a introduir les dos obres de Par dedicades al dramaturg que havia esmentat anteriorment al llarg dels primers capítols (1930b i 1935a), en què l'autor introdueix una llarga llista de reedicions de les obres de Shakespeare publicades el s. XIX—, i en C. A. Jordana, capítol que justifica, perquè en ell "ha trobat Shakespeare el traductor definitiu" (ESQUERRA: 1937, 193).

D'aquest complet estudi es pot concloure que, per a Esquerra, l'aportació del gramàtic barceloní en la divulgació de l'obra shakesperiana amb els seus estudis rigorosos i erudits, ben valorats per la crítica del moment, contribueix a redissenyar una època important que abraça el període comprès entre la Renaixença i la fi de la Guerra Civil i que es caracteritza per un desig d'europèitzar la cultura catalana, la qual cosa comporta situar Shakespeare entre els clàssics.

⁹¹⁶ *L'Or del Rhin*, traducció adaptada a la música, per Salvador Vilaregut y Antoni Ribera, acompanyant al text la exposició dels temas musicals y llur quadro sinòptich (1902). Barcelona: Associació Wagneriana.

5.2.3. Els darrers anys

Més modernament, han aparegut altres ressenyes que tracten de l'obra de Par com a traductor. En aquest sentit, Joan Armangué i Silvia Fanari recullen a *ELLC*⁹¹⁷ la bibliografia de les traduccions del teatre anglès a Catalunya en el període 1900-1936, i dediquen un apartat especial (II.1) a la figura del gramàtic barceloní, descrivint-lo com el primer estudiós de l'obra shakespearina en aquest període.

De tota manera, els autors d'aquest breu article, després d'inventariar un total de seixanta-set traduccions (entre les quals recullen *Lo rei Lear*, amb el número 33), es limiten a introduir quatre apunts bàsics per situar les principals figures que havien dedicat la seua atenció al dramaturg anglès, sense fer judicis de valor, si exceptuem el comentari que fa referència a les traduccions que consideren més reeixides, les de Josep Carner (ARMANGUÉ et FANARI: 1992, 149). No sabem, per tant, quina opinió tenen de Par com a traductor, a pesar que, amb diferents comentaris i notes a peu de pàgina, demostren conèixer l'obra de Par dedicada a Shakespeare i respectar-lo en aquesta faceta; s'hi refereixen, per tant, com a crític, i sota aquest punt de vista, fan seues les paraules de l'estudiós barceloní (PAR: 1935a) que expliquen l'abundància de traduccions dels primers anys del segle i la singularitat de les traduccions catalanes:

"Amb el Noucentisme la literatura catalana entrava en una nova fase de creixement i, segons A. Par, per tal d'omplir el buit que representava la manca d'una tradició que servís d'estímul per a la creació, va semblar inajornable la necessitat de dur a terme aquella abundor de traduccions que caracteritza el panorama català durant el primer terç del nostre segle.

Pel que fa al teatre, sempre segons Par, les traduccions catalanes es singularitzaven —i alhora es diferenciaven de les castellanes— sobretot perquè no eren destinades a la representació: es pretenia d'assolir, tot adreçant-les al lector més que no pas a l'espectador, un objectiu fonamentalment literari" (ARMANGUÉ et FANARI: 1992, 144).

Ara bé, els comentaris que s'han vertit sobre Par com a traductor no sempre han estat favorables. Xavier Fàbregas en un article en què analitza les traduccions catalanes de Shakespeare⁹¹⁸ dedica l'apartat 2 a l'obra de Cebrià de Montoliu i Alfons Par, els primers traductors del dramaturg. Fàbregas, que introdueix el capítol conscient que "a les dificultats que tota traducció comportava en un moment en el qual l'idioma travessava una ràpida però polèmica etapa envers la normalització, l'obra de Shakespeare en comportava algunes d'addicionals" (FÀBREGAS: 1979, 182), conclou que els dos traductors van resoldre aquestes dificultats de manera desigual quant a resultats. Així, tot i considerar la traducció de Montoliu⁹¹⁹ irregular, valora positivament que es plantegi ambiciosament la seva tasca de traductor (FÀBREGAS: 1979, 184) i que parteixi del català quotidià, tot i que el reelabori literàriament, ja que aquesta reelaboració no suposa "cap falta de confiança en la maduresa de la nostra llengua literària del segle XX" (FÀBREGAS: 1979, 185).

Tanmateix, per a Fàbregas, Par malgasta el seu temps quan intenta recuperar el català dels segles XV i XVI, més acostats, segons el gramàtic barceloní, a l'anglès elisabetià que no el català del segle XX. Per això considera els seus esforços desafortunats, malgrat la seua indiscutible erudició i el seu profund amor a l'obra del dramaturg:

"La traducció de *Lo rei Lear* ens apareix com una baluerna semblant a un centpeus; així, reelabora un idioma que resulta un veritable pastitx, i que està tan lluny del català clàssic com del català modern: en negar la natural evolució de la llengua i voler-la redreçar segons uns mòduls imposats, obté una mena de giny ortopèdic absolutament inviable" (FÀBREGAS: 1979, 185).

Fàbregas no discuteix els coneixements que Par té sobre l'obra de Shakespeare i l'època que l'envolta, ja que apunta que el prefaci va "acompanyat d'un notable aparat crític"

⁹¹⁷ ARMANGUÉ et FANARI (1992). "El teatre anglès a Catalunya. Bibliografia de les traduccions del període 1900-1936". *ELLC, XXV. Miscel·lània Jordi Carbonell*, 4. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 143-160.

⁹¹⁸ FÀBREGAS, Xavier (1979). "Notes introductòries a les traduccions catalanes de Shakespeare". *EUC, XXIII. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, I. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, p. 181-204.

(FÀBREGAS: 1979, 183, nota 2), però critica durament la seua presa de posició a favor d'un model de llengua que, encara més des del punt de vista actual, és encarcerat i excessivament allunyat del desenvolupament d'un idioma literari a partir de la parla quotidiana (v. 4.2.4).

A banda d'aquests articles, recentment ha aparegut una antologia d'escriptors que han contribuït teòricament a la traducció al català, la qual pretén esdevenir una mostra significativa de les diferents aportacions al món de la traducció a Catalunya en el període comprès entre 1891 i 1990⁹²⁰. En aquest llibre apareix el prefaci d'Alfons Par a *Lo rei Lear* transcrit íntegrament, encara que amb algunes correccions ortogràfiques —com és el canvi de la conjunció "y" per "i".

Els autors justifiquen la tria dels escrits perquè han volgut que fos representativa dels períodes que abasta, "dels gustos, les modes i les tendències que van fer forrolla" (BACARDÍ: 1998, 12) i exemplifiquen aquest cas amb Shakespeare en el tombant de segle. Per aquest motiu inclouen també el pròleg de Cebrià de Montoliu a *La tragèdia de Macbeth* (MONTOLIU: 1908), un dels autors la tasca de traductor del qual Par havia destacat en *Shakespeare en la literatura espanyola*, però no recullen, en canvi —i els responsables d'aquest llibre, el reconeixen com a bon traductor—, cap text de Morera i Galícia —un altre dels autors ressenyats i admirats per Par en relació amb el dramaturg anglès—, a causa de la manca d'escrits teòrics del poeta lleidatà.

Cal afegir que, a més del prefaci a *Lo rei Lear*, en aquest llibre s'esmenten dos obres més de Par: *Contribución a la bibliografía espanyola de Shakespeare*, sota l'epígraf "Repertoris bibliogràfics", i *Shakespeare en la literatura espanyola*, a l'apartat "Estudis generals". Després encara hi ha algunes pàgines dedicades a "Estudis específics", en què no hi ha cap obra de Par. Hem d'advertir, però, que aquests últims apartats es limiten a llistar un seguit de referències bibliogràfiques, cosa que, d'altra banda, no les fa menys

⁹¹⁹ MONTOLIU, Cebrià de. (1908). *Shakspere. La tragèdia de Macbeth*. Traducció amb pròleg i notes de Cebrià Montoliu. Barcelona: Tip. "L'Avenç".

⁹²⁰ BACARDÍ, M. et al. (1998). *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. *Antologia*. Barcelona: Eumo editorial.

valuoses, ja que ens ofereixen un repertori molt complet d'estudis sobre la traducció en aquests cent anys.

Finalment, altres citacions de l'obra de Par apareixen en Jorba⁹²¹. Aquest autor, que duu a terme un interessant estudi sobre l'obra de Milà i Fontanals, al·ludeix diverses vegades a *Shakespeare en la literatura española*, no perquè estudiï l'escriptor anglès, sinó perquè aquesta publicació —en què Par lliga el dramaturg amb la literatura espanyola i li serveix per a fer un repàs a les grans figures del gal·loclassicisme, del romanticisme, del realisme i de les escoles modernes que han tingut alguna relació amb el geni anglès—, es refereix diverses vegades a Milà. Jorba confirma la teoria de Par que diu que els escrits de Milà estaven adscrits al moviment romàntic (JORBA: 1989, 17), i cita l'estudiós barceloní pel recull d'un bon nombre d'articles que demostren prou apassionament entorn del teatre romàntic i de totes les manifestacions del Romanticisme (JORBA: 1989, 36). Al mateix temps, esmenta l'escrit adduït per Par "Renacimiento de la pintura espiritualista", en què Milà tracta de l'art alemany (JORBA: 1989, 28).

Par recupera una de les idees recurrents en l'escriptor del segle XIX referides a Shakespeare. Milà diu que ningú "ha pintado con más atractivo poético el corazón humano"⁹²² i Par destaca del dramaturg "la profunditat ab que compregué'l cor humà" (PAR: 1908a, 171) i "son intens coneixement del cor humà" (PAR: 1908a, 180).

Jorba també es refereix a l'altra publicació de Par que recull textos de Milà, *Representaciones shakespearianas en España*, en la qual es reproduïx el brindis que l'erudit vuitcentista pronuncia en el banquet d'homenatge a Julián Romea, actor teatral, el 15 de juliol de 1836 (JORBA: 1989, 31).

La referència a Par (1935a) és present, a més, en un dels volums de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar⁹²³, l'autor del qual destaca la importància del llibre de Par pel que fa a les notícies sobre l'evolució dels homes del romanticisme

⁹²¹ JORBA, M. (1989). *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

⁹²² MILÀ I FONTANALS, M. (1869) *Teoría literaria*, p. 252, apud ESQUERRA: 1937, 72.

conservador català, entre els quals excel·leix Milà. Quant a les al·lusions directes, el nom de l'investigador apareix dos cops quan, dins el capítol "Les idees" i sota l'epígraf que tracta el problema de la llengua, se cita l'opinió de Par sobre el fet que Rubió era l'únic que creia en la possibilitat d'una plena restauració de la llengua catalana (FONTANA: 1988, 438), contràriament al que pensava Milà, el qual sempre es va mostrar escèptic sobre que els escrits científics poguessin fer-se en altra llengua que la castellana, a pesar d'haver conegut figures de la talla de Verdaguer (FONTANA: 1988, 436).

5.2.4. Conclusions

Aquests són alguns dels exemples de la recepció de l'obra de Par referida a Shakespeare, encara que no s'ha pretès de glossar-los amb exhaustivitat. Les referències ressenyades al final no fan al·lusió directa al dramaturg, però sí que palesen la importància que adquireix l'obra de Par que relaciona l'escriptor anglès amb els moviments literaris espanyols com a resum d'una època en què, en paraules de Xavier Fàbregas, "hom sent, d'una manera generalitzada, la necessitat de convertir la cultura catalana en una àrea de bescanvi, en un mitjà autosuficient de coneixement universal" (FÀBREGAS: 1979, 181), amb la qual cosa es veu la necessitat d'incorporar amb normalitat les obres més importants de la literatura universal a la literatura catalana. El fet és que, directament o indirecta, l'industrial cotoner afeccionat al dramaturg anglès ha deixat una petja que ha permès que els seus escrits tinguin vigència encara als nostres dies.

⁹²³ FONTANA, J. (1988). *Història de Catalunya. La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V. Barcelona: Edicions 62.